

PREDIKER — 'N WYSHEIDSGESKRIF DEURSPEK MET AANHALINGS?
Die aanhalingshipotese krities bespreek aan die hand van Prediker 9-11

deur

ERICA DEKKER

voorgelê ter vervulling van die vereistes vir die graad

MAGISTER ARTIUM

in die vak

BYBELKUNDE

UNIVERSITEIT VAN SUID-AFRIKA

STUDIELEIER: Prof I J J Spangenberg

NOVEMBER 1996

DANKBETUIGING

Soveel mense het 'n aandeel daarin gehad dat ek my verhandeling kon voltooi.

Prof Izak Spangenberg wil ek graag uitsonder. Sy belangstelling, begeleiding en aanmoediging sal my altyd bybly. Ek is hom veral vir sy ondersteuning en hulp in die pylvak van die marathon baie dank verskuldig.

Soveel vriende het deurentyd in my vordering belanggestel. Saretha en Hlezi: 'Dankie vir die boeke wat julle uitgeneem het.' Aan UNISA se biblioteekpersoneel: 'Baie dankie vir julle hulp en aanmoediging.' Mev Gwenda Dalton: 'Dankie vir die studieverlof wat altyd goedgunstiglik aan my toegestaan is.'

Aan my man wat dikwels vir Marelise moes oppas: 'Baie dankie.' Die Prediker sê nie verniet nie: 'Twee is beter as een, want hulle het goeie beloning vir hulle moeitevolle arbeid' (Pr 4:9). Sonder jou en my ouers se ondersteuning sou hierdie verhandeling nie 'n werklikheid kon word nie.

By die voltooiing van hierdie verhandeling word 'n ideaal verwesenlik. Met diepe dankbaarheid wil ek in oortreffende trap bely: *Soli Deo Gloria!*

Hierdie verhandeling word met liefde opgedra aan my skoonouers. Dat ek enduit volgehou het, is ten minste deels aan die inspirasie van hulle lewens te danke.

OPSOMMING

PREDIKER — 'N WYSHEIDSGESKRIF DEURSPEK MET AANHALINGS?

Die aanhalingshipotese krities bespreek aan die hand van Prediker 9-11

DEUR

ERICA DEKKER

Graad: Magister Artium
Vak: Bybelkunde
Studieleier: Prof I J J Spangenberg

In die veertigerjare het Robert Gordis aanhalings in die boek Prediker uitgewys. Diethelm Michel en Norman Whybray het die aanhalingshipotese ondersteun, terwyl Michael Fox nie ten gunste daarvan was nie. Whybray het kriteria saamgestel op grond waarvan hy aanhalings uit ouer wysheidsmateriaal kon onderskei. Fox kon op grond van sy eie kriteria geen aanhalings identifiseer nie.

Om vas te stel of die Prediker wel uit ouer wysheidsmateriaal aanhaal, word eerstens gekyk na hoe die wysheid in Israel ontstaan het en wat die boek Prediker se verhouding tot ander wysheidsgeskrifte is. Hierna word die histories-kritiese bestudering van die boek onder die loep geneem alvorens die navorsingsgeskiedenis van aanhalings nagegaan word.

Prediker 9-11 word ondersoek om te bepaal of die Prediker wel uit vroeëre wysheidsmateriaal aanhaal.

Ten slotte word die vraag gevra of Bybelvertalings aanhalings moet uitlig ten einde die teks beter verstaanbaar te maak.

SLEUTELWOORDE

Bybel (O.T.) Prediker
Bybel (O.T.) Qohelet
Bybel (O.T.) Wysheidsliteratuur
Aanhalings
Literêre Kritiek — Prediker
Vormkritiek — Prediker
Redaksiekritiek — Prediker

SUMMARY

ECCLESIASTES — A WISDOM WRITING IMBUED WITH QUOTATIONS?

A critical discussion of the quotation hypothesis with reference to Ecclesiastes 9-11

BY

ERICA DEKKER

Degree: Magister Artium

Subject: Biblical Studies

Supervisor: Prof I J J Spangenberg

In the forties, Robert Gordis pointed out that quotations do occur in the book Ecclesiastes. Diethelm Michel and Norman Whybray endorsed this hypothesis of quotations, while Michael Fox has taken a stance against it. Whybray compiled criteria to distinguish older wisdom sayings in the book Ecclesiastes. Fox applied his own criteria and could not find any quotations.

To determine if the author (Qohelet) does quote from older wisdom material, we take a look how the wisdom developed in Israel and what the book's relation was to other wisdom books. Then the contribution of the historical-critical methods to the understanding of the book is surveyed before the research history of quotations is discussed.

Ecclesiastes 9-11 is examined to determine if Qohelet really quotes from older wisdom material.

Finally, we ask the question whether quotations should be highlighted in Bible translations in order to improve understanding of the text.

KEYWORDS

Bible (O.T.) Ecclesiastes

Bible (O.T.) Qohelet

Bible (O.T.) Wisdom literature

Quotations

Literary criticism — Ecclesiastes

Form criticism — Ecclesiastes

Redaction criticism — Ecclesiastes

INHOUDSOPGAWE

HOOFSTUK 1

PROBLEEMSTELLING EN WERKSWYSE 4

1	Inleiding	4
2	'n Voorbeeld: Prediker 4:4-6	4
3	Ander hipoteses	6
3.1	Polêre spanningstrukture (Loader)	6
3.2	Die teenstrydighede hou verband met die ervaring van absurditeit (Fox)	7
3.3	Twee karakters wat debateer (Perry)	8
4	Motivering van ondersoek	9
5	Werkswyse	10

HOOFSTUK 2

DIE BOEK PREDIKER SE PLEK BINNE DIE WYSHEIDSONTWIKKELING EN SY VERHOUDING TOT ANDER WYSHEIDSGESKRIFTE 12

1	Inleiding	12
2	Wysheid, wysheidskole en wysheidsontwikkeling	12
2.1	Wat is wysheid?	12
2.2	Waar is wysheid beoefen?	14
2.3	Die ontwikkeling van die wysheid in Israel	15
3	Die historiese agtergrond van die boek Prediker	17
3.1	Outeurskap	18
3.2	Datering	18
3.3	Ontstaansplek	19
4	Die boek Prediker se verhouding tot ander wysheidsgeskrifte	20
4.1	Die agtergrond van die Prediker se wysheid	21
4.2	Die verwantskap tussen Prediker en die Griekse denke	22
4.3	Egiptiese wysheid	23
4.4	Mesopotamiese wysheid	25
5	Samevatting	26

HOOFSTUK 3

HISTORIES-KRITIESE METODES EN DIE BOEK PREDIKER 27

1	Inleiding	27
2	Literêre kritiek	28
2.1	Definisie	28

2.2	Prediker literêr-krities gelees	29
3	Vormkritiek	34
3.1	Definisie	34
3.2	Prediker vormkrities gelees	35
4	Redaksiekritiek	51
4.1	Definisie	51
4.2	Prediker redaksiekrities gelees	52
5	Samevatting	58

HOOFSTUK 4	59
DIE NAVORSINGSGESKIEDENIS VAN AANHALINGS IN DIE BOEK PREDIKER	59

1	Inleiding	59
2	Die standpunt van Robert Gordis	59
3	Die standpunt van Diethelm Michel	65
4	Die standpunt van Norman Whybray	67
5	Die standpunt van Michael Fox	75
6	Samevatting	81

HOOFSTUK 5	82
'N STUDIE VAN PREDIKER 9-11 MET DIE OOG OP MOONTLIKE AANHALINGS	82

1	Prediker 9:1-10	82
1.1	Afbakening van die perikoop	83
1.2	Aanhaling(s) in Prediker 9:1-10	84
2	Prediker 9:11-12	85
2.1	Afbakening van die perikoop	86
2.2	Aanhaling(s) in Prediker 9:11-12	87
3	Prediker 9:13-10:1	87
3.1	Afbakening van die perikoop	88
3.2	Aanhaling(s) in Prediker 9:13-10:1	89
4	Prediker 10:2-7	90
4.1	Afbakening van die perikoop	91
4.2	Aanhaling(s) in Prediker 10:2-7	91
5	Prediker 10:8-11	94
5.1	Afbakening van die perikoop	95
5.2	Aanhaling(s) in Prediker 10:8-11	95

6	Prediker 10:12-15	96
6.1	Afbakening van die perikoop	96
6.2	Aanhaling(s) in Prediker 10:12-15	96
7	Prediker 10:16-20	98
7.1	Afbakening van die perikoop	99
7.2	Aanhaling(s) in Prediker 10:16-20	99
8	Prediker 11:1-6	102
8.1	Afbakening van die perikoop	103
8.2	Aanhaling(s) in Prediker 11:1-6	103
9	Gevolgtrekking	105
HOOFSTUK 6		107
RESULTATE VAN DIE ONDERSOEK EN 'N VERGELYKING VAN VERSKILLENDEN BYBELVERTALINGS		107
BRONNELYS		114

HOOFSTUK 1

PROBLEEMSTELLING EN WERKSWYSE

1 Inleiding

Verskeie geleerdes het hulle al besig gehou met die teenstrydige uitsprake wat in die boek Prediker voorkom. In die vroeë dekades van hierdie eeu het geleerdes van die standpunt uitgegaan dat die boek óf verskeie redaksies beleef het, óf dat ander skrywers toevoegings tot die boek gemaak het. Volgens hierdie geleerdes het diegene wat spreuke of sinne toegevoeg of die boek redaksioneel hersien het, een doel nagestreef: hulle wou die oorspronklike skrywer se skeptisisme en pessimisme versag.

In 1940 het Robert Gordis die mening in 'n artikel uitgespreek dat die spreuke wat in die boek Prediker voorkom en wat tradisionele waarhede verkondig, aanhalings is. Volgens hom behoort die tradisionele spreuke dus nie aan latere redaktore toegeskryf te word nie. Die skrywer van die boek Prediker het self hierdie spreuke aangehaal — dit is nie toegevoeg nie. Om hierdie aanhalings egter te identifiseer, is nie 'n maklike taak nie, want die skrywer van die boek het ook sy eie spreuke op die patroon van die ouer wysheidspreuke geskep.

Hierdie standpunt van Gordis is nie algemeen aanvaar nie. Hy was vir etlike dekades die enigste geleerde wat hierdie standpunt gehuldig het. Met die opbloeï van navorsing oor die Israelitiese wysheid gedurende die sewentigerjare, het geleerdes egter met nuwe oë ook na Gordis se standpunt begin kyk. Tans is dit nie meer vreemd om in artikels, monografieë en kommentare te lees van moontlike aanhalings in die boek Prediker nie. As voorbeeld kan hier verwys word na 'n onlangse artikel van Antoon Schoors (1993) waarin hy 'n saak uitmaak dat die skrywer in Prediker 7:23-29 van aanhalings gebruik maak wanneer hy oor die vrou skryf. Christian Klein (1993) hou in sy vormhistoriese studie van die boek Prediker ook rekening met aanhalings, terwyl Roland Murphy (1992) en Izak Spangenberg (1993) in hulle onderskeie kommentare ook die kwessie van aanhalings aanroer.

2 'n Voorbeeld: Prediker 4:4-6

Prediker 4:4-6 is 'n kort gedeelte in die boek en is 'n ideale eenheid om die twee sieninge wat gehuldig word, naamlik (1) redaksionele verwerkings/toevoegings en (2) aanhalings, te illustreer.

Die gedeelte lui soos volg in *Biblia Hebraica Stuttgartensia*:

- וְרֵאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֵמֶל וְאֵת כָּל־בְּשָׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה 4
 כִּי הִיא קִנְאֶת־אִישׁ מֵרָעָהוּ
 גַּם־זֶה הֶבֶל וְרֵעוֹת רוּחַ:
 הַבֹּסִיל חִבֵּק אֶת־יָדָיו וְאָכַל אֶת־בְּשָׁרוֹ: 5
 טוֹב מִלֹּא כֶף נָחַת מִמֶּלֶא חֲפָנִים עֵמֶל וְרֵעוֹת רוּחַ: 6

Die Afrikaanse vertaling (1933/53 Bybelvertaling) lui so:

- 4 Verder het ek gesien dat al die moeitevolle arbeid en al die bekwaamheid
 by die werk naywer is van die een teenoor die ander.
 Ook dit is tevergeefs en 'n gejaag na wind.
 5 Die dwaas vou sy hande en eet sy eie vlees op.
 6 Een handvol rus is beter as altwee vuiste vol moeite en gejaag na wind.

George Barton (1908:115) sê die volgende van vers 5: 'This is no doubt a current proverb, which is here quoted. It is out of harmony with the context, and was probably added by the *Hokma* glossator.'

Jastrow (1919:214) sê in sy boek dat vers 5 eerder 'n siniese refleksie is op die gedagte dat selfs eerlike arbeid wat deur die mens gedoen word, aangespoor word bloot deur die begeerte om sy naaste te oortref. Dit het die spreekwoord-komentator genoop om 'n populêre spreekwoord by te voeg om sodoende die voortreflikheid van arbeid oor luiheid te illustreer — presies wat die Prediker nié bedoel het nie. Hy lewer soos volg kommentaar (Jastrow 1919:81):

Almost in direct contradiction to the thought of Koheleth is another insertion which we find in the fourth chapter, where he concludes that endeavor of a man to outstrip his neighbor is likewise 'vanity and chasing after wind.' The saying that follows (4:5) 'The fool folds his hands and consumes his own flesh' is entirely out of the picture, whereas the next verse that a 'handful of quiet is better than two handfuls in toil and chasing after wind,' is fully in keeping with the context.

Selfs so onlangs soos 1978 het 'n kommentaarskrywer die siening verdedig dat vers 5 'n toevoeging is. Vergelyk Aarre Lauha (1978:85): 'Da er [der Spruch] somit den Standpunkt der Schulweisheit widerspiegelt und im Widerspruch zur vorausgehenden Aussage Kohelets steht, muss man ihn als korrigierende Glosse bewerten...'

Hierteenoor neem Roland Murphy (1992:38) soos volg standpunt in:

This verse [v 5] seems to be a traditional saying in favor of diligence over laziness (...). Prov 6:10 and 24:33 are similar ('folding of hands'), and warnings against laziness are frequent in wisdom teaching (Prov 10:4; 13:4; 19:15; 20:13; 21:25). The saying therefore goes in a direction contrary to v 4, which scored the futile rivalry in human activity. *But it is not to be deleted as corrective editorial gloss* (my kursifering).

Whybray (1989a:84) maak die volgende opmerking in sy kommentaar: 'In every respect — language, form, and theme — this verse is indistinguishable from many sayings in Proverbs. Nothing in it suggests that it is Qoheleth's work, and the commentaries agree that it is a quotation.' Whybray se stelling is ietwat oordrewe gestel, want daar is kommentaarskrywers wat van mening is dat vers 5 'n toevoeging en nie 'n aanhaling is nie.

3 Ander hipoteses

In die voorafgaande gedeelte is twee teenoorstaande sienings oor die teenstrydighede in die boek Prediker kortliks uiteengesit. Daar bestaan egter ook ander sienings oor die teenstrydighede in die boek. Loader (1979) is byvoorbeeld van mening dat die boek deurspek is met 'polêre spanningstrukture', terwyl Michael Fox (1989) die standpunt huldig dat die teenstrydighede verband hou met die absurditeit wat die skrywer in die lewe waarneem. Hy vergelyk die boek Prediker met die Albert Camus se boek *Le Mythe de Sisyphe* (= Die mite van Sisifus) waarin die lewe as absurd voorgelê word.

T A Perry (1993) het onlangs 'n variasie op 'n ou hipotese voorgestel. Volgens hom kan 'n mens twee stemme in die boek uitwys. Hy noem hulle 'The Presenter = P' en 'Kohélet = K'. Volgens hom voer die twee karakters eintlik 'n debat in die boek.

Ter illustrasie wys ek kortliks uit hoe bovermelde drie geleerdes Prediker 4:4-6 lees.

3.1 Polêre spanningstrukture (Loader)

Volgens Loader (1979:91) het ons in hierdie drie verse (Pred 4:4-6) met twee polêre spanningstrukture te doen. Eerstens word luiheid (v 5) teenoor arbeid (v 4) gestel en blyk dit dan dat arbeid 'n relatiewe voorkeur bo luiheid het. Oor vers 5 maak hy die volgende opmerking (Loader 1979:91):

It is a saying that condemns laziness (...) by showing its effect and associating it with fools. This means that the opposite of laziness (labour) is valued positively. Now this stichos is again a typical chokmatic proverb ... General *hokma* often criticizes laziness sharply and praises diligence. By using this chokmatic saying on the same level as his own negative verdict, Qohelet introduces the element of relativity.

Arbeid word egter in vers 4 ook met *naywer* in verband gebring. Arbeid word inderwaarheid teenoor *naywer* gestel. Die voorkeur wat arbeid bo luiheid het, word sodoende ondermyn — daarom eindig die gedeelte met 'n beter-spreuk waarin gestel word dat 'een handvol rus beter is as twee vuiste vol moeite en gejaag na wind' (v 6).

Loader hou rekening met die feit dat vers 5 'n tipiese wysheidspreuk is, maar gebruik nie die term 'aanhaling' nie. Hy meen dat die skrywer wel sekere wysheidsgenres (*Gattungen*) gebruik en deur middel daarvan sy argumente voer, maar die genres is sy eie skeppings (vgl Loader 1979:28).

3.2 Die teenstrydighede hou verband met die ervaring van absurditeit (Fox)

Om Fox se benadering te begryp, moet 'n mens kennis neem van sy definiëring van die begrip 'absurditeit'. Hy stel dit as volg (Fox 1989:31):

The essence of the absurd is a disparity between two phenomena that are supposed to be joined by a link of harmony or causality but are actually disjunct or even conflicting. The absurd is irrational, an affront to reason, in the broad sense of the human faculty that seeks and discovers order in the world about us. The quality of absurdity does not inhere in a being, act, or event in and of itself (...), but rather in the tension between a certain reality and a framework of expectations.

Dinge, gebeure en handeling is dus nie inherent absurd nie, maar kom vir ons absurd voor omdat dit nie klop met ons denkraamwerk nie. Die denkraamwerk waarmee die skrywer van die boek Prediker gewerk het, het hom daartoe gebring om alles in die lewe as absurd te sien.

Volgens Fox (1989:145) protesteer die skrywer van die boek nie teen die dogmatiese vergeldingsleer nie. Ook beveg hy dit nie deur dit te ontken nie. Die spanning wat ons in die boek raaklees, hou verband met twee sieninge wat beide deur die Prediker onderskryf word. In Fox se eie woorde: 'The tension is between two beliefs, both of

which Qohelet presents as equally his own, and neither of which he ascribes to another form of wisdom' (1989:145).

Fox hou dus ook nie rekening met aanhalings nie. Net soos Loader meen hy dat alles in die boek uit die skrywer se pen kom, maar anders as Loader meen hy dat daar nie sprake is van 'n reaksie op, of protes teen die verstarde wysheid is nie. Sy siening laat hom soos volg kommentaar lewer op Prediker 4:4-6: Vers 5 en 6 is twee komplementêre spreuke. Die eerste een (v 5) veroordeel luiheid en die tweede (v 6) buitengewone werkywer.

Die spreuke vul mekaar aan en weerspreek mekaar geensins nie. Hy stel dit so (Fox 1989:202):

Verse 5 may well be a conventional proverb, which Qohelet answers by one of his own in v. 6 (thus Gordis), but the second proverb does not invalidate the first. A fool destroys himself through laziness ... while the toiler destroys himself through his strivings and the attendant vexation.

3.3 Twee karakters wat debateer (Perry)

In 1993 verskyn Perry se boek waarin hy erken dat daar wel verskillende gesigspunte in die boek is, maar dat hierdie verskille eerder dialoë tussen wysheidleermeesters is.

Perry (1993:xv) identifiseer twee karakters, naamlik P = 'Presenter' en K = 'Kohélet'. Deur middel van die teks van die boek Prediker probeer Perry aantoon dat daar 'n debat is tussen die Prediker, (hy is die 'man van ondervinding' en P is die 'man van geloof'). In Perry se voorbeeld word die Prediker se woorde in donker letters gedruk, terwyl die 'presenter' of aanbieder se woorde kursief gedruk is.

Ter illustrasie haal ek Perry se siening van Prediker 4:4-6 aan (1993:96).

- 4 **I consider that all effort and achievement arise from envy of one's neighbor, and this too is therefore vanity and a chasing after the wind.**
- 5 *'The fool folds his arms and eats away at his own flesh.'*
- 6 **'Better one handful with repose than two fistfuls with effort and chasing after wind.'**

Hy lewer soos volg kommentaar (Perry 1993:98):

The 'all' argument forces theological considerations; if indeed all deeds are evil in their very principle, then this must point to a defect in their manufacture, so to speak. The subject has subtly shifted from the victims to the perpetrators, to what men do as opposed to what is *done*, and for the first time K impigns the motives of our deeds.

'P' gebruik in vers 5 'n bekend-klinkende spreuk om te reageer op die ernstige implikasie dat die mens se motiewe eintlik boos is. Hierdie spreuk is ook 'n sterk argument teen 'K' se nastrewing van genot. Deur jouself van arbeid te weerhou en jou arms te vou, eet jy jou vlees op, en is dit die teenoorgestelde van vrolike eet en drink, en ironies genoeg, om op die wyse jou arbeid te geniet.

'P' impliseer dat jaloerse kompetisie voordele inhou. Dit ontmoedig luiheid en spoor 'n persoon aan om vir homself te sorg (Perry 1993:98). Perry (1993:98) meld dat verse 5 en 6 spreuke met 'n wysheidsperspektief mag wees. Beide beskryf die bose uiterste van vlyt. Die spreuke is egter teenstrydig.

4 Motivering van ondersoek

Navorsingsoorsigte wat voor 1982 gepubliseer is, vermeld geensins die kwessie van aanhalings in die boek Prediker nie (vgl Breton 1973; Beentjes 1980). Dit is 'n saak wat slegs onlangs in die blikveld van navorsers kom staan het nadat twee navorsers Michael Fox (1980) en Norman Whybray (1981) weer aandag daaraan gegee het. Fox (1980) het deur middel van sy navorsing probeer aantoon dat dit nie moontlik is om aanhalings in die boek uit te wys nie. Whybray (1981), daarenteen, het die aanhalingshipotese ondersteun en ook kriteria geformuleer deur middel waarvan die aanhalings geïdentifiseer kan word. Die navorsingsoorsigte wat ná 1982 gepubliseer is, verwys pertinent na die kwessie van aanhalings as 'n navorsingstema wat in die laaste jare weer op die voorgrond getree het.

So wys James Crenshaw (1983:45-48) daarop dat daar (volgens hom) vier dominante hipoteses bestaan oor die kwessie van teenstrydighede in die boek Prediker: (1) die redaksionele verwerkingshipotese, (2) die aanhalingshipotese, (3) die hipotese dat dit verband hou met die teenstrydighede in die lewe self, en (4) die hipotese dat dit voortvloei uit die skrywer se poging om die lewe in sy totaliteit te oorskou. Roland

Murphy maak ook gewag van die aanhalings in sy navorsingsoorsig en sê dan die volgende (1993:130):

In one way or another the issue of 'quotations' enters into the discussion of structure. This is not a new question, but it has stirred up new debate (Fox 1980; Whybray 1981)... This whole issue of quotations is obviously a delicate one. Two problems immediately surface: are we dealing with a real quotation, and what judgement does the context suggest for Qoheleth's use of it (approval, modification, disapproval)? In a sense the second question is at heart of the matter. One may not be able to prove that there is a quotation in fact. But the sequence and expression of thought in the context is the only index to Qoheleth's reaction to some instances of traditional wisdom.

Die finale woord oor aanhalings is die boek Prediker is nog nie gespreek nie (vgl Spangenberg 1991). Die gesprek daaroor is grootliks nog aan die gang. Hierdie studie wil daarom die geskiedenis van die debat boekstaaf, die sinvolheid van die hipotese beoordeel en 'n oordeel vel oor die bydrae wat dit lewer tot die verstaan van die boek.

5 Werkswyse

Aangesien dit 'n onbegonne taak is om in 'n verhandeling al die moontlike aanhalings in die boek Prediker te bespreek, sal hierdie studie slegs drie hoofstukke in die boek onder die loep neem: Prediker 9-11. Alvorens hierdie hoofstukke bestudeer en ontleed gaan word (hfst 5), sal daar eers na die Prediker se verhouding tot ander wysheidsgeskrifte gekyk word (hfst 2); daarna sal 'n hoofstuk gewy word aan die histories-kritiese studie van die boek (hfst 3) en laastens volg 'n hoofstuk oor die geskiedenis van die navorsing oor aanhalings in die boek (hfst 4).

'n Hoofstuk oor die boek as wysheidsgeskrif (hfst 2) en sy verhouding tot ander wysheidsgeskrifte is ook noodsaaklik, want hoe wysheid gedefinieer en beskryf word, beïnvloed grootliks jou lees en interpretasie daarvan.

Die rede vir 'n afsonderlike hoofstuk oor die histories-kritiese metodes (hfst 3) hang saam met die feit dat die histories-kritiese paradigma 'n dominante paradigma in die navorsingsgeskiedenis van die Ou Testament is. Heelwat navorsing oor die boek gedurende hierdie eeu is onder hierdie paradigma gedoen. Die ontdekking van aanhalings in die boek hang grootliks saam met die navorsing wat onder hierdie paradigma gedoen is.

Die hoofstuk wat handel oor die navorsingsgeskiedenis van aanhalings in die boek (hfst 4), benodig eintlik geen motivering nie. Sonder kennis van die navorsingsgeskiedenis kan 'n mens baie maklik simplistiese afleidings maak, of dinge aan navorsers toedig waarvoor hulle eintlik nie ouerskap kan aanvaar nie.

Die slothoofstuk (hfst 6) kyk kortliks na enkele vertalings van Prediker 4:4-6 en probeer die vraag beantwoord of 'n identifisering van die aanhaling in vers 5 nie dalk lesers kan help om die perikoop beter te verstaan nie.

Vir die doel van die identifisering van aanhalings word (tensy anders vermeld) *Biblia Hebraica Stuttgartensia* saam met die ou Afrikaanse Bybelvertaling 1933/1953 gebruik.

HOOFSTUK 2

DIE BOEK PREDIKER SE PLEK BINNE DIE WYSHEIDSONTWIKKELING EN SY VERHOUDING TOT ANDER WYSHEIDSGESKRIFTE

1 Inleiding

In hierdie hoofstuk word die boek Prediker se verhouding tot ander wysheidsgeskrifte bespreek. Om vas te stel of die Prediker wel uit ouer wysheidsmateriaal aanhaal, kyk ons in hierdie hoofstuk na hoe die wysheid in Israel ontstaan het en wat die boek Prediker se verhouding tot ander wysheidsgeskrifte was.

Eerstens is dit nodig om te bepaal wat presies met wysheid bedoel word.

2 Wysheid, wysheidskole en wysheidsontwikkeling

2.1 Wat is wysheid?

Loader (1989:684) wys daarop dat die wysheid 'n bepaalde perspektief was waarmee al die wysheidsleermeesters van die ou Nabye Oosterse kulture na die werklikheid gekyk het. Die wysheidsleraars het hulle in die wêreld probeer oriënteer. Hulle vra onder andere na die aard en betekenis van die lewe en die wêreld. Daarna stel hulle riglyne op oor hoe mens moet lewe. Wysheid beteken dus die soeke na samehang en sin in die wêreld en die lewe. Wysheid beteken dat die mens die orde wat God in die wêreld geplaas het, leer ken en in ooreenstemming daarmee lewe. In die wysheid erken die mens dat God die Skepper is van die orde in die wêreld en daarom is alle wysheid godsdienstig van aard. Die erkenning van die Here is die beginpunt van alle wysheid, en op sy beurt bring die wysheid die mens in die regte verhouding met God.

Die wysheidsleraars maak indirek op goddelike gesag aanspraak vir hulle leer. As die orde deur God ingestel en in stand gehou word, is die wysheid 'n poging om in ooreenstemming met sy wil te lewe. Daarom staan God agter al hulle voorskrifte en nadenke. Omdat die mense probeer om die orde te ontdek en in ooreenstemming daarmee wil lewe, impliseer dit dat die mens in staat is om so iets te kan doen. Die wysheidsleraars stel riglyne op aan die hand waarvan die mense dan by die skeppingsorde kan inskakel en daarvolgens kan lewe. Die mense kan God se bedoeling in die lewe raaksien. Deur die wysheidsgeskrifte van Ou Israel loop die gedagte van goddelike gesag en menslike kennis hand aan hand. Daar is dus sprake van 'n

godsdienstige sy sowel as 'n intellektuele sy (Loader 1989:689).

Die wysheidsleermeesters het hierdie insigte met ander gedeel in die vorm van wysheidsgeskrifte. Hulle gee die insigte soms in die vorm van spreuke weer:

Wie sy grond bewerk, het volop om te eet;
wie hom besig hou met nuttelose dinge, word brandarm.

(Spreuke 28:19)

Die wysheidsleermeesters wou met hulle onderrig die wêreld vir almal voorspoedig maak. As mense die wysheidsleermeesters se goeie raad volg, sal die lewe vir hulle voorspoedig wees en sal hulle geluk ervaar. Diégene wat nie luister nie sal die gevolge moet dra. Daar is verskeie spreuke wat hierdie onderrig illustreer. Vergelyk die volgende een:

Wie 'n eerbare lewe lei, sal hulp ontvang;
wie 'n oneerlike lewe lei, sal onverwags tot 'n val kom.

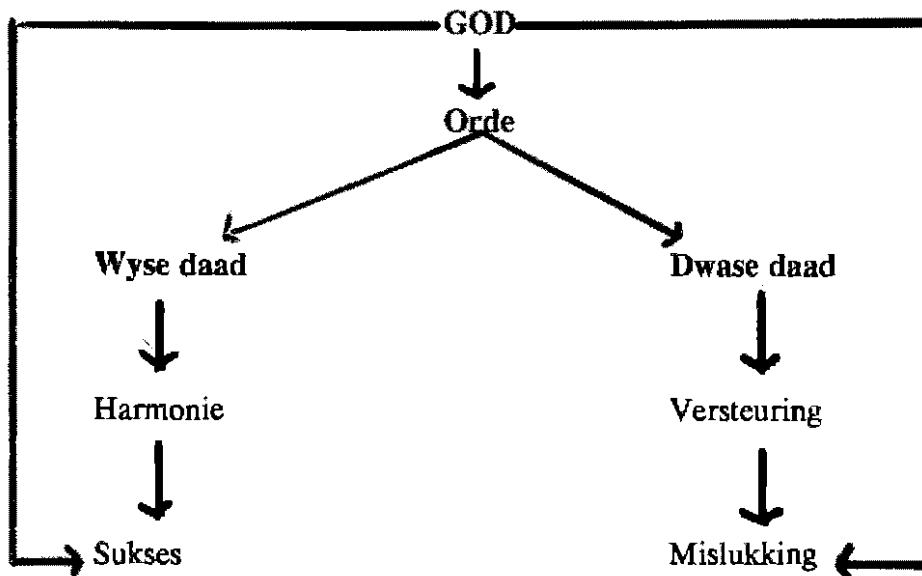
(Spreuke 28:18)

Die wysheidsleermeesters het ook gesag hoog aangeslaan. Dit is belangrik om na gesag te luister, want gesag is deur God daar gestel en help ook om orde te skep.

Loader (1986:105) som dit so op:

As mens die wysheidsreëls nakom, erken jy die gesag van God en skakel jy dus in by sy orde; jy is 'n wyse mens en jy word daarvoor beloon met sukses en welvaart. As jy die reëls misken, weerstaan jy die gesag van God en versteur jy sy orde; jy is 'n dwaas en word vergeld met mislukking en teenspoed. God self is dus in die laaste instansie die een wat die vergelding toepas.

Skematies kan dit op die volgende manier voorgestel word (Loader 1986:105):

2.2 Waar is wysheid beoefen?

Eerstens moet ons onself afvra wat die lewenskonteks van die wysheid was. Met ander woorde waar is die wysheid geleer en waarvoor is dit aangewend? Van die wysheid is aangewend in die koninklike hof en staan ook volgens Loader bekend as die 'hofwysheid'. Hierdie wysheid gee inligting aan 'n leerling oor hoe om op te tree in die teenwoordigheid van 'n koning en sy amptenare (Loader 1989:686).

Wysheid kon ook benut gewees het in 'n skool. Uit die deuterokanonieke boek *Die wysheid van Jesus Sirag* weet ons dat daar in die tweede eeu vC sulke skole bestaan het. Miskien was die Prediker 'n leraar in so 'n wysheidsskool.

Wysheid kon ook in gesinsverband voorkom waar die vader sy seuns moes onderrig oor verantwoordelike optrede in die lewe. Hierdie familiewysheid is die oudste wysheid, want nog voor die koms van die koningskap, met ander woorde voor 1000 vC, het die Israëliete hulle lewens probeer inrig volgens bepaalde wetmatighede. Hierdie tipe wysheid bevat alledaagse raad en leiding aan kinders (Loader 1989:687).

Met die koms van die koningskap het daar 'n nuwe godsdienstige en kulturele tydvak in Israel aangebreek. Die koning het raadgewers en administratiewe beamptes nodig gehad en miskien het wysheidsskole vir hierdie doel tot stand gekom. Loader (1989:687) voel

dat Salomo ook waarskynlik iets met die wysheidsbeweging te doene gehad het, omdat hy vir sy wysheid bekend was (vgl 1 Kon 4:29-34).

Daar was gedurende Salomo se regeringstydperk ook goeie betrekkinge met Egipte (vgl 1 Kon 3:1; 9:16; 10:28). Egipte het volgens Loader (1989:687) in daardie tyd reeds 'n gevestigde wysheidstradisie gehad en die invloed daarvan kan ook in Israel aangetoon word, vergelyk die Egiptiese geskrif: *Die leer van Amen-em-ope* (Loader 1989:687).

In die sewende eeu vC, in die tyd van koning Hiskia, vind ons weer 'n belangrike aanduiding van die bestaan van wysheidsleraars aan die koninklike hof. In Spreuke 25:1 staan dat die manne van Hiskia spreuke van Salomo versamel het. Dit dui daarop dat die wysheid hoog geag was sodat dit geslagte later nog steeds in omgang was. Die koninklike amptenary het die spreuke in bundels versamel en so het die wysheidsbeweging verbonde geraak met die nasionale belang van Israel (Loader 1989:687).

Loader (1989:687) sê die wysheidsbeweging het voortbestaan tot aan die einde van die koningstyd, maar het egter nie daar op gehou nie, want al was Israel in ballingskap weggevoer, het die wysheidsbeweging voortbestaan. In die ballingskap- en na-ballingskaptijd is net meer teologies besin oor die grondgedagtes van die beweging. Omvattende leersisteme is ontwerp en teorieë oor die sin van die lewe is opgestel. Hierdie soort wysheid word onder andere in die boek Prediker aangetref. Die wysheidsleraars het mekaar soms krities geëpponeer en was dus nie altyd met mekaar eens nie.

Die Israelitiese wysheidsbeweging is deel van 'n internasionale stroming. Talle ooreenkomste word tussen die oud-Oosterse oorlewings en die Israelitiese literatuur gevind. Literêre style soos lyste, onderwerpe soos die lyding van die onskuldiges, en veronderstellings (bv die wêreldorde) word gevind (Loader 1989:687).

2.3 Die ontwikkeling van die wysheid in Israel

Die Egiptiese en Babiloniese wysheid is ouer as die Hebreeuse wysheid en kultuur van Israel. Gordis (1968:14) sê dat die Ou en Middel Egiptiese ryke en die eerste Babiloniese ryk ouer as die Hebreeuse nasie is. Die Israelitiese kultuur het eers in die tweede helfte van die tweede millenium vC ontstaan. Die vestiging van 'n gesentraliseerde monargie in die dae van Dawid en Salomo het die basis gevorm vir die

kweking van 'n nasionale kultuur en beskawing.

Volgens Gordis (1968:14) was daar in die dae van die eerste tempel 'n aktiewe, intellektuele lewe in Israel. Die Israelitiese wysheid het egter nie in die tydperk van die eerste tempel ontstaan nie, maar rofweg eers van die vyfde tot die tweede eeue vC. Volgens Gordis (1968:22) was die ontwikkeling van wysheid op hierdie tyd nie per toeval nie, maar is dit die tydperk na die Babiloniese ballingskap. Baie van die Joodse gevangenes in Babilonië was opgeneem in die omliggende Babiloniese streke, maar het nie geswig voor hulle vreemde omgewing nie. Hulle het verryk na hulle eie land teruggekeer.

Die drie strominge van die Joodse kulturele lewe in die dae van die eerste tempel het verreikende veranderinge ondergaan (Gordis 1968:24-25). Die Wet het 'n nuwe fase betree wat interpretasie en groei betref. 'n Fundamentele rewolusie het in die mens se denke plaasgevind. Die ou Semitiese uitkyk, wat deur die Israeliete gedeel was, het verdwyn en die familie, stam en volk is nou in die middel van hulle denke geplaas. Vrae soos: watter kwaliteite word benodig om sukses te behaal? Hoe kan hulle respektabel optree sodat hulle aansien kan geniet? word gevra. Dit het nou die sentrale element geword in die religieuse-kulturele patroon.

Soos die geval in Egipte en Babilonië, was die hoof aspek van die Israelitiese wysheid, die praktiese onderrig en nie net die oordrag van feite nie. Daar was klem gelê op persoonlike kwaliteite en wat om te vermy indien 'n persoon sukses wil bereik.

Die Israelitiese wysheid was nie 'n enkelvoudige verskynsel nie. Daar was heelwat ontwikkelinge en veranderinge. Wysheidsopvattinge is verskillend vertolk en die leraars het verskillend gereageer op die inhoud daarvan. Die eerste fase in die wysheidsontwikkeling is die soepelfase of die onproblematiese fase (Loader 1989:668). Hierdie wysheid het gewoonlik gehandel oor gewone sake en bevat dikwels nie eens 'n verwysing na God nie. Hier het dit gegaan oor die gevolge van 'n spesifieke optrede. As jy vanaand vroeg gaan slaap, dan sal jy more verkwik opstaan. Daar word nie rekening gehou met die feit dat jy dalk nie tot ruste kan kom of dalk deur nagmerries gepla kan word deur die nag nie. Dit is die tipe raad wat 'n ouer byvoorbeeld aan sy kind sou gee. Met ander woorde daar word slegs aan konkrete situasies gedink.

Die verstarde fase volg op die soepel fase (Loader 1989:668). Die konkrete dade word nie meer beoordeel aan die hand van die vraag of hulle in bepaalde omstandighede

gepas het nie. Hier word die klem verplaas vanaf die optredes van mense na tipes mense. Daar is dus verskillende menssoorte byvoorbeeld goddeloses, regverdiges, wyses en dwases. Die mensdom kan dus net in die een of ander klas val. Of hy is dwaas of hy is wys. Daarom kan alles wat goed is met die wyse of regverdige geassosieer word en alles wat boos of sondig is, met die dwase. Hierdie siening hang dus saam met wat jou houding is en daarvolgens sal jy beloning of straf ontvang.

Die logiese gevolg van hierdie siening het tot probleme gelei. As die goeie of wyse mense dan beloning ontvang, dan moet die dwases straf ontvang. Die logiese gevolgtrekking is dan dat die mense met wie dit nie so goed gaan nie, vergeld word vir hulle daade — hulle word gestraf omdat hulle gesondig het. So 'n persoon word onmiddellik veroordeel sonder dat daar na vorige omstandighede gekyk word.

Daar was ook 'n derde fase naamlik die reaksionêre fase, waartoe die boeke Job en Prediker behoort. Die boeke Job en Prediker het nie beswaar teen die samehang van daad en gevolg op die regte tyd nie, maar wanneer daar omstandighede kom wat nie met die dogma ooreenstem nie, dan is die wysheid in 'n hoek.

Die reaksie van die Prediker op die leer van vergelding is soos volg: Die vergeldingsleer werk nie. Die mens is hulpeloos omdat sy goeie daade nie beloon word nie. Geluk en hartseer sal jou tref wanneer God daaroor besluit en geen menslike poging sal dit kan verander nie.

Job en Prediker het 'n probleem ingesien dat mense wel kan ly al het hulle in ooreenstemming met die wysheidsreëls gelewe. Die Prediker se probleem is dat hy nie tot 'n bevredigende oplossing kan kom nie. Hoe moet die mens nou lewe? Dit maak nie saak of jy goed doen of kwaad nie — een en dieselfde lot tref almal. Al probeer die mens sinvol lewe, kom dit alles tot niks. Hier ontstaan 'n krisis. Die mense is gefrustreerd. Die Prediker teken protes aan. Wat baat wysheid die mens as wysheid self magteloos is?

Om die boek Prediker se verhouding tot ander wysheidsgeskrifte te bepaal is dit nodig om eers na die historiese agtergrond van die boek te kyk.

3 Die historiese agtergrond van die boek Prediker

Die boek Prediker is een van die jongste boeke van die Ou Testament. Die taal waarin

die boek geskryf is, is een van die vernaamste aanduiders van 'n laat ontstaanstyd. Volgens Whybray (1989b:242) is die boek uniek in die sin dat die skrywer self geskryf het en sy denke neergepen het op 'n manier wat baie ooreenkom met die Griekse eerder as die ouer ou Nabye Oosterse tradisie.

3.1 Outeurskap

Vroeër is dit aanvaar dat koning Salomo (wat in die tiende eeu vC geleef het) die outeur van die boek Prediker is. Hierdie siening het gekom van die outeur se belydenis: 'Ek, Prediker, seun van Dawid, was koning oor Israel in Jerusalem' (1:12) en die titel van die boek (1:1): 'Die woorde van Prediker, seun van Dawid, koning in Jerusalem.' Salomo was tradisioneel bekend as 'n man van wyse woorde, en alhoewel sy naam nêrens in die boek verskyn nie, is hierdie identifikasie eenvoudig aanvaar. Nie een van koning Dawid se seuns, behalwe Salomo was immers koning oor Israel nie.

Verder, ook die feit dat die koning 'n luukse leefwyse gehad het soos wat daar beskryf word in Prediker 1:12-2:26, wil dit ook lyk of dit geen ander koning as juis Salomo kon wees nie, omdat soveel rykdom geen ander Israelitiese koning beskore was nie (vgl Whybray 1989a:4).

Dit staan egter soos 'n paal bo water dat hierdie toedigting aan koning Salomo, fiksie is. Dit is 'n Ou-Testamentiese tradisie om wysheidsgeskrifte aan Salomo toe te dig, vanweë sy bekendheid as wyse koning (1 Kon 3). Ander boeke wat ook aan hom toegedig is, is die boek *Sprenke* en 'n deuterokanonieke geskrif *Die wysheid van Salomo*.

3.2 Datering

Die boek is waarskynlik eeue ná die tyd van Salomo geskrywe en heel moontlik in die derde eeu vC. Die Hebreeus waarin die boek Prediker geskryf is, is 'n belangrike leidraad tot die datering daarvan. Whybray (1989a:4) noem drie hoofredes vir die datering: (1) die Hebreeus waarin die boek geskryf is; (2) die styl van argumentasie in die boek en (3) die plek van die boek in die denkgeskiedenis ('history of thought'). Volgens Whybray (1989a:4) is elkeen van hierdie oorwegings voldoende om te bewys dat die boek Prediker van die laaste Ou-Testamentiese geskrifte is.

Daar kan nie met presiesheid vasgestel word wanneer die boek Prediker geskryf is nie,

maar Whybray (1989a:10) voel dat die boek tydens die Ptolomese periode (320-198 vC) tot stand gekom het. Die boek Prediker is die werk van 'n persoon wat in die laat na-ballingskapse tydperk geleef het.

Die ou waardes van die Israelitise samelewing het onder die invloed van die Hellenisme en ook die Ptolomese handelondernemings verdwyn.

Die boek kon egter ook nie later as die tweede eeu vC geskryf gewees het nie, omdat afskrifte van die boek by die Qumrangrotte gevind is. 'n Datum in die middel derde eeu vC lyk die waarskynlikste.

Volgens Barton (1908:22) het geleerdes soos Delitzsch (1875) die boek Prediker in die Persiese periode geplaas terwyl Wildeboer (1898) dit plaas in die Griekse periode (tussen 330-100vC) wat dan ook in die algemeen aanvaar word.

Gorssen (1970:40) som dit so op: Barton (1908:54-56) en Podechard (1912:59-65) het gevind dat daar deur Ben Sira van die boek Prediker gebruik gemaak is en stel dan 'n datum voor dat die boek Prediker ten minste voor 190 vC geskryf is.

Daar is fragmente van die boek Prediker by Qumran ontdek waarvan die oudste fragment uit die middel van die tweede eeu vC dateer.

Eksegete stem saam dat die boek Prediker sy ontstaan sou gehad het voor die Makkabeërtyd omdat die boek nie sy weg sou kon maak gedurende of ná die periode nie, vanweë sy inhoud.

Volgens Gordis (1968:68) kan ons die boek êrens tussen 300 vC en 250 vC dateer.

3.3 Ontstaansplek

Daar was pogings om te bewys dat die boek in 'n Joodse gemeenskap buite Palestina tot stand gekom het. Een so 'n gemeenskap het in Egipte bestaan. Weerstoestande wat beskryf word (12:2), dui egter op Palestina en nie op Egipte nie. Daar is talle ander voorbeelde soos die huis se beskrywing (10:18) en die oes- en saaityd in (11:4) wat ook eerder by Palestina pas.

Geleerdes, soos onder andere Hertzberg (1957:45) is van mening dat die skrywer 'n

Palestynse Jood was wat in Jerusalem gewoon het. Podechard (1912:123) meen ook dat die boek in Jerusalem geskryf is. Hy baseer sy standpunt op Prediker 8:10. Van der Ploeg (1953:12) ondersteun hierdie siening. Hy benadruk die feit dat die boek Prediker se inhoud baie ortodoks is.

Weiser (1963:270-271) spreek hom weer uit ten gunste van Alexandrië. Hy bemerk 'n Egiptiese invloed op die Prediker se verwysings na die dood. Verwysings na seehandel dui op 'n bekendheid met die groot hawe van Alexandrië en dat die werk dus daar die lig gesien het. Gordis (1968:67) stem egter nie hiermee saam nie. Hy sê '... the absense of any knowledge of Greek rule out the likelihood that the author was an Alexandrian Jew.'

Gordis (1968:68) som so op: Die boek Prediker is in Hebreeus geskryf deur 'n Jood wat in Jerusalem gewoon het, wat Aramees geken het, maar geen Grieks nie, alhoewel hy met Griekse gebruike bekend was. Die datum van die boek val in die middel van die derde eeu vC.

4 Die boek Prediker se verhouding tot ander wysheidsgeskrifte

Die boek Prediker staan saam met die boeke Job en Spreuke as Israelitiese wysheidsliteratuur bekend. Hierdie boeke is nie geskiedskrywing nie en word gekenmerk deur die feit dat die waarnemings daarin verband hou met die herkenning van orde in die natuur en samelewing.

Volgens Spangenberg (1993:7) het die wysheidsleermeesters hulle dit ten doel gestel om **insig** en **begrip** van die werklikheid te bekom en dan daarvolgens te lewe. Hierdie insig en begrip het hulle dan ook aan ander mense meegedeel in die vorm van wysheidsgeskrifte.

Die wysheidsleermeesters het ingesien dat daar 'n bepaalde orde is, en wanneer die mens dan daarvolgens lewe, gaan dit met hom goed, maar indien hy teen die orde handel, gaan dit met hom sleg. Om die goeie van die lewe te ervaar moet die mens volgens die orde handel. Om op te som, die mense wat wys optree, kan beloning verwag en vir dwase optrede wag daar straf.

As daar noukeurig op die inhoud van die boek Prediker gelet word, sal daar gesien word dat die inhoud van dié boek die sentrale leerstellings van die tradisionele wysheid

bevraagteken. Vergelyk Spreuke 11:19 met Prediker 9:1

Die lewe lê voor vir wie by die reg bly,
die dood wag vir wie aanhou kwaad doen.

(Spreuke 11:19)

In my lewe wat tot niks gekom het nie, het ek alles gesien:
'n regverdige gaan onder al doen hy reg,
'n goddelose geniet 'n lang lewe, al doen hy verkeerd.

(Prediker 9:1)

4.1 Die agtergrond van die Prediker se wysheid

Volgens Loader (1986:8-9) beklee die boek Prediker 'n unieke plek in die ontwikkeling van die Israelitiese wysheid. Die Israelitiese wysheid het deur dieselfde fases ontwikkel as die Egiptiese en Mesopotamiese wysheid.

Daar kan drie fases onderskei word (vgl Loader 1986:10): (1) 'n sterk waardering vir die verhouding tussen aksie en die regte tyd vir aksie; (2) 'n verlies van die sin van tydelike toepaslikheid sodat die dogmatiese stelsel ontstaan; en (3) 'n protes teen hierdie verstandheid.

Daar is egter 'n groot tydsgeapening tussen die wysheidsliteratuur van die Ou Testament en die tekste van die omliggende kulture.

Vir die Prediker is die verstarde wysheid 'n groot probleem. Hy dra kennis van die wysheid wat leer dat op goeie gedrag daar beloning sal volg, maar wanneer hy die leerstellings toepas, sien hy dan dat dit in die lewe anders toegaan. Daarom kan hy net uitroep: 'Alles kom tot niks!' Wat is die mens se lewe dan op aarde werd? Of die mens goed doen of kwaad, die lewe hou vir hom geen voordeel in nie. Hierdie besef frustreer die Prediker geweldig.

Volgens Weeks (1994:6) het Adolf Erman in 1924 parallelle uitgewys tussen Spreuke 22:17-23:10 en die Egiptiese *Onderwysing van Amenemope* afdeling xiii. Moontlik was daar 'n Jood wat in Egipte gewoon het en bekend was met die *Onderwysing van Amenemope* wat in daardie tyd as 'n skoolboek gebruik is. Die Jood het die boek verwerk tot 'n Hebreeuse boek wat aanvaarbaar was vir die Jode. Hierdie boek was toe

opgeneem deur die samestellers van die boek Spreuke. Geen ander vergelykbare verwantskap met ander tekste is ontdek nie, maar strukturele ooreenkomste en parallelle word herken en word gebruik om te wys dat die skrywers van die boek Spreuke wel bekend was met ander vreemde wysheidmateriaal.

Dit is egter nie 'n maklike taak om presies vas te stel wat die verhouding was tussen Israelitiese en nie-Israelitiese materiaal nie. Daar kan verkeie verklarings wees vir die ooreenkomste met ander wysheidmateriaal. Direkte of indirekte afhanklikheid kan egter nooit met sekerheid vasgestel word nie.

4.2 Die verwantskap tussen Prediker en die Griekse denke

As daar na 'n moontlike ontstaansdatum van die boek Prediker gekyk word, lyk Griekse invloed moontlik. Volgens Crenshaw (1988:51) het Lohfink (1980) veronderstel dat daar in die private skole in Grieks geleer is, terwyl daar in die tempelskole in Hebreeus onderrig is. Lohfink se argument is dat die Prediker 'n kompromis aangegaan het: hy wil die Hebreeuse wysheid uitbrei met 'n inset deur die Griekse filosowe soos Homerus, Plato en Aristoteles.

Volgens Gordis (1968:51) word die skeptiese en nie-tradisionele karakter van die boek algemeen aanvaar as 'n bewys dat die boek geskryf is na die beleg van Alexander die Grote. Verskeie pogings is aangewend om bronne vir die Prediker se denke op te spoor in die Griekse filosofie. Daar was 'n voorstel dat Prediker 3:1-9 'n invloed van Heraclitus verrai, of dat Prediker 7:19 'n eggo van Euripides is.

Stavleu (1989:125) sê daar was ernstige pogings aangewend om aan te dui dat die Griekse wysheidsskole 'n invloed op die Prediker sou gehad het.

Eerstens is daar 'n verwantskap tussen die Prediker se beskrywings en gebeurtenisse en idees van die Stoïsyne. Vergelyk Stavleu (1989:125-126) se opmerking:

De Stoa leert namelijk de 'wederkeer' van de dingen. Men gelooft in een periodiek ontstaan en vergaan van de verschijningsvormen van de wereld. Er kan echter op gewezen worden, dat het in het geval van Prediker om iets anders gaat. Hier gaat het niet om een periodiek ontstaan en vergaan van de verschijningsvormen van deze wereld, maar om het menselijk handelen, dat, volgens Prediker, altijd hetzelfde blijft.

Volgens Stavleu het Barton (1908) wel later ingesien dat die visie van die Stoïsyne onversoenbaar is met die inhoud van die boek Prediker. Die mens is nie in staat om die toekoms in te sien nie.

Volgens Gordis (1968:52) aanvaar die Stoïsyne die beginsel van determinisme, maar hulle deel beslis nie die Prediker se oortuiging dat die mens plesier bo alles moet stel nie. Die Stoïsyne leer dat die wyse man, dié een is wat gelei word deur rede, maar die dwaas is irrasioneel (McNeil 1904:49-50). Die boek Prediker openbaar 'n invloed van die 'spotredes' (diatribes) van die siniese Stoïsynse skole. Volgens Gordis (1968:52) kan literêre spore van 'spotredes' gevind word. Van hierdie spore is die gebruik van antiteses, retoriese vrae, die gebruik van aanhalings, die herhaling van woorde en frases en die gebruik van konkrete illustrasies om 'n punt te maak. Om die waarheid te sê, het al hierdie elemente 'n geskiedenis dat hulle lankal gebruik word in die Bybelse en Oosterse wysheidsliteratuur. Gordis (1968:52-53) wys daarop dat die hoofkenmerke van die Stoïsynse siniese spotredes ontbreek. Hierdie kenmerke was onder andere die gebruik van dialoog en die retoriese gebruik van die imperatief. Volgens Stavleu (1989:126) is die ooreenkomste te gering om te bewys dat die Prediker afhanklik van dié skool was.

Gordis (1968:53) wys daarop dat die Prediker se standpunt veel nader aan Aristippus van Siréne was, alhoewel daar geen bewys is vir direkte afhanklikheid nie. Die lukraakte ooreenstemming met een of twee idees is egter nie genoeg bewys dat daar enige verwantskap is nie.

Daar is ten slotte ook 'n poging aangewend om die boek Prediker te vergelyk met Theognis, 'n Griekse digter uit die sesde eeu vC. As die werk met die boek Prediker vergelyk word, val daar ooreenkomste op. Beide skrywers werk met dieselfde probleme. Theognis kla oor die vinnige verbygaan van die jeug en die treurigheid van die ouderdom. Die Prediker het ook 'n klagte daaroor. Daar kan egter nie van 'n direkte afhanklikheid sprake wees nie, aangesien dit 'n universele klagte is.

4.3 Egiptiese wysheid

Die Egiptiese wysheid het 'n sterk godsdienstige vorm. Die god Atum reël die skepping en die lewe. 'n Wyse man wil homself in hierdie goddelike orde integreer en leef dan so dat hy die regte ding op die regte tyd doen.

'n Egiptiese passasie sê: 'kos is goed op 'n behoorlike tyd; slaap is goed wanneer iemand moeg is.' Hieruit kan afgelei word dat regte en verkeerde dade van tyd en omstandighede afhang. Die mens se dade kan dus diensooreenkomstig aangepas word.

As hierdie voorskrifte neergeskryf word, word hulle eintlike verhouding met die werklikheid verswak (Loader 1986:9). As die wyse dit onmoontlik vind om met hierdie ou voorskrifte te lewe in ooreenstemming met nuwe omstandighede, versteen hierdie wysheid tot 'n abstrakte klipharde sisteem.

'n Voorbeeld hiervan word in *Die Leer van Anii* aangetref, waar Anii vir sy seun 'n stelsel voorhou wat geleer kan word, maar nie in die praktyk toegepas kan word nie. Met ander woorde sy seun moet blindelings soos 'n dier optree en dinge aanvaar wat hy nie kan verstaan nie. Dit word dan verstarde wysheid genoem.

Volgens Crenshaw (1988:51) het die Prediker se *carpe diem* uitroep ooreenkomste met die advies van die *Die lied van die harpspeler* (vgl Fox 1985). In die lied van die harpspeler gaan dit oor die kom en gaan van generasies. Daar word ook melding gemaak van die feit dat niemand al ooit uit die dood teruggekeer het nie. Die slotgedeelte roep die mens op om sy lewe te geniet. Dit wil egter lyk of die oproep om die lewe te geniet universeel was en dui nie daarop dat hier van ontleding sprake is nie.

Die Prediker se besorgdheid oor die dood, herinner aan *Die dialoog tussen 'n man en sy siel*. Die koninklike testamentvorm korrespondeer weer met die literêre tipe byvoorbeeld die instruksies soos aangetref in *Merikare*.

Die Prediker is egter nie bedoel as 'n geskrif vir 'n opvolger nie, en die koninklike fiksie word laat vaar na Prediker 2.

Crenshaw (1988:51) wys daarop dat die Prediker tematiese ooreenkomste het met laat Egiptiese tekste soos *Papirus Insinger* en *Die onderwysing van Onkhsheshonqy*. Beide Insinger en die Prediker wys op die verborge God en die goddelike bepaling van die noodlot, terwyl die Prediker en Onkhsheshonqy die mens aanraai om sy brood op die water te werp want daar is 'n belofte van beloning.

Gordis (1968:57) sê dat die Egiptiese wysheid deeglik bestudeer is, om te bepaal of die Prediker wel van Egiptiese literatuur gebruik gemaak het. Die Israelitiese wysheid is

egter deel van die groter geheel van Oosterse wysheid, en daarom kan daar verwag word dat die Prediker wel van sekere literêre gebruike en gesigspunte sal gebruik as ander skrywers in dieselfde belangstellingsveld.

Die algemene ooreenkoms van idees is egter onvoldoende om enige afhanklikheid te bewys, behalwe wanneer daar 'n ongewone inhoud of vorm voorkom. Van die aangevoerde parallelle met die Egiptiese wysheid is nie genoeg rede om te bewys dat die Prediker direk bekend was met die Egiptiese letterkunde, of dat die Prediker ooit na Egipte gereis het. Sy verwysings na reënval en sy verwysing na die Jerusalem tempel veronderstel egter 'n Palestynse agtergrond.

4.4 Mesopotamiese wysheid

In die Mesopotamiese wysheid word ook die idee van 'n lewens- en wêreldorde aangetref. Vir hulle was dit ook belangrik om die regte daad op die regte tyd te verrig. In hierdie wysheid gaan dit ook oor die korrekte daad op die regte tyd. Wanneer die skriftelike wysheid nie langer in verband met die werklikheid van die situasie gebring kan word nie, kom 'n dogmatiese sisteem tot stand, daarom sê Loader (1986:9) dat 'n krisis volg want die sisteem kan die lewe nie bevredigend verklaar nie.

Stavleu (1989:129-130) betoog dat daar 'n Oos-Semitiese beïnvloeding kon wees. In Sigem is 'n spykerskriftablet gevind wat uit die vyftiende eeu vC dateer. Die Babiloniese wysheidstradisie het al vroeg die land Kanaän bereik.

'n Assiriese teks wat bewaar gebly het, dra die titel *Die beraadslaging van 'n pessimis*. Hierdie teks handel oor die verganklikheid van die mens en vertoon 'n ooreenkoms met die inhoud van die boek Prediker. 'n Ander ooreenkoms is ook die oproep om God te vrees. Tog kan hier nie van 'n direkte afhanklikheid gepraat word nie.

'n Ander parallel is *Die Babiloniese koningspieël*. Hierdie teks het sy ontstaan tussen 1000 en 700 vC gehad. In hierdie teks word die strawwe gemeld wat die koning en sy dienaars kan verwag wanneer hulle die burgers van die land onregverdig behandel. Straf kan ook verwag word wanneer belasting onregverdig gehef word of 'n onregmatige inname van stad of streek. Prediker wys ook op die swakhede van die menslike regstelsel. Die Babiloniese teks sowel as die boek Prediker benadruk die taak van die koning om die reg te beskerm. Die koning moet na die ervare mense luister. Daar is ook die ooreenkoms in die geloof dat dit sleg met die land sal gaan as die koning hom

nie by die regstelsel hou nie. Maar hier kan daar ook nie van 'n direkte afhanklikheid sprake wees nie.

'n Treffende ooreenkoms word ook gevind wanneer die *Gilgamesj epos* met die boek Prediker vergelyk word. Die vrou Siduri raai Gilgamesj aan dat hy sy lewe met sy vrou moet geniet, mooi klere moet dra en smaaklike kos eet. Dit herinner sterk aan die Prediker se positiewe advies in Prediker 9:7-9. Maar hier is daar egter 'n verskil, in die epos moet die mense hulle lewe geniet omdat die gode dit so wil hê, maar in die boek Prediker moet mense die lewe geniet terwyl hulle nog kan, as die dood eers gekom het, is die lewe verby. By Prediker is God in 'n groot mate die gewer van lewensvreugde.

Die Prediker ontbreek egter een ding — die verwysing na die plesier wat Gilgamesj van sy kind sal hê. Die *Gilgamesj epos* het ook die temas soos die dood, die lewe se kortstondigheid, die belangrikheid van 'n naam en die gedagtenis aan 'n persoon na sy dood.

In *Ek sal die heer van wysheid prys* onderskryf ook die gedagte dat goddelike besluite verborge is vir die mensdom. Hierdie gedagte word ook in Prediker 3:11, 8:12-14 en 8:17 aangetref.

Die boek Prediker kan egter nie direk verbind word met Mesopotamiese tekste nie, maar kan wel as 'n besonderse stuk Semitiese literatuur beskou word.

5 Samevatting

Wanneer ons na die omgewing (die ou Nabye Ooste) kyk waarin die boek Prediker tot stand gekom het, wil dit amper vanselfsprekend lyk dat tekste uit daardie omgewing die skrywer van die boek moes beïnvloed het. Die ooreenkomste is egter van so aard dat ons nie van literêre afhanklikheid kan praat nie. Die wysheid raak universele probleme aan. Alle mense se lewens is kortstondig en korruptheid en boosheid word oral in die samelewing aangetref. Dit is net logies dat die Prediker daaroor sou skryf.

HOOFSTUK 3

HISTORIES-KRITIESE METODES EN DIE BOEK PREDIKER

1 Inleiding

Voordat mense deesdae 'n boek lees, kyk hulle dikwels eerste na die boek se titel, die outeur en die datum van publikasie. Hierdie inligting verskyn gewoonlik op 'n titelblad. Die inligting wat op die titelblad is, is belangrik omdat ons daaruit kan aflei wie die outeur was. Shakespeare se werke sal beslis anders geles word as Wilbur Smith se werke. Uit die publikasiedatum sal ons kan aflei in watter era die werk tot stand gekom het. Ongelukkig het manuskripte wat saam die Bybel uitmaak, geen titelbladsy, geen aanduiding wie die werklike outeur was, asook geen publikasiedatum nie. Selfs die bronne wat deur die Bybelse skrywers gebruik was, is onbekend (Van Dyk 1987:5).

Bybelboeke moet elkeen verstaan word volgens sy styl en inhoud en daarom is dit noodsaaklik dat die Bybelboeke van mekaar onderskei moet word. Bybelboeke wat geskiedbeskrywings bevat, soos Kronieke en Konings, sal heeltemal anders benader word as 'n boek soos Psalms.

Volgens Hayes en Holladay (1982:14-18) is daar sewe faktore wat in gedagte gehou behoort te word, wanneer daar eksegeese gedoen word.

- 1 Die Bybel was nie oorspronklik geadresseer aan moderne lesers nie. Moderne lesers was ook nie oorspronklik betrokke as ontvangers van daardie brief of boodskap nie. Paulus se briewe was byvoorbeeld aan die gelowiges in Rome, Korinte of Galate gerig. Ons lees vandag pos wat aan iemand anders gerig was.
- 2 Die Bybel was ook nie in 'n moderne taal geskryf nie, maar in Bybelse Hebreeus, Aramees en Grieks. Alle moderne interpreteerdes het dus 'n taalprobleem wat oorkom moet word.
- 3 Verder is daar ook 'n kulturele gaping. Die Bybelse vertellings speel af in 'n Mediterense of Palestynse omgewing. Daar was van slawe gebruik gemaak met sekere gebruike, die paaie was rof en daar was van pakesels of ander diere gebruik gemaak. Reise het lank geduur as mense te voet moes loop. Godsdienstige instellinge was anders as wat ons dit vandag ken. Daar was geen elektrisiteit nie en huise het anders gelyk. Kortom alles was anders as wat ons dit vandag ken.
- 4 Daar is ook 'n geweldige historiese gaping. Die wêreld van vandag verskil van

- twee tot drie millenia van die Bybelse tye. Bybelse tradisies het oor 12 eeue ontwikkel. Die Bybel se materiaal het oor 'n baie lang tyd hulle ontstaan gehad.
- 5 Die groei van tradisies en bydraes tot dokumente kan duidelik in die Bybel gesien word. Omdat ons nie weet wie 'n enkele boek geskryf het nie, kan ons nie van sekere outeurs praat nie. As Amos as voorbeeld geneem word, kan daar vier tipes materiaal onderskei word. (a) 'n Opskrif waarin daar persoonlike gegewens van die profeet verskyn (1:1). (b) Die boek bestaan uit orakels wat toegeskryf word aan die profeet (1:2-6:14; 8:4-14; 9:5-15). (c) Sommige materiaal is biografies en praat van die profeet in die derde persoon (7:10-17). (d) Ander materiaal is outobiografies, waar die profeet na homself verwys in die eerste persoon (7:1-9; 8:1-3; 9:1-4).
 - 6 Die meeste dokumente van die Ou en Nuwe Testament is kopieë wat gemaak is lank nadat die oorspronklike dokumente geskryf is. Fragmente wat in die Qumrangrotte ontdek is, wys op opmerklike verskille van die standaard Hebreeuse tekste. Die Bybel is ook in talle ander tale soos onder andere Siries, Latyn en Kopties vertaal. Die eerste vyf boeke van die Bybel bestaan ook in 'n baie vroeë Hebreeuse teks wat as die Samaritaanse Pentateug bekend is. Hierdie teks wyk ook plek-plek af van die standaard Hebreeuse teks. Tekstuele studies in een of ander vorm is onontbeerlik vir Bybelse eksegeese.
 - 7 Die Bybel is as heilige Skrif omring deur allerlei tradisies en interpretasies. Die eksegeet is dan in die versoeking om die teks in lig van die tradisie te lees. Verskeie pogings is aangewend om metodes te ontwikkel oor hoe om 'n teks te benader en probleme op te los.

2 Literêre kritiek

2.1 Definisie

Die boeke van die Ou Testament is nie oorspronklike werke nie en 'n werklike outeur ontbreek geheel en al. Hierdie boeke is versamelings en is hersienings van vroeë tradisies. Daar kan dus glad nie bewys word dat hierdie boeke 'n werk uit een stuk is nie (vgl Kaiser & Kümmel 1981:11).

Literêre-kritiek probeer om die oorspronklike teks te bepaal asook wat die oorspronklike inhoud van die toegevoegde bronne is. Hierdie metode fokus hoofsaaklik op bron- of dokumentanalises, en het sy ontstaan in die agtiende eeu gehad.

Bybelse interpreteerders was bewus daarvan dat sekere gedeeltes moeilik lees. Hierdie gedeeltes soos onder andere die Pentateug, was 'n samestelling van verskillende dokumente. Die poging om tussen hierdie bronne te onderskei, het gelei tot bronnekritiek (*source criticism*) (Hayes & Holladay 1982:73).

Labuschagne (1986:102) beskou literêre kritiek as die tegnieke wat nodig is om literêre analise van 'n teks of 'n geskrif te doen om agter te kom hoe die teks inmeekaarsteek. Literêre kritiek kyk na tekens of daar meervoudige outeurskap was en probeer ook om agter te kom hoe die teks gegroei het (Barton 1984:21).

2.2 Prediker literêr-krities gelees

Vir die meeste lesers het die skrywer van die boek 'n baie pessimistiese uitkyk op die lewe gehad. Ander lesers beskou die boek weer as die literêre produk van 'n welvarende persoon wat uit verveeldheid menslike aktiwiteite dopgehou het en toe riglyne neergelê het oor hoe om die lewe aangenaam te maak.

Volgens Murphy (1982:331) het die beskouing dat Salomo die skrywer van die boek Prediker is 'n sekere aura geskep. Die boek Prediker is gesien as deel van 'n Salomoniese korpus wat uit drie boeke bestaan het: Spreuke, Prediker en Hooglied. In die boek Spreuke leer hy die mens hoe om deugsam te lewe. In die boek Prediker leer hy die mens dat alles in die lewe van verbygaande aard is. In die boek Hooglied word die liefde tussen man en vrou beskryf.

Tydens die lees van die boek Prediker het geleerdes agtergekom dat die boek heelwat skeptiese gedeeltes (vgl Pr 3:19) en op ander plekke weer baie ortodokse dele (vgl Pr 12:13) bevat.

Die bewering dat dieselfde lot een en almal tref (Pr 9:2) is eintlik die teenoorgestelde as die basiese leer van die Ou Testament — naamlik dat God regverdig oor die aarde heers.

As daar dan na die slotverse (Pr 12:9-14) van die boek Prediker gekyk word, dan pas die laaste paar verse nie by die res van die boek nie. Daarin staan dat God oor elkeen 'n oordeel sal bring wat by sy daade pas. Met ander woorde die mense se daade raak God wel.

Barton (1984:63) wys daarop dat vroeë geleerdes 'n hipotese ontwikkel het wat die 'aanvullingshipotese' (*supplementary hypothesis*) genoem kan word om die teenstrydighede in die boek Prediker te verklaar. Dit kom daarop neer dat addisionele materiaal tot die basiese teks toegevoeg is.

Siegfried (1898) was van mening dat die boek Prediker 'n baie skeptiese boek was en dat Jode en Christene dit nooit as kanoniek sou aanvaar het nie. Volgens hom het die boek ses hersienings ondergaan. Elk hersiening kan redelik akkuraat bepaal word, want die klem wissel telkens. Hierdie sienings kan aan sekere groepe in die na-ballingskapse samelewing toegeskryf word.

McNeile (1904) het probeer om drie hoof stadiums in die redaksie van die Boek Prediker uit te wys. Die eerste redaktor was 'n skrifgeleerde of 'n wyse man wat in die wysheidskool van die na-ballingskapse tydperk. Hierdie eerste redaktor het die Prediker se pessimisme probeer versag deur 'n paar onskadelike spreuke in te voeg. Byvoorbeeld Prediker 4:5; Prediker 4:9-12 en 8:1. Die redaktor voeg dan kommentaar by wat in stryd is met die oorspronklike materiaal.

Prediker 4:4-5

וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת-כָּל-עֵמֶל וְאֶת כָּל-בְּשָׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא 4
קִנְאֵת-אִישׁ מַרְעֵהוּ גַם-זֶה הָבֵל וְדַעוֹת רוּחַ:
הַבְּסִיל חֵבֶק אֶת-יָדָיו וְאָכַל אֶת-בָּשָׂרוֹ: 5

- 4 Verder het ek gesien dat al die moeitevolle arbeid en al die bekwaamheid by die werk naywer is van die een teenoor die ander. Ook dit is tevergeefs en 'n gejaag na wind.
- 5 Die dwaas vou sy hande en eet sy eie vlees op.

Prediker 8:1-3

מִי כִהְיֶהכֶם וּמִי יִדָּע פֶּשֶׁר דְּבַר חֲכָמָה אָדָם תֹּאִיר פָּנָיו וְעַז פָּנָיו יִשְׁנָא: 1
אֲנִי פִי-מֶלֶךְ שָׁמֹר וְעַל דְּבַרְת שְׁבוּעַת אֱלֹהִים: 2
אֶל-תִּבְהֵל מִפָּנָיו מֶלֶךְ אֶל-תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָל-אִשֶּׁר יִחַפֵּץ יַעֲשֶׂה: 3

- 1 Wie is soos die wyse, en wie weet die verklaring van dinge?
Die wysheid van die mens verhelder sy gesig en die hardheid van sy

gesig word daardeur verander.

- 2 Ek sê: Neem die bevel van die koning in ag,
en wel ter wille van die eed by God.
- 3 Haas jou nie om van hom af weg te gaan nie;
laat jou nie in met 'n slegte saak nie, want alles wat hy wil, doen hy.

'n Tweede redaktor het probeer om die Prediker se aanvaarding binne die wysheidstradisie te red asook sy godsdienstige ortodoksie. Hierdie redaktor voeg teologiese materiaal in soos Prediker 11:9b en 12:1a, waar die Prediker mense aanraai om die lewe te geniet terwyl hulle nog jonk is.

Prediker 11:9-12:1

9	שָׂמַח בְּחַוֵּר בְּיָלְדוּתִיךָ וַיְסִיכֶךָ לִבְךָ בְּיָמֵי בְּחֹרֶתְךָ
וְהִלַּךְ בְּדַרְכֵי לִבְךָ וּבְמַרְאֵי עֵינֶיךָ
וְדַע כִּי עַל-כָּל-אֵלֶּה יָבִיֵאךָ הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט:
וְהָסֵר כַּעַס מִלִּבְךָ וְהִצְבֵּר רָצָה מִבְּשָׂרְךָ כִּי-יִהְיֶה לְדוֹת וְהִשְׁמֵרֹת הַבָּל:
וְזָכֹר אֶת-בֹּרְאֶיךָ בְּיָמֵי בְּחֹרֶתְךָ
עַד אֲשֶׁר לֹא-יָבֹאוּ יְמֵי הָרָצָה
וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין-לִי בָהֶם חֶפֶץ:
9	Verbly jou, o jongeling, in jou jeug en laat jou hart jou vrolik maak in die dae van jou jonkheid; en wandel in die weë van jou hart en in die aanskouing van jou oë, maar weet dat God jou oor al hierdie dinge in die gerig sal bring.
10	En weer verdriet uit jou hart, en hou die kwale weg van jou liggaam, want die jeug en die jonkheid is nietigheid.
1	En dink aan jou Skepper in die dae van jou jonkheid voordat die ongelukkige dae kom en die jare aanbreek waarvan jy sal sê: Ek het daar geen behae in nie

'n Finale redaktor het die inleidingstitel Prediker 1:1 bygevoeg en moontlik ook die biografiese nota in Prediker 12:9-10:

9	וַיְתֵר שְׁהִיָּה קִהְלֹת תְּחָבֵם עוֹד לְמַדְדֹּצַת אֶת-הָעָם
וְאִנּוּן וְחֻקֵּי תִקּוּן מִשְׁלִים הָרַבָּה:
10	בְּקֹשׁ קִהְלֹת לְמִצָּא דְבָרֵי-חֶפֶץ וְכְתוּב יֵשֶׁר דְּבָרֵי אֱמֶת:

- 9 En behalwe dat die Prediker 'n wyse was, het hy die volk nog kennis geleer en het baie oorweeg en ondersoek; hy het baie spreuke ondersoek.
- 10 Die Prediker het gesoek om welvallige woorde te vind en wat reg geskrywe is - woorde van waarheid.

Maar watter tipe boek was Prediker? Vir geleerdes soos McNeil (1904) is die teenstrydighede in die boek Prediker so groot dat die werk kwalik as die werk van een outeur beskou kan word, daarom vra hy: is dit moontlik dat een persoon 'n werk kan skryf wat soveel skeptiese opmerkings bevat? Moontlik kan een persoon self teenstrydighede spreuke geskryf het, soos daar onder andere in Spreuke 26:4-5 voorkom:

- 4 Antwoord 'n dwaas nie na sy sotheid nie,
sodat jy ook nie net soos hy word nie.
- 5 Antwoord 'n dwaas na sy sotheid,
sodat hy nie wys is in sy eie oë nie.

Die vraag bestaan watter verse of gedeeltes uitgesonder moet word as latere byvoegings. Dit is egter baie moeilik omdat daar eerstens bepaal moet word waaruit die oorspronklike werk bestaan het.

Barton (1908:28) gee 'n ander uiteensetting van die aanvullings deur latere skrywers:

- 1 Die oorspronklike geskrif (Q1) is deur 'n pessimistiese outeur geskryf en 'n mens kan aflei dat hy onder Stoïsinse invloed gestaan het. Die volgende verse kan aan hom toegeken word: 1:3-2:12; 2:14b-24; 3:1-9, 12, 15, 16, 18-21; 4:1-4, 6-8, 13, 16; 5:10-12, 13-17; 6:1-7; 7:1b-4, 15, 26-28; 8:9, 10, 14, 16, 17; 9:2, 3, 5, 6; 10:5-7.
- 2 'n Sadduseër (Q2) het toe die volgende gedeeltes bygevoeg: 2:22; 5:18-19; 7:14; 8:15; 9:4,7-10; 10:19; 11:7, 8a, 9a; 12:1b-7a.
- 3 'n Wyse glossator (Q3), was toe verantwoordelik vir 2:13-14a; 4:5; 6:8, 9a; 7:11, 12, 19; 8:1; 9:13-18; 10:1-3, 12-15.
- 4 'n Tweede, vrome glossator (Q4) werk toe 2:24b-26a; 3:11, 13, 14, 17; 5:1-2,

4-6, 7b-8; 6:10-12; 7:13, 17, 23-25, 29; 8:2-8, 11, 13; 9:1; 11:5, 9b; 12:1a, 7b by.

- 5 Nog 'n glossator (Q5) was verantwoordelik vir 4:9-12, 5:3, 7a, 9, 12; 7:1a, 5, 6a, 7-10, 18, 20-22; 9:11; 10:4, 8-11, 16-18, 20; 11:1-4, 6.
- 6 Aan hierdie saamgestelde werk word daar toe 'n epiloog (E1) 12:9, 10 gevoeg.
- 7 'n Tweede epiloog-skrywer (E2) skryf daarna 12:11-12.
- 8 'n Eerste uitgewer (R1) was verantwoordelik vir 1:1 en 12:8.
- 9 Die tweede uitgewer (R2) voeg toe ten slotte 12:13-14 by.

Holm-Nielsen (1974:169) meen dat die Prediker 'n wyse man was wat tydens sy lewe aantekeninge gemaak het van sy waarnemings. Dit was glad nie bedoel om bekend gemaak te word nie. Na sy dood het van sy volgelinge of dalk leerlinge die versameling geneem en omraam met die woorde 'Alles is ydelheid sê die Prediker'. Daarna het hulle 'n epiloog bygevoeg wat as 'n 'herinnering aan 'n geliefde meester' moes dien. Hierdie was die eerste hersiening van die werk.

Galling (1932:279) is van mening dat Prediker 1:2 nie oorspronklik bedoel was as die opskrif van die boek nie, maar slegs as die outeur se eie inleiding tot sy eerste tesis naamlik Prediker 1:2-11. Hy dink egter dat die redaktors die sin misverstaan het as 'n opsomming van alles wat die Prediker geskryf het en daarom die sin herhaal het aan die einde van die versameling.

In die gedeelte 12:9-10 word die Prediker as leermeester en versamelaar van wysheid-spreuke voorgestel, in vers 11 word daar in spreukvorm vertel dat die woorde van die wyse manne gesag dra omdat hulle deur God geïnspireer is. In vers 12 volg daar 'n vermaning dat baie studie vermoeiend is.

Prediker 12:12-14

וַיֵּתֶר מִהֶמָּה בְּנֵי הָהָר 12
עֲשׂוֹת סִפְרִים הַרְבֵּה אֵין קֵץ וְלֹהֵג הַרְבֵּה יִגְזַת בְּשָׁר:
סוּף דְּבַר הַכֹּל נִשְׁמָע 13

אֶת־הָאֱלֹהִים יֵרָא וְאֶת־מִצְוֹתָיו שָׁמֹר
 כִּי־יָהּ כָּל־הָאָדָם:
 כִּי אֶת־כָּל־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים יָבֹא בְּמִשְׁפָּט 14
 עַל כָּל־נִפְעָלָם אִם־טוֹב וְאִם־רָע:

- 12 En buitendien, my seun, wees gewaarsku; aan baie boeke maak kom geen einde nie en baie studie is vermoëning van die vlees.
- 13 Die hoofsaak van alles wat gehoor is: Vrees God en hou sy gebooie; want dit geld vir alle mense.
- 14 Want God sal elke werk bring in die gerig wat kom oor al die verborge dinge, goed of sleg.

Zapletal (1905:73) was van mening dat hierdie woorde deur die Prediker self geskryf was, moontlik was hierdie woorde afkomstig van 'n tweede redaktor en bedoel as 'n tweede epiloog. Hy kon die lering en prediking van die Prediker te onortodoks gevind het en wou die geskrif 'n meer ortodokse einde gee. Hitzig (1847:217) en Wildeboer (1898:166) stel voor dat die noem van die spreuke wat opgestel is deur die Prediker in vers 9 moontlik 'n verwysing is na die boek Spreuke.

Daar bestaan egter ook 'n moontlikheid dat 'n redaktor dalk die Prediker kon geïdentifiseer het met Salomo.

3 Vormkritiek

3.1 Definisie

Annandale (1971a:1) skryf in haar artikel dat die woord *Formgeschichte* vir die eerste keer deur Martin Dibelius in sy boek *Die Formgeschichte des Evangeliums* gebruik is. Gunkel het egter die benaming *Gattungsforschung* gebruik. (Dit beteken die bestudering van verskillende literêre vorme). Die waarde van hierdie benadering is dat elke vorm histories geplaas word. Sekere literêre vorme het op sekere tye hulle ontstaan gehad en het met die tyd weer verdwyn. Briewe en groetes is dalk van die enigste vorme wat nie noemenswaardige veranderinge ondergaan het nie.

Hayes en Holladay (1982:83) sê dat vormkritiek op kleiner literêre gedeeltes of perikope fokus. In genre-analise word die vorm, inhoud en funksie van 'n sekere eenheid ondersoek. Vormanalise ondersoek die verband tussen literêre genres, hulle

spesifieke sosiale omstandighede en hulle kulturele agtergronde.

Volgens Schoors (1986:143) beoog die vormkritiese metode om die literêre genres in 'n teks te identifiseer. Barton (1984:31) meen egter dat hierdie metode nie net aangewend is om insig in die Bybelse teks te verkry nie, maar ook as 'n hulpmiddel om die sosiale leefwyse te rekonstrueer.

Barton (1984:32) se definisie van 'n genre of *Gattung* is dat die literêre stuk 'n konvensionele patroon het. Dit kan herken word deur middel van sekere kriteria soos onder andere die styl, vorm, die toonaard en sintaktiese of grammatiese strukture wat gebruik word in 'n sekere samelewing en binne spesifieke kontekste.

Volgens Schoors (1986:145) kan profetiese orakels of dankliedere as genres geklassifiseer word. Tekste met dieselfde genre behoort dus ook inhoudelik verwant te wees. Bepaalde gedagtes word dus in 'n bepaalde vorm by 'n sekere geleentheid uitgespreek. Baie Bybelboeke het 'n sekere styl soos onder andere die boek Jeremia.

Literêre vorme is egter nie staties nie. Dikwels word een literêre vorm met 'n ander een vermeng. Annandale (1971a:14) gebruik kultiese psalms as voorbeeld. Hierdie psalms was altyd geassosieer met kultiese handeling, soos die uitsprake van priesters. Tydens die verwoesting van die tempel in 587 vC is baie van die psalms moontlik vergeet. Die wat behoue gebly het, het deel van die Psalmboekversameling geword en het 'n ander literêre vorm aangeneem.

Elke literêre vorm het egter ook 'n bepaalde lewenskonteks — die sogenaamde *Sitz im Leben*. 'n Brief wat geskryf word, word gerig aan 'n persoon wat aan die skrywer bekend is, of aan 'n bepaalde groep. 'n Spreker spreek 'n bepaalde gehoor toe. Die wyse waarop die groep aangespreek word, of die brief geskryf word, sal bepaal of dit formeel of informeel is. Die *Sitz im Leben* kan help om die verband tussen literêre vorme en die sosiale konteks vas te stel.

3.2 Prediker vormkrities gelees

Dit is moeilik om aan die boek Prediker 'n enkele genre toe te ken. Volgens Murphy (1981:129) het geleerdes die boek Prediker 'n 'koninklike testament' genoem. Alhoewel daar koninklike fiksie in Prediker 1:12-2:11 voorkom, kan die res van die boek nie met koninklike testamente soos die Egiptiese geskrifte, *Die instruksie van*

Merikare en *Die instruksie van Amenemhet* vergelyk word nie.

In die boek *Prediker* kom 'n paar spreuke voor en daarom het dit die belangstelling van die vormkritici gewek. Volgens Barton (1984:67) het geleerdes soos onder andere Galling (1932) gesê dat die *Prediker* self verantwoordelik was vir die spreuke in sy boek. Sy mening is dus dat die *Prediker* 'n groot hoeveelheid spreuke gedig het, sommige konserwatief en ander weer redelik radikaal. Dié spreuke het hy dan weer op 'n latere stadium bymekaar gemaak en op die wyse 'n bloemlesing geskep.

Ellermeier (1967:49) sê dat die boek *Prediker* hoofsaaklik uit spreuke bestaan en daarom kan die genre as 'n *masjal* beskryf word.

Murphy (1981:130) het die boek in verskillende subgenres ingedeel: 'Wysheidspreuk' (*Prediker* 7:1 vv; 9:17 vv); en 'Die bevel en verbod'. 'Die bevel en verbod' word weer onderverdeel in 'instruksie' en 'refleksie'. Die refleksie is kenmerkend van die boek *Prediker*. Voorbeelde van refleksie word aangetref in *Prediker* 1:16-17; 2:1,15; 3:17.

Prediker 1:16-17

16 דְּבַרְתִּי אֲנִי עִם־לִבִּי לֵאמֹר אֲנִי הִנֵּה הִגְדַּלְתִּי וְהוֹסַפְתִּי
חֵכְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר־הָיָה לִפְנֵי עַל־יְרוּשָׁלַם וְלִבִּי רָאָה
הַרְבֵּה חֵכְמָה וְדַעַת:
17 וְאֶתְּנָה לִבִּי לְדַעַת חֵכְמָה וְדַעַת הוֹלָלוֹת וְשִׁכְלוֹת יְדַעַתִּי
שֶׁגַם־זֶה הוּא רָעִיוֹן רֹחַ:

16 *Ek het met myself gespreek en gesê:*

Kyk, ék het groot en altyd groter wysheid bo almal verwerf bo almal wat wat voor my in Jerusalem gewees het, en my hart het baie kennis en wysheid gesien.

17 Maar toe ek my hart daarop gerig het om wysheid en kennis, onverstandigheid en dwaasheid te leer ken, het ek gesien dat dit ook 'n gejaag na wind is.

Ander voorbeelde is: 'Ek het my hart daarop gerig' (*Pr* 1:13, 17; 8:16); 'Ek het gesien' (1:14; 2:14, 24); 'Ek weet' (*Pr* 1:17; 3:12, 14) en retoriese vrae (*Pr* 2:2, 12, 15, 19, 22, 25).

Refleksie sal volgens Murphy (1981:130) spreuke insluit asook moontlike aanhalings wat in die boek voorkom. In Prediker 9:13-16 kom daar 'n voorbeeldvertelling (*example story*) voor.

Prediker 9:13-16

13	גַּם־זֶה רָאִיתִי חֲכָמָה תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ וְגִדּוּלָהּ הִיא אֵלַי:
14	עֵיר קְטַנָּה וְאֲנָשִׁים בָּהּ מָצַטּ וּבָא־אֵלֶיהָ מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ
וּבָנָה עָלֶיהָ מִצּוּדִים גְּדֹלִים:
15	וּמָצָא בָּהּ אִישׁ מִסֵּבֵן חָכָם
וּמִלֹּט־הוּא אֶת־הָעִיר בְּחֻקֶּמְתָּהּ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת־הָאִישׁ
הַמִּסֵּבֵן הַהוּא:
16	וְאָמַרְתִּי אֲנִי טוֹבָה חֲכָמָה מִגְּבוּרָה וְחֻקֶּמֶת הַמִּסֵּבֵן בְּזוֹכָהּ
וְדִבְרֵיו אֵינָם נִשְׁמָעִים:

13	Ook het ek dit as wysheid gesien onder die son, en dit was groot in my oog:
14	daar was 'n klein stadjie en min manne daarin, en 'n groot koning het daarteen gekom en dit omsingel en groot beleëringswerke daarteen gebou.
15	En daarin is 'n arm wyse man gevind; dié het die stad deur sy wysheid gered, maar geen mens het aan daardie arm man gedink nie.
16	Toe het ek gesê: wysheid is beter as heldekrag; maar die wysheid van die arme word verag, en na sy woorde word nie geluister nie.

Johnson (1973:273) sê in sy tesis dat spreuke 'n belangrike literêre kategorie in die Ou Testament is. Spreuke word in heelwat Bybelboeke aangetref. Spreuke kom voor in Esegïël 16:44; 1 Samuel 10:12; Jeremia 31:30 en dan ook in die boek Spreuke.

Esegïël 16:44

Kyk, elkeen wat spreekwoorde maak, sal 'n spreuk op jou toepas, naamlik: Soos die moeder, so haar dogter.

Jeremia 31:29

In dié dae sal hulle nie meer sê nie:

Die vaders het groen druiwe geëet, en die tande van die kinders het stomp geword.

Volgens Johnson (1973:272) is daar heelwat spreuke in die boek Prediker en met die uitsondering van Prediker 10:16,17 behoort al die spreuke in die boek Prediker aan een van drie genres te wete: spreuke, morele uitsprake (*moral sentences*) of paranetiese spreuke (*paraenetic sayings*).

'n Morele uitspraak is 'n etiese riglyn en word nie imperatief gebruik nie. Dit is met ander woorde nie 'n bevel nie. 'n Paranetiese bevel dring aan op 'n goeie lewenswyse en 'n slegte lewenswyse word afgeraai.

Johnson (1973:272) tel een en twintig spreuke in die boek Prediker. Dit sluit onder andere die volgende in:

Prediker 1:18

כִּי בָרַב חֲכָמָה רַב־כָּצַס וְיוֹסִיף דָּעַת יוֹסִיף מְכָאוֹב:

Want by baie wysheid is baie verdriet,
en wie kennis vermeerder, vermeerder smart.

Prediker 10:9

מְסִיעַ אֲבָנִים יַעֲצֹב בָּהֶם בּוֹקֵץ עֲצִים יִסְכֵּן בָּם:

Wie klippe uitbreek, kan hom daarmee seermaak;
wie hout klowe, kan daardeur in gevaar kom.

Prediker 10:11

אִם־יִשָּׁף הַנָּחָשׁ בְּלוֹא־לֶחֶשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלָּשׁוֹן:

As die slang byt voor die beswering,
baat die besweerder nie.

Van die spreuke is eenvoudige eenhede soos:

Prediker 3:20b

הַכֹּל הָיָה מִן־הָעֶפֶר וְהַכֹּל שָׁב אֶל־הָעֶפֶר:

...alles is uit die stof, en alles keer na die stof terug.

Prediker 4:12b

וְהַחַיִּט הַמְשָׁלֵשׁ לֹא בִמְהֵרָה יִנָּתֵק:

... en 'n driedubbele lyn word nie gou verbreek nie.

Daar is ook meer ingewikkelde eenhede wat parallelisme bevat:

Prediker 10:2

לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לְשִׁמְאָלוֹ:

Die hart van die wyse is na regs,
maar die hart van die dwaas is na links.

Prediker 10:8

חָפֵר גּוֹמֵץ בּוֹ יִפּוֹל וּפֹרֵץ גֵּדֵר יִשְׁכְּנוּ נַחֲשׁ:

Wie 'n kuil grawe, kan self daarin val;
en een wie 'n muur afbreek, 'n slang kan hom byt.

Prediker 10:20

גַּם בְּמִדְעָךָ מֶלֶךְ אֱלֹהִים תִּקְלַל וּבְחִדְרֵי מִשְׁכְּבֶךָ אֱלֹהִים תִּקְלַל עֲשִׂיר
כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכִּנּוּפִים יִגִּיד דְּבָר:

Vloek die koning selfs in jou gedagte nie,
en vloek in jou slaapkamer die ryke nie;

want die voëls van die hemel sou die geluid kon wegvoer,
en die gevleueldes die woord te kenne gee.

Daar is ook spreuke in die boek Prediker wat onderskeidelik repetisie (Pr 11:3-4);
paradoks (Pr 1:15 en 18) en kontras (Pr 10: 2) bevat.

Prediker 11:3-4

3	אִם־יִמְלֹאוּ הָעֲבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יִרְיָקוּ
וְאִם־יִפּוֹל עֵץ בְּדָרוֹם וְאִם בְּצָפוֹן
מָקוֹם שִׁיפּוֹל הָעֵץ שָׁם יִהְיֶה:
שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרַע וְרֹאֶה בָּעֲבִים לֹא יִקְצֹר:	3
4
3	As die wolke vol reën is, giet hulle dit uit op die aarde;
en as 'n boom na die suide of na die noorde val,
op die plek waar die boom val, daar bly dit lê.	
4	Wie op die wind ag gee, sal nie saai nie,
en wie na die wolke kyk, sal nie oes nie.	

Prediker 1:15 en 18

15	מַעֲוֹת לֹא־יֻכָּל לְתַקֵּן וְחֶסְרוֹן לֹא־יֻכָּל לְהַמְנוֹת:	15
18	כִּי בָרַב חֻקָּה רַב־בָּעַס וַיֹּסִיף דַּעַת יוֹסִיף מִכְאוֹב:	18
15	Wat krom is, kan nie reguit word nie,
en wat ontbreek, kan nie getel word nie.	
18	Want by baie wysheid is baie verdriet,
en wie kennis vermeerder, vermeerder smart.	

Prediker 10:2

לֵב חָכָם לִימִינוֹ וְלֵב כְּסִיל לְשִׁמְאָלוֹ:

Die hart van die wyse is na regs,
maar die hart van die dwase, is na links.

Johnson (1973:273) tel dertig morele uitsprake in die boek Prediker.

Prediker 2:14

הַחֶכֶם עֵינָיו בְּרָאוּ וְהַפֶּסִיל בַּחֲשֹׁךְ הוֹלֵךְ
וַיִּדְעָתִי גַם־אֲנִי שֶׁמִּקְרָה אַחֵר יִקְרָה אֶת־כָּל־אֶדְנִי:

Die wyse het oë in sy hoof, maar die dwaas wandel in die duisternis.
Maar ek het ook ingesien dat een en dieselfde lot hulle almal tref.

Van die ander morele uitsprake is te vinde in: Prediker 2:14; 4:6, 9, 13; 7:4, 6, 7, 11, 12; 8:5; 9:4b; 9:17, 18a; 10:18, 11:7.

Ons kan sien dat Johnson en Murphy se klassifikasie van die genres in die boek Prediker naastenby ooreenstem. Beide onderskei spreuke, instruksies of anders gestel paranetiese bevels.

Die Prediker maak heelwat gebruik van die 'beter as' (טוב מִן) konstruksies. Johnson (1973:273) sê dat die Prediker se hand in hierdie konstruksies duidelik sigbaar is. Dit is bewys dat die terminologie in hierdie gedeeltes 'n kenmerk van die Prediker was.

Morele uitsprake met redenerings is nie baie algemeen nie. Johnson (1973:274) wys uit dat die Prediker spreuke uit die konvensionele wysheid geneem het, en hulle verander het sodat hulle pas by sy doeleindes. Somtyds aanvaar die Prediker die spreuke as geldig (Pr 4:9) terwyl hy op ander plekke hulle verwerp (Pr 7:5).

Prediker 4:9

טוֹבִים הַשְּׁנַיִם מִן־הָאֶחָד אֲשֶׁר
יִשְׁלָהֶם שָׂכָר טוֹב בְּצַמְלָם:

Twee is beter as een, want hulle het 'n goeie beloning vir hulle moeitevolle arbeid.

Prediker 7:5

טוב לשמע גצרת חכם מאיש שמע שיר כסילים:

Dit is beter om te luister na die bestraffing van 'n wyse as om te luister na die lied van die dwase.

Paranetiese spreuke is byvoorbeeld Pr 10:20; 11:1-2;

Prediker 11:1-2

שֶׁלַח לַחֲמֶךָ עַל־פְּנֵי הַמַּיִם כִּי־כָרֵב הַיָּמִים תִּמְצָאָנּוּ:	1
תִּן־חֶלֶק לַשִּׁבְעָה וְגַם לַשְּׁמוֹנָה כִּי לֹא תִדַּע מַה־יְהִיָּה רָצָה עַל־הָאָרֶץ:	2

1	Werp jou brood uit op die water, want na verloop van baie dae sal jy dit vind.
2	Gee 'n deel aan sewe, ja, ook aan agt; want jy weet nie watter onheil daar op die aarde sal wees nie.

Loader (1979:18-28) wys ook 'n aantal *Gattungen* uit wat hy onderskei. Hy sê dat die Prediker sy refleksies gevorm het deur gebruik te maak van 'n verskeidenheid tipiese hokmatiese *Gattungen*. Loader stem grootliks met Murphy saam, maar wys op 'n groter verskeidenheid *Gattungen*. Hy onderskei die volgende soorte:

1 Die *Gattung* 'koninklike fiksie'

Hierdie *Gattung* word deur talle geleerdes erken. Loretz (1964:161) voer aan dat hierdie koninklike fiksie deur die hele boek voorkom. Hy sê dat die eerste persoon amper dwarsdeur die boek opereer. Von Rad (1970:292-293) stem ook met hierdie siening saam. Ellermeier (1967:40-42) sê egter dat die koninklike fiksie beperk word tot Prediker 1:12-2:11. Sy rede is dat as die hele boek wel koninklike fiksie was, sou die fiksie in die eerste perikoop verskyn het, wat egter nie die geval is nie. Behalwe die opskrif in Prediker 1:1, verskyn die fiksie nêrens anders as in Prediker 1:12-2:11 nie.

Die inligting in Prediker 1:12-2:11 is ongetwyfeld koninklike fiksie. Salomo was sonder twyfel 'n uitsonderlike koning. Vergelyk 1 Konings 4:29 'En God het aan Salomo wysheid gegee en 'n baie groot verstand en 'n ruimte van insig soos die sand wat aan die seestrand lê.'

Vergelyk bogenoemde dan met Prediker 1:16. 'Ek het met myself gespreek en gesê: "Kyk, ek het groot en altyd groter wysheid verwerf bo almal wat voor my oor Jerusalem gewees het, en my hart het al baie wysheid en kennis gesien".'

Daarby was Salomo ook baie welgesteld, en het baie vee en besittings gehad. Vergelyk 1 Konings 4:21-26.

Verder was Salomo heerser oor al die koninkryke van die Eufraat af tot by die land van die Filistyne, en tot by die grens van Egipte; hulle het belasting aangebring en Salomo gedien al die dae van sy lewe. En Salomo se voedsel vir een dag was dertig kor fynmeel en sestig kor meel; tien vetgemaakte beeste en twintig veldbeeste en honderd stuks kleinvee behalwe die takbokke en gemsbokke en gestippelde takbokke en vetgemaakte ganse... Verder het Salomo veertigduisend krippe gehad vir sy trekperde, en twaalfduisend ryperde...

Prediker 2:7-9 vertel ook van die groot rykdom.

Ek het slawe en slavinne gekoop en ook die verkry wat in my huis gebore is; ek het ook 'n groot besitting van beeste en kleinvee gehad meer as almal wat voor my in Jerusalem gewees het. Ek het ook vir my silwer en goud versamel, en 'n eiendom van konings en provinsies; ek het vir my sangers en sangeresse verskaf en die genoeëns van die mensekinders: lieflinge in menigte. En ek het groot en altyd groter geword bo almal wat voor my in Jerusalem gewees het; ook het my wysheid by my gebly.

2 Die waarheidspreek

Hier word 'n stelling as 'n feit of algemene waarheid uitgedruk. Volgens Loader (1979:20) word waarheidspreuke aangetref in 1:14; 2:1; 2:11; 2:17; 2:19; 2:21, 23, 26; 3:19; 4:4, 8, 16; 5:9; 6:2, 9; 7:6; 8:10, 14; 11:8, 11.

Enkele aanhalings is soos volg:

Prediker 1:14

רֹאִיתִי אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וְרֵעוּת רוּחַ:

Ek het al die werke gesien wat onder die son gedoen word, en kyk, dit was alles tevergeefs en 'n gejaag na wind.

Prediker 2:11

וּפָנִיתִי אֲנִי בְּכָל־מַעֲשֵׂי שֶׁעָשׂוּ יָדַי וּבְעֵמָל שֶׁעָמַלְתִּי לַעֲשׂוֹת
וְהִנֵּה הַכֹּל הֶבֶל וְרֵעוּת רוּחַ וְאֵין יִתְרוֹן תַּחַת הַשֶּׁמֶשׁ:

Toe het ek gekyk na al my werke wat my hande tot stand gebring het, en al die moeitevolle arbeid wat ek verrig het - en kyk, dit was alles tevergeefs en 'n gejaag na wind.

Hierdie waarspreuke kom ook dikwels in paralelle voor: Prediker 1:18, 5:9; 11:3 is voorbeelde waar dit as sinonieme gebruik word.

Prediker 1:18

כִּי בָרַב תְּחֻמָּה רַב־בָּצַעַס וְיוֹסִיף דָּעַת יוֹסִיף מִכָּאוֹב:

Want by baie wysheid is baie verdriet,
en wie kennis vermeerder, vermeerder smart.

Prediker 5:9

אֱהָב כֶּסֶף לֹא־יִשְׁבַּע כֶּסֶף
וּמִי־אֱהָב בְּהֶמּוֹן לֹא תִבּוֹאָה גַּם־זֶה הֶבֶל:

Hy wat geld lief het, kry nie genoeg van geld nie,
en wie rykdom lief het, nie van inkomste nie, ook dit is dan tevergeefs.

Prediker 5:11 is 'n voorbeeld waar 'n antitese voorkom.

מִתּוֹקָה שְׁנַת הָעֶבֶד אִם־מָעַט וְאִם־הִרְבֵּה יֹאכַל
וְהַשֶּׁבַע לְעֹשִׂיד אֵינֶנּוּ מִנִּיחַ לוֹ לִישׁוֹן:

Soet is die slaap van 'n arbeider, of hy min of baie eet;
maar die oorversadiging van die ryke laat hom nie toe om te slaap nie.

Prediker 7:19 is 'n sogenaamde sintetiese parallel.

הַחֲכָמָה תַּעֲזֹב לַחֲכָם מִצְטָרָה שְׁלִיטִים אֲשֶׁר הָיוּ בְּעִיר:

Wees nie haastig met in jou gees om jou te vererg nie,
want ergernis rus in die boesem van die dwase.

Prediker 1:15; 4:12; 5:2; 8:4; 9:4; 11:3-4 is tipiese spreekwoorde (*maxims*).

Prediker 1:15

מִצָּמָה לֹא־יִוָּכַל לְתַקֵּן וְחֶסְרוֹן לֹא־יִוָּכַל לְהַמְנוֹת:

Daarom het ek in my hart gesê: Dieselfde wat die dwaas tref, sal ook my tref;
waarvoor was ek dan so buitengewoon wys? En ek het in my hart gespreek dat
dit ook tevergeefs is.

Prediker 5:2

כִּי בֹא הַחֲלוֹם בָּרֵב עֲגִיז וְקוֹל כְּסִיל בָּרֵב דְּבָרִים:

Want soos die droom kom deur baie drukte, so is die gepraat van die dwaas
deur baie woorde.

3 Die 'beter-as'-spreuk (טוב מִיין)

Hierdie tipe spreuk kom heelwat in die boek Prediker voor. 'X is beter as Y-konstruksie' word in Prediker 4:3, 6, 9, 14; 5:4; 6:3, 9; 9:16, 18 aangetref. In Prediker 7:1-3 is daar vier en in 7:5 is daar een. In Prediker 7:8 is daar twee 'beter-as'-spreuke.

Prediker 4:3

וְטוֹב מִשְׁגִּיהֶם אֵת אֲשֶׁר־עָדֵן לֹא הָיָה אֲשֶׁר לֹא־דָאָה

אֶת־הַמַּעֲשֶׂה הָרַע אֲשֶׁר נַעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ:

en gelukkig bo hulle altwee hom wat nog nie gewees het en die verkeerde werk wat onder son plaasvind, nie gesien het nie.

Prediker 5:4

טוֹב אֲשֶׁר לֹא־תִדְרַר מִשְׁתַּדֹּר וְלֹא תִשְׁלַם:

Dit is beter dat jy nie belowe nie as dat jy belowe en nie betaal nie.

Prediker 7:1-3

1 טוֹב שֵׁם מִשְׁמֵן טוֹב יוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הַיּוֹלֶדֶת:

2 טוֹב לָלֶכֶת אֶל־בֵּית־אָבִל מִלָּכֶת אֶל־בֵּית מִשְׁתֶּה

בְּאֲשֶׁר הוּא סוֹף כָּל־הָאָדָם וְהַחַי יָתֵן אֶל־לִבּוֹ:

3 טוֹב כַּעַס מִשְׂחָק כִּי־בָרַע פָּנִים יֵיטֵב לֵב:

- 1 'n Goeie naam is beter as goeie olie, en die sterfdag beter as die geboortedag.
- 2 Dit is beter om te gaan na 'n klaaghuis as om te gaan na 'n huis van maaltyd; want die eerste is die einde van al die mense, en die lewende kan dit ter harte neem.
- 3 Om verdrietig te wees is beter as om te lag; want as die gesig droewig is, gaan dit goed met die hart.

4. Die vergelyking

In Prediker 2:13 is daar 'n vergelyking waarin die voordeel van wysheid bo dwaasheid vergelyk word met die voordeel van lig bo duisternis.

Prediker 2 :13

וְרָאִיתִי אֲנִי שֵׁשׁ יִתְרוֹן לַחֲכָמָה מִן־הַסְּכָלֹת כִּי־תֵרוֹן הָאֹר מִן־הַחֹשֶׁךְ:

Wel het ek gesien dat die wysheid die voorkeur het bo die dwaasheid soos die lig die voorkeur het, bo die duisternis.

Ander voorbeeld van vergelykings is Prediker 7:6; 7:12; 9:12 en 11:5.

Prediker 7:6

כִּי בְקוֹל הַסִּידִים תַּחַת הַסִּיד בֶּן שָׁחַק הַפְּסִיל

Want soos die geknetter van doringtakke onder 'n pot, so is die gelag van 'n dwaas...

5 Die metafoor

Volgens Loader (1979:23) word hierdie term gebruik om 'n sterk vergelyking te beskryf waar beeld en werklikheid geïdentifiseer word sonder 'n voorsetsel.

Prediker 7:1

טוֹב שֵׁם מִשְׁמֵן טוֹב יוֹם הַמָּוֶת מִיּוֹם הַוָּלָדוֹ:

'n Goeie naam is beter as goeie olie en die sterfdag is beter as die geboortedag.

Die olie in bogenoemde gedeelte is 'n metafoor vir die lewe (Loader 1979:23).

6 Die gelykenis

In Prediker 9:14-15 word daar 'n gelykenis aangetref. Kommentatore word al baie lank deur hierdie gedeelte gepla.

Prediker 9:14-15

14 עִיר קְטַנָּה וְאֲנָשִׁים בָּהּ מְעַט וּבֶאֱ-אֱלִיָּה מֶלֶךְ גָּדוֹל וְסָבַב אֹתָהּ
וּבְנָה עָלֶיהָ מְצוּדִים גָּדִלִים:

15 וּמָצָא בָּהּ אִישׁ מִסֵּבֵן חָכָם
וּמִלֵּט-הוּא אֶת-הָעִיר בְּחֻכְמָתוֹ וְאָדָם לֹא זָכַר אֶת-הָאִישׁ הַמִּסֵּבֵן הַהוּא:

14 en daar was 'n klein stadjie en min manne daarin, en 'n groot koning het daarteen gekom en dit omsingel en groot beleëringswerke daarteen

gebou.

- 15 En daarin is 'n arm wyse man gevind; die het die stad deur sy wysheid gered, maar geen mens het aan hom gedink nie.

Talle geleerdes soos onder andere Zapletal (1905) en Barton (1908) dink dat hierdie 'n verwysing is na 'n historiese gebeurtenis. Galling (1932), Zimmerli (1962) en Hertzberg (1957) vind hier geen verwysing na 'n historiese verwysing nie. Loader (1979:24) meen hier is eerder 'n gelykenis voor hande.

7 Die allegorie

Die allegorie is 'n uitbreiding van 'n metafoor. Dit kan vergelyk word met 'n gelykenis wat 'n uitbreiding van die vergelyking is. Die HAT (1965:42) verduidelik dit as volg: 'Sinnebeeldige voorstelling van 'n abstrakte begrip; verhalende beskrywing van 'n onderwerp onder die skyn van 'n ander wat daarmee suggestiewe ooreenkomste het.'

In die boek Prediker word 'n allegorie in Prediker 12:3-4a aangetref.

ביום שִׁזְעוּ שְׁמֵרֵי הַבַּיִת וְהַתְּצִוּתוֹ אֲנָשֵׁי הַחֵיל 3
וּבְסֵלֹו הַסְּתָנֹות כִּי מָצְאוּ וְחָשְׁבוּ הָרָאוֹת בְּאֲרָבוֹת:
וּסְגְרוּ דִלְתֵּים בְּשׁוֹק בְּשֹׁפֶל קוֹל הַסְּתָנָה 4

- 3 die dag wanneer die wagters van die huis sal bewe en die sterk manne krom word en die malers die werk staak omdat hulle te min geword het, en die wat deur die vensters kyk, verduister word,
- 4a en die deur na die straat gesluit word, terwyl die geruis van die meul verswak; ...

8 Die waarneming

Waarnemings word dikwels in die Prediker aangetref en word gevolg deur 'n gevolgtrekking. Die Prediker doen verslag van alles wat hy sien en lewer dan kommentaar daarop.

Waarnemings word aangetref in Prediker 1:13-14, 17; 2:12-14, 24; 3:14, 16, 22; 4:1, 4, 7, 15; 6:1; 5:12, 17; 6:1; 7:15, 25; 8:9-10, 16-17; 9:11, 13; 10:5.

Prediker 1:13-14

- 13 וְנָתַתִּי אֶת־לִבִּי לְדָרוֹשׁ וּלְתוֹר בְּחִקְמָה עַל כָּל־אֲשֶׁר נַעֲשָׂה תַּחַת הַשָּׁמַיִם
 הוא | עֲגִיז רַע נָתַן אֱלֹהִים לִבִּי הָאָדָם לַעֲנוּת בּוֹ:
 14 רָאִיתִי אֶת־כָּל־הַמַּעֲשִׂים שֶׁנַּעֲשׂוּ תַּחַת הַשָּׁמַיִם וְהִנֵּה הַכֹּל הִבֵּל וְרֵעוּת רֵיחַ:
- 13 En ek het my hart daarop gerig om met wysheid te ondersoek en na te
 speur alles wat onder die hemel gebeur. Dit is 'n moeilike taak wat God
 aan die mensekinders gegee het om hulle daarmee te kwel.
- 14 Ek het al die werke gesien wat onder die son gedoen word, en kyk, dit
 was alles tevergeefs en 'n gejaag na wind.

9 Die selfgesprek/monoloog

Die Prediker gesels 'n paar keer met homself in die boek. Voorbeelde hiervan word in
 Prediker 1:16, 2:1, 15a; 15d; 3:17, 18, 7:23 aangetref.

Prediker 2:1

אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי לֵכֶּה־נָא אֲנַסְכָּהּ בְּשִׁמְחָה וּרְאָה בְּטוֹב וְהִנֵּה גַם־הוּא הִבֵּל:

Ek het in my hart gesê: nou ja, ek sal jou met vreugde op die proef stel; geniet
 dan die goeie! Maar kyk, ook dit was tevergeefs.

Prediker 3:17

אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצַּדִּיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפּוּט הָאֱלֹהִים
 כִּי־עַתָּה לְכָל־חַפֵּץ וְעַל כָּל־הַמַּעֲשִׂה שָׁם:

Ek het in my hart gesê: God sál regverdig en die goddelose oordeel, want
 dáár is 'n tyd vir elke saak en vir elke werk.

10 Die wee-uitroep

Loader (1979:26) onderskei twee tipes in onderskeidelik Prediker 10:16 en 10:17.

Prediker 10:16

אִי־לָךְ אֶרֶץ שְׂמֶלֶכְךָ נָעַר וְשָׂרִיךָ בְּבִקָּר יֹאכְלוּ:

Wee jou, o land, as jou koning 'n kind is, en as jou vorste in die môre vroeg maaltyd hou.

'n Seën word in Prediker 10:17 aangetref.

אֲשָׁרִיךְ אֶרֶץ שְׂמֶלֶכְךָ בְּנֵי־חֹרִים וְשָׂרִיךָ בָּעֵת יֹאכְלוּ בְּגִבּוּרָה וְלֹא בְשָׂתִי:

Gelukkig is jy, o land, as jou koning 'n edele is, en as jou vorste op die regte tyd maaltyd hou soos manne en nie soos drinkers nie.

11 Antiloog

In Prediker 7:16 en 17 kom daar twee spreuke voor wat lyk asof hulle mekaar weer-spreek.

16 אֲלִיְתֵהִי צָדִיק הַרְבֵּה וְאֲלִיְתֵתְחַכֵּם יוֹתֵר לָמָּה תִּשׁוּמָם:

17 אֲלִיְתֵרֶשֶׁע הַרְבֵּה וְאֲלִיְתֵהִי סָכָל לָמָּה תָּמוּת בְּלֹא עֵתָּךְ:

16 Wees nie alte regverdig en hou jou nie buitengewoon wys nie, waarom sou jy jouself te gronde rig?

17 Wees nie alte goddeloos, en wees nie dwaas nie: waarom sou jy sterwe voor jou tyd?

12 Die retoriese vraag

Retoriese vrae kom ook dikwels in die boek Prediker voor. Voorbeelde hiervan word aangetref in Prediker 2:2, 15, 19, 25; 3:9, 21, 22; 4:8, 11; 5:5, 10, 15; 6:8 (twee keer); 7:13, 17; 8:1 (twee keer); 8:4, 7; 10:10, 14.

Prediker 5:5

אֲלִיְתֵתֵן אֶת־פִּיךָ לְחָטִיָּא אֶת־בְּשָׂרְךָ וְאֲלִיְתֹאמַר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי שִׁגְגָה הִיא
לָמָּה יִקְצֹף הָאֱלֹהִים עַל־קוֹלְךָ וְחַבֵּל אֶת־מַעֲשֵׂה יְדֶיךָ:

Laat jou mond nie toe om op jou liggaam 'n sondeskuld te laai nie, en sê nie voor die gesant van God: Dit was 'n vergissing nie. Waarom moet God toornig word oor jou stem en die werk van jou hande verwoes?

13 Die vermaning

Die Prediker gebruik gewoonlik die jussief of die imperatief. Vermanings word aangetref in 4:17, 5:1a,b, 5:3a,b; 5:5; 5:7; 7:9, 10, 14, 16, 17, 21, 8:2, 3; 9:7, 8, 9, 10; 10:4, 20, 11:1, 2, 6; 11:8-12:1.

Hierdie vermaning word gewoonlik gemotiveer. Vergelyk byvoorbeeld Prediker 5: 1

אַל־תִּבְהֵל עַל־פִּיךָ וְלִפְנֵי אֱלֹהִים לֹא־יִמָּהֵר לְהוֹצִיא דְבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
כִּי הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עַל־כֵּן יִהְיוּ דְבָרֶיךָ מְעֻשִׁים:

Wees nie haastig met jou mond nie, en laat jou hart nie gou 'n woord uitbring voor die aangesig van God nie; want God is in die hemel en jy op die aarde. Daarom moet jou woorde min wees.

Barton (1984:67-68) voel egter dat die meeste van die spreuke ou spreuke is, met geen spesifieke outeur nie, wat elkeen 'n eie interessante voorgeskiedenis het. Die teenstrydighede wat daar tussen hulle bestaan kan die bewys wees dat daar verskillende denkstrome bestaan het in die Israelitiese wysheid. As die Prediker die spreuke dan net bloot versamel het, sal dit dan nie op die verwarde denke van die Prediker dui nie, maar dit kan egter steeds die basis vorm vir enige literêr-kritiese hipotese wat daar bestaan oor die veelvoudige resensies van die boek.

'n Mens kan egter wonder of Prediker nie dalk op dieselfde wyse saamgestel is as Spreuke 10-22 nie — waarin daar geen eenheid of tema is nie — met ander woorde 'n bloemlesing van oorspronklike onafhanklike spreuke.

Maar die teendeel is egter ook waar — daar is 'n duidelike tema in die boek Prediker — die teenwoordigheid van God en die verganklikheid van die menslike bestaan.

4 Redaksiekritiek

4.1. Definisie

Redaksiekritiek fokus hoofsaaklik op die hersieningsfases wat uiteindelik gelei het tot die finale geskrewe gedeelte of boek (Hayes & Holladay 1982:101).

Volgens Hayes en Holladay (1982:101) veronderstel redaksiekritiek die insigte en perspektiewe van die tradisiekritiek en vormkritiek. Kaiser en Kümmel (1981:12) som redaksiekritiek so op: 'Insofar as literary criticism also determines the prevailing viewpoint of the text, it passes over into *redaction criticism*; insofar as it takes into account the historico-temporal aspect, it becomes *redaction history*.' Die resultate van literêre kritiek word die doel van redaksiekritiek.

Die term redaksiekritiek word min gebruik en het sy ontstaan in 1950 gehad. Dit was eers hoofsaaklik op Nuwe-Testamentiese tekste toegepas en eers later op die Ou Testament.

Annandale (1971b:97) verduidelik dat 'n redaktor iemand is wat 'n bepaalde skrifgedeelte verbeter of wysig. Sy werk verskil van dié van 'n outeur of skrywer, wat iets nuuts skep. Sy sê verder dat dié term lank terug in 'n verkleinerende sin gebruik is. Redaktore, het die Bybelse geleerdes gesê, het toevoeginge aan groot werke gemaak en het ook hulle eie onvanpaste kommentaar ingevoeg, en op hierdie wyse die teks verdraai. Die studie van die literêre vorm het 'n deeglike herwaardering van die verwantskap tussen die skrywer en die redaktor meegebring.

Jare lange navorsing op die Pentateug het daarop gedui dat daar redaksionele bywerkings was. Die uitkyk in die Kronieke boeke verskil ook heelwat van die stories en tradisies in die boeke Samuel en Konings. Koning Dawid word byvoorbeeld meer realisties uitgebeeld in 1 en 2 Samuel as in 1 Kronieke, waar Dawid idealisties uitgebeeld word.

Volgens Beuken (1986:173) besef die redaksie-kritiek dat die materiaal wat in die Bybel aangetref word, van verskillende historiese herkomste is en dat die materiaal van uiteenlopende aard is. Daar is materiaal soos verhale, preke, gebede, geslagslyste ensovoorts.

4.2 Prediker redaksiekrities gelees

McNeil (1904:21) meen dat die boek Prediker strydig was met die ortodoks Joodse

denke. Die boek Prediker was so heterodoks dat dit nooit eens in die kanon opgeneem sou word, as dit nie vir die onbekende bewonderaar was wat dit geredigeer het en op die Salomoniese outeurskap klem gelê het nie.

Die opmerking in Prediker 1:12,: ‘Ek, Prediker, was koning oor Israel in Jerusalem’, het die redaktor in staat gestel om Prediker 1:1 die voorwoord te maak wat die gedeelte inlei met: “Die woorde van die Prediker, die seun van Dawid, die koning van Israel, die koning in Jerusalem”.’ Daarna som die redaktor die hooftemas op, waar hy van die Prediker in die derde persoon praat en dikwels die uitdrukking ‘alles kom tot niks’ gebruik.

Laaste het die redaktor die epiloog (Pr 12:9-14) aangeheg en weer die derde persoon gebruik om na die outeur te verwys. Hier lê die redaktor weer klem op die wysheid van die skrywer en dat hy, die Prediker, van versamelde spreuke gebruik gemaak het en dié woorde is deur God geïnspireer (vgl Pr 12:11).

McNeil (1904:22) erken dat so 'n geskrif 'n groot beroering sou veroorsaak het, as die vermoede korrek is dat die skrywer 'n hoë posisie in die samelewing beklee het. In stede daarvan om die geskrif uit te gooi, is daar eerder pogings aangewend om dit te verbeter. Wyse manne was getref deur die aard van die boek en die toeskrywing aan Salomo, die vader van die wyses, en deur die verwysing na spreuke in Prediker 12:9-10. Hierdie wyses wou die geskrif verryk deur die toevoeging van spreuke. Van hierdie toevoegings kon gesuggereer wees deur die Prediker se woorde. Hierdie toevoegings kon die woorde van die oorspronklike geskrif gekorrigeer of verbeter het.

'n Voorbeeld hiervan kan in Prediker 4:4-6 gevind word:

וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת-כָּל-עֵמֶל וְאֶת כָּל-כְּשָׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה כִּי הִיא	4
קִנְאָת-אִישׁ מְרַעְהוּ גַם-זֶה הֶבֶל וְרַעוּת רוּחַ:	
הַכֶּסֶל חִבֵּק אֶת-יָדָיו וְאָכַל אֶת-בִּשְׁאָרוֹ:	5
טוֹב מְלֹא כֶף נָחַת מִמְּלֵא חֲפָנִים עֵמֶל וְרַעוּת רוּחַ:	6

4	Verder het ek gesien dat al die moeitevolle arbeid en al die bekwaamheid by die werk naywer is van die een teenoor die ander. Ook dit is tevergeefs en 'n gejaag na wind.
5	<i>Die dwaas vou sy hande en eet sy eie vlees op.</i>
6	Een handvol rus is beter as altwee vuiste vol moeite en gejaag na wind.

Die Prediker kla in vers 4 en 6 dat suksesvolle arbeid jaloesie uitlok, vreedsame armoede is daarom beter as onrustige rykdom. Die 'wyse' het toe as 'n korreksie 'n spreukwoord oor luiheid ingevoeg.

Hierdie spreekwoorde van wêreldse wysheid, is volgens McNeil (1904:24) wel in ooreenstemming met die religieuse denke van daardie tyd, alhoewel nie godsdienstig in die ware sin van die woord nie. Hierdie spreekwoorde help om die proloog en die epiloog te ondersteun wat die redaktor tot die Prediker se werk bygevoeg het.

Die boek Prediker het egter ook stellings bevat wat nie binne die raamwerk van die ortodok Joodse godsdienstige leerstellings geval het nie. 'n Vroom Jood, een van die Hasidim, het byvoegings gemaak wat eerstens gesentreer het rondom die vrees en gehoorsaam wees aan God en tweedens die sekerheid dat God die wat Hom nie gevrees en gehoorsaam het nie, gaan oordeel.

Prediker 2:24-26

אִין־טוב בָּאָדָם שְׂיֵאכֹל וְשָׂתָה וְהִרְאָה אֶת־נַפְשׁוֹ טוֹב בְּעֶמְלֹ 24
גַּם־זֶה רְאִיתִי אָנִי כִּי מִיַּד הָאֱלֹהִים הִיא:
כִּי מִי יֵאכֹל וּמִי יַחֲוֹשׁ חוּץ מִמֶּנִּי: 25
כִּי לָאָדָם שְׂטוֹב לִפְנֵי נָתַן חֶכְמָה וְדַעַת וְשִׂמְחָה וְלִחְוֹטָא 26
נָתַן עֲגִיזָה לָאֶסוֹף וְלִכְבוֹס לָתֵת לְטוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים גַּם־זֶה
הֶבֶל וְרַעוּת רוּחַ:

- 24 Dit is nie 'n goed wat in die mens kleef dat hy eet en drink en sy siel die goeie laat geniet by sy moeitevolle arbeid nie. Ek het gesien dat dit ook kom uit die hand van God.
- 25 Want wie kan eet en geniet sonder Hom?
- 26 *Want aan 'n mens wat welgevallig is voor sy aangesig, gee hy wysheid en kennis en vreugde, maar aan die sondaar lê hy die taak op om bymekaar te maak en te versamel, om dit dan te gee aan een wat welgevallig is voor die aangesig van God. Ook dit is tevergeefs en 'n gejaag na wind.*

Die Prediker sê dat die mens sy lewe moet geniet. God laat dit egter toe, maar die *Hasid* het die ortodokse stelling ingevoeg dat God wysheid, kennis en vreugde gee as

beloning, maar die sondaar sal dit wat hy versamel het verloor, deurdat alles aan die vromes gegee sal word.

McNeil (1904:24) sê in 'n voetnota dat die frase 'dit is tevergeefs en 'n gejaag na wind' 'n latere byvoeging is. Dit is betekenisloos as dit tesame met die woorde van die Prediker of die Hasid gelees word. McNeil sê dat hierdie en 'n soortgelyke byvoeging in Prediker 7:6 skynbaar die enigste gevalle is van invoegings nadat die boek Prediker voltooi is.

Prediker 3:14-15

- 14 יָדַעְתִּי כִּי כָּל־אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה הָאֱלֹהִים הוּא יִהְיֶה לְעוֹלָם
עָלְיוֹ אֵין לְהוֹסִיף וּמִמֶּנּוּ אֵין לְגָרֵעַ וְהָאֱלֹהִים עָשָׂה שִׂידָאוּ מִלְּפָנָיו:
15 מִה־שָׁהִיָּה כְּבֹד הוּא וְאֲשֶׁר לִהְיוֹת כְּבֹד הִיָּה וְהָאֱלֹהִים יִבְקֹשׁ אֶת־נִרְדָּף:

- 14 Ek het ingesien dat alles wat God doen, vir ewig sal bestaan; daar kan niks bygevoeg word en daar kan niks van weggeneem word nie; *en God het dit so gemaak dat hulle moet vrees voor sy aangesig.*
15 Alles wat is, was reeds; en wat sal wees, was alreeds; en God soek weer op wat verbygegaan het.

Die Prediker bepeins die ewige en onveranderlike werk van God. Die Hasid sien egter niks daarmee verkeerd nie en voeg die gedeelte in dat God dit so gemaak het dat die mense moet vrees voor sy aangesig.

Prediker 3:16-18

- 16 וְעוֹד רָאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרָשָׁע
וּמְקוֹם הַצָּדִיק שָׁמָּה הָרָשָׁע:
17 אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי אֶת־הַצָּדִיק וְאֶת־הָרָשָׁע יִשְׁפֹּט הָאֱלֹהִים
כִּי־עַתָּה לְכָל־חַפֵּץ וְצֵל בָּל־הַמַּעֲשֶׂה שָׁם:
18 אָמַרְתִּי אֲנִי בְּלִבִּי צִלְדֻכְרַת בְּגִי הָאָדָם לְבָרֶם הָאֱלֹהִים
וּלְרֹאוֹת שָׁהִם־בְּהֵמָה הֵמָּה לָהֶם:

- 16 Verder het ek ook gesien onder die son die plek van die gereg - daar was onreg, en die plek van geregtigheid - daar was onreg.
17 Ek het in my hart gesê: God sal die regverdige en die goddelose oordeel,

want dáár is 'n tyd vir elke saak en vir elke werk.

- 18 Ek het in my hart gesê: Ter wille van die mensekinders gebeur dit, dat God hulle kan beproef en dat hulle kan insien dat hulle in hulleself vee is.

Die Prediker kla dat die goddelose die regverdige oorweldig, maar God laat dit toe sodat die mense kan sien wat hulle werklik is. Die *Hasid* verklaar egter dat God eendag sal oordeel want daar is 'n tyd vir alles.

Ander voorbeelde van die *Hasid* se invoegings word gevind in Prediker 4:17-5:6; 7:15-18; 7:26; 7:28-29; 8:2b, 3ab,5,6, 8:11-13; 11:9b, 12:1a.

Wanneer Barton (1984:69) Prediker 4:7-12 lees kan hy sien wat die 'wysheidsredaktor' gedoen het. Barton onderskei verse 7-8 as die oorspronklike gedeelte en dat 9-12 deur 'n eerste redaktor bygevoeg is. Barton lees ter wille van die illustrasie van redaksiekritiek die betrokke gedeelte so.

Prediker 4:7-12

7	וְשָׁבְתִי אֲנִי וְאֶדְאָה הַבֵּל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ:
8	יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שְׁנֵי גַם בֶּן וְאָח אֵין-לּוֹ וְאֵין קֶץ לְכָל-עֲמָלוֹ גַּם-עֵינָיו לֹא-תִשָּׁבַע עֹשֶׂה וְלִמִּי אֲנִי עָמַל וּמְחַסֵּר אֶת-נַפְשִׁי מִטּוֹבָה גַּם-זֶה הַבֵּל וְעֵנִין רָע הוּא:
9	טוֹבִים הַשָּׁנִים מִן-הָאֶחָד אֲשֶׁר יִשְׁלָהֶם שָׂכָר טוֹב בְּעָמְלָם:
10	כִּי אִם-יִפְּלוּ הָאֶחָד יָקִים אֶת-חֲבֵרוֹ וְאִילוּ הָאֶחָד שְׁיִפּוֹל וְאֵין שְׁנֵי לְהַקִּימוֹ:
11	גַּם אִם-יִשְׁכָּבוּ שְׁנַיִם וְחָם לָהֶם וְלֹאֶחָד אֵין יָחַם:
12	וְאִם-יִתְקַפּוּ הָאֶחָד הַשָּׁנִים יַעֲמְדוּ נִגְדּוֹ וְהַחַוֹּט הַמִּשְׁלָל לֹא בְמַהֲרָה יִנָּתֵק:

- 7 En weer het ek vergeefse moeite gesien onder die son:
- 8 Daar is een allenig sonder 'n tweede, ook het hy geen seun of broer nie; tog is daar geen einde aan al sy moeitevolle arbeid nie, sy oë kry ook nie genoeg van rykdom nie. Vir wie tog vermoei ek my en laat my siel gebrek lei aan die goeie? Ook dit is tevergeefs en 'n verkeerde saak.

- 9 Twee is beter as een, want hulle het 'n goeie beloning vir hulle moeitevolle arbeid.
- 10 Want as hulle val, kan die een sy maat optel, maar wee die een wat val sonder dat daar 'n tweede is om hom op te tel.
- 11 Verder, as twee bymekaar lê, kry hulle warm; maar hoe kan een allenig warm word?
- 12 En as iemand die een aanval, kan altwee hom teëstand bied; en 'n driedubbele lyn word nie gou verbreek nie.

In verse 7 en 8 maak die Prediker 'n stelling wat kenmerkend van hom is — dit is nutteloos om moeitevolle arbeid te verrig as daar niemand is om die vrugte daarvan te pluk nie.

In verse 9-12 wat aan 'n eerste redaktor toegeskryf word, lê hierdie redaktor se klem nie in die feit dat dit doelloos is om alleen te wees en daar niemand is vir wie jou werk iets kan beteken nie, maar in die feit dat as daar twee mense is, dan is daar wel beloning — laste word gedeel, hulle maak mekaar warm en help met die verdediging wanneer een aangeval word.

Met die byvoeging van verse 9-12 deur die redaktor wil hy hê die lesers moet die hele gedeelte as 'n eenheid lees en nie net as 'n betekenislose mening nie - dat die skrywer ons herinner dat om alleen te wees 'n euwel is en dat om geselskap te hê baie goed is.

Barton (1984:70) sê al die ander invoegings is met 'n doel gemaak. Hulle korrigeer die Prediker se pessimisme en skeptisisme. Redaksiekritiek maak dit duidelik dat dieselfde woorde 'n ander betekenis kan hê as dit in 'n ander konteks staan. As die leser dan let op die redaktor se werk dan kan mens naastenby vasstel hoe die oorspronklike werk daar uitgesien het.

As Barton (1984:70) aanvaar dat daar na McNeil (1904) se mening na 'n tweede redaktor 'gesoek' word, word die tweede redaktor se bydraes gevind in die gedeeltes wat die sekulêre wysheid verander het in godsdienstige wysheid.

Hierdie veranderings wat die tweede redaktor in die teks aangebring het, kan die beste gesien word in die Prediker 11:9-12:14 wat die afsluiting van die boek Prediker is. As die klein gedeeltes wat waarskynlik die tweede redaktor s'n is, verwyder word, sal ons vind dat die oorspronklike teks 'n dramatiese wending aanneem. Die byvoegings 11:9b,

11:10b en 12:1a is in kursief gedruk en die teks moet dus daarsonder gelees word.

9	שִׂמַח בְּחוּר בִּילְדוּתֶיךָ וְיִטִּיבָה לִבְךָ בְּיָמֵי בְּחוּרֹתֶךָ
וְהִלַּךְ בְּדַרְכֵי לִבְךָ וּבְמַדְאֵי עֵינֶיךָ
וְדַע כִּי עַל-כָּל-אֵלֶּה יִבְיָאָה הָאֱלֹהִים בְּמִשְׁפָּט:
10	וְהִסֵּר כַּעַס מִלִּבְךָ וְהִצְבֵּר רָעָה מִבְּשָׂרֶךָ
כִּי-תִלְדוּת וְהִשְׁחָרוּת הָבֵל:
1	וְזָכַר אֶת-בּוֹרְאֶיךָ בְּיָמֵי בְּחוּרֹתֶיךָ עַד אֲשֶׁר לֹא-יָבֹאוּ יָמֵי הָרָעָה
וְהִגִּיעוּ שָׁנִים אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵין-לִי בָהֶם חֶפֶץ:
-
9	Verbly jou, o jongeling, in jou jeug, en laat jou hart jou vrolik maak in die dae van jou jonkheid; en wandel in die weë van jou hart en in die aanskouing van jou oë; <i>maar weet dat God jou oor al hierdie dinge in die gerig sal bring.</i>
10	En weer verdriet uit jou hart, en hou die kwale weg van jou liggaam, <i>want die jeug en die jonkheid is nietigheid.</i>
1	<i>En dink aan jou Skepper in die dae van jou jonkheid</i> voordat die ongelukkige dae kom en die jare aanbreek waarvan jy sal sê: Ek het daar geen behae in nie...

Met die invoeging van die tweede redaktor se halwe verse, word die gedeelte verander. Hier het ons dan 'n aanduiding van die kortstondigheid van die mens se lewe en dat dit alles sal eindig met die goddelike oordeel. Geniet jou lewe, maar onthou God se oordeel wag!

5 Samevatting

Ten slotte moet ek net daarop wys dat die literêre kritiek en die vormkritiek, in die geval van die boek Prediker baie na aan mekaar lê. Literêre kritiek werk met die gedagte van *toegevoegde spreuke*. Vormkritiek wys weer die verskillende *wysheidsgenres* uit, maar vel nie 'n oordeel of dit toegevoeg is of nie. Redaksiekritiek werk egter ook met toevoegings, maar in hierdie geval gaan dit om meer as net toegevoegde spreuke. Dit gaan ook om allerlei ander toevoegings wat die oorspronklike skrywer se bedoeling in 'n ander rigting stuur.

HOOFSTUK 4

DIE NAVORSINGSGESKIEDENIS VAN AANHALINGS IN DIE BOEK PREDIKER

1 Inleiding

In die voorafgaande hoofstuk is die bydraes van die histories-kritiese studie van die boek Prediker bespreek. Diegene wat 'n vormkritiese studie van die boek Prediker gemaak het, het uitgewys dat daar verskillende wysheidsgenres in die boek aangetref word. Diegene wat 'n literêr-kritiese asook diegene wat 'n redaksie-kritiese studie van die boek gemaak het, het allerlei toevoegings in die boek uitgewys. In die vroeë dekades van hierdie eeu was dit 'n algemene verklaring vir die teenstrydighede wat in die boek voorkom. Die kommentare wat in hierdie jare geskryf is, het byna deur die bank hierdie oplossing verkondig (vgl McNeil [1904], Barton [1908], Volz [1911] en Jastrow [1919]). Robert Gordis (1939/40) het egter in die veertiger jare met 'n nuwe verklaring vorendag gekom: die boek Prediker is nie deurspek met *toevoegings* nie, maar met *aanhalings*.

In hierdie hoofstuk word Gordis se sienings kortliks bespreek asook die reaksie wat sy hipotese ontlok het.

2 Die standpunt van Robert Gordis

In sy artikel bespreek Gordis die aanhalings in die wysheidsliteratuur. Die wysheidsleermeesters het hulle besig gehou met die onderrig van mense. Hulle het klem gelê op die belangrikheid van morele en godsdienstige waardes (1939/1940:123).

Die Prediker was 'n wysheidsleermeester en dus geskool in die tradisionele wysheid. Ons kan daarom spreuke verwag wat aangehaal sal word, net soos in die werke van ander wysheidsleermeesters.

In die Akkadiese, Sumeriese en Egiptiese literatuur en ook in die Ou Testament word daar aanhalings gevind. Omdat die aanhalings dikwels sonder 'n inleidingsformule voorkom, word die aanhalings misgekyk (Gordis 1968:95).

In Prediker 4:8 lees ons:

יֵשׁ אֶחָד וְאֵין שְׁנֵי גַם בֶּן וְאֵחַ אֵין־לוֹ
וְאֵין קֶץ לְכָל־עֲמָלוֹ גַּם־עֵינָיו לֹא־תִשָּׁבַע עֹשֶׂה
וְלִמִּי | אֲנִי עָמַל וּמְחַסֵּר אֶת־נַפְשִׁי מִטּוֹבָה
גַּם־זֶה הֶבֶל וְעֵנָן רֶעַ הוּא:

Daar is een allenig sonder 'n tweede, ook het hy geen seun of broer nie;
tog is daar geen einde aan sy moeitevolle arbeid nie, sy oë kry ook nie genoeg
van rykdom nie.

Vir wie tog vermoei ek my en laat my siel gebrek ly aan die goeie?

Ook dit is tevergeefs en 'n verkeerde saak.

Hier is 'n voorbeeld van 'n moontlike aanhaling waar daar geen uiterlike tekens is dat
dit 'n aanhaling is nie. Soortgelyke voorbeelde kom ook voor in die Rabbynse en Ou-
Testamentiese literatuur.

Gordis (1968:99-108) onderskei vier kategorieë aanhalings in die boek Prediker. Sy
kategorieë soos van toepassing op die boek Prediker word hier weergegee.

Kategorie 1

Die eenvoudigste tipe is 'n aanhaling waarmee die outeur saamstem. 'n Voorbeeld hier-
van is Prediker 10:18.

Prediker 10:16-20

אֵי־לָךְ אֶרֶץ שְׂמֵלֶכָךְ נָצַר וְשָׂרִיךְ בְּבִקְרָא יֹאכְלוּ:	16
אֲשָׁרִיךְ אֶרֶץ שְׂמֵלֶכָךְ בְּנֵי־חֹרִים וְשָׂרִיךְ בָּעֵת יֹאכְלוּ
גְבוּרָה וְלֹא בִשְׂתִי:	17
בְּעֲצָלָתִים יִמָּךְ הַמְּקָרָה וּבִשְׂפִלוֹת יָדַיִם יִדְלָף הַבַּיִת:	18
לְשֹׁחַק עֹשִׂים לָחֶם וַיֵּץ יִשְׂמַח חַיִּים וְהִכָּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַפֶּל:	19
גַּם בְּמִדְעָךְ מָלָךְ אֶל־תִּקְלָל וּבְחִדְרֵי מִשְׁכְּבְּךָ אֶל־תִּקְלָל עֹשִׂיר
כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיךְ אֶת־הַקּוֹל וּבַעַל הַכִּנָּפַיִם יִגִּיד דְּבָר:	20

16	Wee jou, o land, as jou koning 'n kind is, en as jou vorste in die môre
vroeg maaltyd hou.
17	Gelukkig is jy, o land, as jou koning 'n edele is, en as jou vorste op die
regte tyd maaltyd hou soos manne en nie soos drinkers nie.

- 18 *Deur allerhande luiheid versak die balkwerk,
en deur slapheid van die hande lek die huis.*
- 19 Vir plesier maak hulle maaltyd klaar,
en die wyn maak die lewe vrolik, en die geld verskaf alles.
- 20 Vloek die koning selfs in jou gedagtes nie,
en vloek in jou slaapkamer die ryke nie;
want die voëls van die hemel sou die geluid kon wegvoer,
en die gevleueldes die woord te kenne gee.

Dit is egter moeilik vir Gordis om te onderskei of die Prediker hierdie soort spreuke aanhaal en of hy dit self geformuleer het.

Kategorie 2

Net soos met ander wysheidboeke (Spreuke en Ben Sira) teken die Prediker konvensionele spreuke aan. Somtyds lyk dit of Prediker sy argument ondersteun met 'n spreuk, een gedeelte is geskik, terwyl die res van die spreuk, alhoewel dit irrelevant is, aangehaal word ter wille van volledigheid. Dit is 'n letterkundige praktyk onder al die wysheidsleermeesters en kom ook voor in die Egiptiese wysheidsliteratuur. 'n Voorbeeld hiervan is Prediker 5:2.

Prediker 4:17-5:6

- 17 שְׁמֹר רִגְלְךָ כְּאֲשֶׁר תֵּלֵךְ אֶל־בֵּית הָאֱלֹהִים וְקִרְוֹב לִשְׁמֹעַ מִתֶּת
הַבְּסִילִים זָבַח כִּי־אֵינָם יוֹדְעִים לַעֲשׂוֹת רָע:
1 אֲלִי־תִבְהֵל עַל־פִּיךָ וְלִבְךָ אֲלִי־מִהָרָה לְהוֹדִיעַ דְּבָר לִפְנֵי הָאֱלֹהִים
כִּי הָאֱלֹהִים בִּשְׁמַיִם וְאַתָּה עַל־הָאָרֶץ עֲלִיכָּה יִהְיֶה דְּבָרֶיךָ מְעֻשִׁים:
2 כִּי בָּא הַחֲלוֹם בְּרַב עֲגִיז וְקוֹל כְּסִיל בְּרַב דְּבָרִים:
3 כְּאֲשֶׁר תִּדְרֹךְ לֵאמֹר אֲלִי־תִאֲחֹר לְשִׁלְמוֹ כִּי אֵין חֶפֶץ בְּכִסְיִים אֶת
אֲשֶׁר־תִּדְרֹךְ שָׁלֹם:
4 טוֹב אֲשֶׁר לֹא־תִדְרֹךְ מִשְׁתַּדֵּד וְלֹא תִשְׁלֹם:
5 אֲלִי־תֵתֵן אֶת־פִּיךָ לִחְטִיא אֶת־בִּשְׁרֶךָ וְאֲלִי־תֹאמַר לִפְנֵי הַמֶּלֶךְ כִּי שִׁנְגָה הִיא
לִפְנֵי יָקֹצֵף הָאֱלֹהִים עַל־קוֹלְךָ וְחִבֵּל אֶת־מַעֲשֶׂה יָדֶיךָ:
6 כִּי בְּרַב חֲלָמוֹת וְהִבָּלִים וּדְבָרִים הָרַבָּה כִּי אֶת־הָאֱלֹהִים יֵרָא:

- 17 Gee ag op jou voet as jy na die huis van God gaan,
want om nader te kom en te hoor,

- is beter as dat dwase 'n slagoffer bring;
 want hulle het geen verstand nie, sodat hulle kwaad doen.
- 1 Wees nie haastig met jou mond nie, en laat jou hart nie gou 'n woord
 uitbring voor die aangesig van God nie; want God is in die hemel en jy
 op die aarde. Daarom moet jou woorde min wees.
- 2 *Want soos die droom kom deur baie drukte,
 so is die gepraat van die dwaas deur baie woorde.*
- 3 As jy 'n gelofte aan God gedoen het, stel nie uit om dit te betaal nie,
 want daar is geen welgevalle in dwase nie. Betaal wat jy belowe.
- 4 Dit is beter dat jy nie belowe nie as jy belowe en nie betaal nie.
- 5 Laat jou mond nie toe om op jou liggaam 'n sondeskuld te laai nie, en
 sê nie voor 'n gesant van God: Dit was 'n vergissing nie. Waarom moet
 God toornig word oor jou stem en die werk van jou hande verwoes?
- 6 Want soos daar drome is, so is daar ook nietige woord in menigte, maar
 vrees God.

McNeil (1904:25) het die hele gedeelte van Prediker 4:17-5:6 uitgelig as die werk van 'n *Hasid* kommentator:

This is the only section of the Hasid's work which does not immediately correct Koheleth. It inculcates sincerity in sacrificing, reticence in prayer, and the strict performance of vows, ending with the all-important command 'fear thou God'.

Barton (1908:45) aanvaar dat die hele gedeelte behalwe Prediker 5:2 en 6a uit die pen van die oorspronklike skrywer kom. Gordis (1939/1940:131) voel egter dat daar geen oortuigende rede is om die egtheid van die gedeelte in twyfel te trek nie.

Kategorie 3

Die gebruik van spreukaanhalings as 'n teks waarop die skrywer kommentaar (vanuit sy gesigspunt) lewer, is 'n opvallende styl van die Prediker.

Prediker 7:1-4 is 'n versameling van sewe wysheidsuitsprake wat die tradisionele wysheid verwoord. Hierdie spreuke word saamgebind deur middel van die 'beter as' (טוב מן) openingswoord. Elke spreuk word versterk deur 'n aanmerking wat al die eienskappe van die Prediker se styl en gesigspunt dra.

'n Voorbeeld is Prediker 7:1-4

טוב שם משמן טוב ויום המות מיום הולדו:	1
טוב ללכת אל-בית-אבל מלכת אל-בית משה	2
באשר הוא סוף כל-האדם והחי יתן אל-לבו:	
טוב כעס משחק ביי-ברצ פנים ייטב לב:	3
לב חכמים בבית אבל ולב כסילים בבית שמחה:	4

- 1 'n Goeie naam is beter as goeie olie,
en die sterfdag beter as die geboortedag.
- 2 *Dit is beter om te gaan na 'n klaaghuis as om te gaan na 'n huis van
maaltyd; want die eerste is die einde van al die mense, en die lewende
kan dit ter harte neem.*
- 3 Om verdrietig te wees, is beter as om te lag;
want as die gesig droewig is, gaan dit goed met die hart.
- 4 Die hart van die wyse manne is in die klaaghuis,
maar die hart van die dwase in die huis van vreugde.

Daar is verskeie voorbeelde in die boek Prediker waar 'n spreuk as teks gebruik word met 'n ironiese opmerking daarna.

In Spreuke 24:21 word politieke opstand afgeraai met die volgende woorde:

My Seun, vrees die Here en die koning,
laat jou nie in met oproerige mense nie.

Die Prediker stem hiermee saam in Prediker 8:2 waarin hy die idee herhaal maar met sy tong in die kies.

אני פיימלך שמור ועל דברת שבועת אלהים:

Ek sê, neem die bevel van die koning in ag, en wel ter wille van die eed by God.

Hy voeg dan Prediker 8:3-4 hierby:

3 אֶל־תִּבְהַל מִפְּנֵי תֵלֶךְ אֶל־תַּעֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָל־אִשׁוּר יִחַפֵּץ יַעֲשֶׂה:

4 בְּאִשׁוּר דְּבַר־מֶלֶךְ שְׁלֹסוֹן וְיָמִי יֹאמְרוּלוֹ מִהִתְעַשֶׂה:

3 Haas jou nie om van hom af weg te gaan nie;
laat jou nie in met 'n slegte saak nie,
want alles wat hy wil, doen hy.

4 Want die woord van die koning is magtig,
en wie kan vir hom sê: wat doen u?

Gordis (1939/1940:136-137) kan egter nie onderskei of bogenoemde 'teksspreuke' aanhalings van ander wysheidsskrywers is of oorspronklike spreuke van Prediker nie, *'especially since gnostic literature is particularly apt to swallow up the individual in the anonymity of the mass.'*

Kategorie 4

Die Prediker maak ook gebruik van kontrasterende spreuke. Dit is 'n algemene feit dat spreuke mekaar soms weerspreek. Die Prediker haal 'n spreuk aan en vervolg dan met 'n ander spreuk met 'n teenstrydige betekenis om sy beswaar aan te teken. Die Prediker gebruik hierdie spreuke om sy eie oogmerke te bereik.

So 'n voorbeeld tref ons aan in Prediker 4:4-6:

4 וְרָאִיתִי אֲנִי אֶת־כָּל־עֵמֶל וְאֵת כָּל־כְּשָׁרוֹן הַמַּעֲשֶׂה

כִּי הֵיא קִנְאָת־אִישׁ מִרְעֵהוּ

גַּם־זֶה הִבֵּל וְרַעוּת רוּחַ:

5 הַכֹּסִיל חִבֵּק אֶת־יָדָיו וְאָכַל אֶת־בְּשָׁרוֹ:

6 טוֹב מְלֹא כֶף נָחַת מִמְּלֵא חֲמָנִים עֵמֶל וְרַעוּת רוּחַ:

4 Verder het ek gesien dat al die moeitevolle arbeid en al die bekwaamheid by die werk naywer is van die een teenoor die ander. Ook dit is tevergeefs en 'n gejaag na wind.

5 Die dwaas vou sy hande en eet sy eie vlees op.

6 Een handvol rus is beter as altwee vuiste vol moeite en 'n gejaag na wind.

Die Vulgaat en Ibn Ezra voeg egter ('hy sê') na vers 5 in. Hiervolgens is vers 6 dan die

rede wat die dwaas aanvoer vir sy houding. Verse 5 en 6 word so weergegee:

- 5 Die dwaas vou sy hande en eet sy eie vlees op.
 6 Hy sê: Een handvol rus is beter as altwee vuiste vol moeite en 'n gejaag na wind.

Gordis (1939/1940:235) meen dat hierdie invoeging die weerspreking wat tussen die twee verse bestaan, uitstryk. Voorts wek dit die indruk dat die Prediker 'n voorstander is van harde werk en dit is hoogs onwaarskynlik.

Die Prediker lê baie klem op die nut van wysheid, maar besef dat slegs 'n klein bietjie dwaasheid alle wysheid tot niet kan maak. In Prediker 9:16, 18 vind ons die volgende opmerking:

וְאָמַרְתִּי אֲנִי טוֹבָה חֲכָמָה מִגִּבּוֹרָה 16
 וְחֲכָמַת הַמָּסֶכֶן בְּזוּיָהּ וּדְבָרֶיהָ אֵינָם נִשְׁמָעִים:
 טוֹבָה חֲכָמָה מִכָּלִי קָרֵב וְחוֹטָא אֲחֵר יֵאָבֵד טוֹבָה הַרְבֵּה: 18

- 16 Toe het ek gesê: Wysheid is beter as heldekrag; maar die wysheid van die arme word verag, en na sy woorde word nie geluister nie
 18 Wysheid is beter as oorlogswapens, maar een sonder bederf baie goeie dinge.

Volgens Gordis (1939/1940:236) is hierdie aanhaling Prediker se eie standpunt. Hy verskaf egter nie redes vir sy standpunt nie.

3 Die standpunt van Diethelm Michel

Michel (1979:102) deel ander kommentatore se gesigspunt dat daar teenstellende idees in die boek Prediker voorkom, maar die redes wat die ouer eksegete hiervoor aangevoer het, is volgens hom ongegrond. Die ouer eksegete het van die veronderstelling uitgegaan dat redaktore aan die boek woorde en selfs spreuke toegevoeg het om die pessimistiese toon daarvan te versag. Hy konsentreer op Prediker 8:2-9 en 7:11-14 om sy siening te illustreer.

Prediker 8:2-5 is volgens hom 'n aanhaling van vroeë wysheidsmateriaal waarop die die outeur dan reageer in verse 6-9.

- 2 אני פִּי־מֶלֶךְ שְׁמוֹר וְעַל דְּבַרְתָּ שְׁבוּעַת אֱלֹהִים:
- 3 אֲלֵת־בְּהֵל מִפְּנֵי תֵלֶךְ אֲלֵת־עֲמֹד בְּדָבָר רָע כִּי כָל־אֲשֶׁר יִחְפֹּץ יַעֲשֶׂה:
- 4 בְּאֲשֶׁר דִּבֶּר־מֶלֶךְ שְׁלֹטוֹן וּמִי יֹאמַר־לוֹ מִה־תַּעֲשֶׂה:
- 5 שׁוּמֵר מִצְוָה לֹא יֵדַע דְּבַר רָע וְעַתּוֹ וּמִשְׁפָּט יֵדַע לֵב חָכָם:
- 6 כִּי לְכָל־חֶפֶץ יֵשׁ עֵת וּמִשְׁפָּט כִּי־רַעַת הָאָדָם רַבָּה עָלָיו:
- 7 כִּי־אֵינָנו יֹדַע מִה־שִּׁיחֶיהָ כִּי בְּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יֵגִיד לוֹ:
- 8 אִין אָדָם שְׁלֵיט בְּרוּחַ לְכֹלֹא אֶת־הָרוּחַ וְאִין שְׁלֹטוֹן בְּיוֹם הַמָּוֶת
- וְאִין מִשְׁלַחַת בְּמִלְחָמָה וְלֹא־יִמְלֹט רָשָׁע אֶת־בְּעָלָיו:
- 9 אֶת־כָּל־זֶה רָאִיתִי וְנָתַן אֶת־לִבִּי לְכָל־מַעֲשֶׂה אֲשֶׁר נַעֲשָׂה
- תַּחַת הַשָּׁמַשׁ עַתָּה אֲשֶׁר שָׁלַט הָאָדָם בָּאָדָם לְרַע לוֹ:

- 2 Ek sê: *Neem die bevel van die koning in ag, en wel ter wille van die eed by God.*
- 3 *Haas jou nie om van hom af weg te gaan nie; en laat jou nie in met 'n slegte saak nie, want alles wat hy wil, doen hy.*
- 4 *Want die woord van die koning is magtig, en wie kan vir hom sê: wat doen u?*
- 5 *Hy wat die gebod onderhou, sal geen kwaad ondervind nie; en die hart van 'n wyse sal die tyd en die regterlike beslissing belewe.*
- 6 *Want vir elke ding is daar 'n tyd en 'n beslissing; want die boosheid van die mens druk swaar op hom.*
- 7 *Want hy weet nie wat sal wees nie; want hoe sal dit wees- wie kan hom dit te kenne gee?*
- 8 *Daar is geen mens wat heerskappy het oor die wind om die wind teë te hou nie, en niemand het mag oor die dag van die dood nie, en daar is geen vrystelling in die oorlog nie; so sal ook die goddeloosheid hom wat dit begaan, nie red nie.*
- 9 *Dit alles het ek gesien deurdat ek my hart gerig het op elke werk wat onder die son gedoen word, in 'n tyd waarin die een mens heers oor die ander tot sy ongeluk.*

In Prediker 7:11-14 beskou hy verse 11 en 12 as aanhalings waarop die outeur in verse 13 en 14 reageer:

- 11 טוֹבָה חֲכָמָה עִם־נַחֲלָה וְיִתֵּר לְרֹאֵי הַשָּׁמֶשׁ:
- 12 כִּי בָצַל הַחֲכָמָה בָּצַל הַכֶּסֶף וְיִתְרוֹן רַעַת הַחֲכָמָה תַּחֲיָה בְּעָלֶיהָ:

13 רֵאָה אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים כִּי מִי יוּכַל לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר עָוִיתִי:

14 בַּיּוֹם טוֹבָה הָיָה בְּטוֹב וּבַיּוֹם רָעָה רֵאָה

גַּם אֶת־זֶה לְעִמְתּוֹ עֲשֵׂה הָאֱלֹהִים

עַל־דְּבַרְתְּ שֶׁלֹא יִמָּצֵא הָאָדָם אַחֲרָיו מְאוֹמָה:

- 11 *Wysheid is net so goed as die erfdeel en 'n voordeel vir die wat die son sien.*
- 12 *Want wysheid is 'n beskutting, geld is 'n beskutting; maar die voordeel van kennis is: die wysheid hou die besitter daarvan in die lewe.*
- 13 Aanskou die werk van God, want wie kan reguit maak wat Hy krom gemaak het?
- 14 Wees goedsmoeds op die dag van voorspoed, en ook op die dag van onheil, bedink dan: Ook hierdie dag het God gemaak net soos daardie, daarom dat die mens ná sy dood niks meer sal ontdek nie.

Ongelukkig het Michel nie kriteria vir die onderskeiding en identifisering van aanhalings geformuleer nie.

4 Die standpunt van Norman Whybray

Whybray (1981:437) het 'n aantal kriteria opgestel om die ouer wysheidspreuke in die boek Prediker te kan onderskei:

- 1 Die wysheidspreuke moet sin maak onafhanklik van die konteks waarin hulle staan;
- 2 die vorme moet ooreenkom met die vorme van die spreuke in die boek Spreuke;
- 3 die temas moet ooreenkom met die temas in die boek Spreuke; en
- 4 die taal moet nie dieselfde eienskappe vertoon as die taal waarin die boek Prediker geskryf is nie.

Volgens Whybray (1981:437-438) se ondersoek is daar ten minste veertig spreuke wat aan die eerste twee kriteria voldoen, met ander woorde, hulle maak sin op hulle eie en die vorm is parallel aan die spreuke in die boek Spreuke. Verskeie van die veertig spreuke kon egter nie aan die laaste twee kriteria voldoen nie.

In 'n voetnota noem Whybray (1981:437-438) slegs die volgende agt en dertig spreuke:

Prediker 1:4, 8b, 15, 18; 2:14a; 4:5, 6, 9, 11, 13, 17; 5:2, 9a; 7:1, 2a, 3, 4, 5, 6a, 7, 8, 9; 8:1b, 4, 8; 9:4b, 17, 18; 10:2, 8, 9, 11, 12, 19; 11:1, 4. Volgens hom is daar slegs agt wat voldoen aan al vier kriteria en wat dus geklassifiseer kan word as aanhalings. Hierdie agt is 2:14a; 4:5, 6; 7:5, 6a; 9:17; 10:2 en 10:12.

In hierdie agt gedeeltes met die uitsondering van 4:6 word slegs een woord vir 'dwaas' gebruik, naamlik כְּסִיל. Al die verse gebruik 'dwaas of dwase' terwyl Spreuke daarenteen nie minder nie as vyf verskillende woorde vir 'dwaas' (סְכֵלֹת, כְּסִילֹת, אִלֻּלֹת, אִלֻּלֹת, אִלֻּלֹת) gebruik.

Die voorbeelde wat Whybray noem en bespreek, is almal voorbeelde van spreuke waarvan die temas kenmerkend is van die onderrig wat in Spreuke 10-29 voorkom. Hierdie spreuke se taal is ook dié van 'n vroeëre periode en daarom kom Whybray tot die slotsom dat hulle ouer spreuke is wat die Prediker (as aanhalings) ingesluit het in sy boek.

'n Moontlike rede kan wees dat die Prediker met van die spreuke saamstem en hulle met goedkeuring ingesluit het in sy werk. Whybray (1981:438-445) ondersoek die agt gedeeltes waarin spreuke voorkom, op grond van hulle vorm, tema, taal en of hulle werklik op hulle eie bene kan staan.

(i) Prediker 2:14a

הַחֲכָמִים עֵינֵי בָּרָאשׁוֹ וְהַפְּסִיל בְּחֻשָּׁן הָאֵלֶּךְ

Die wyse het oë in sy hoof,
maar die dwaas wandel in die duisternis.

Hierdie is 'n antitetiese spreuk waarin die onderwerp van elke sinsdeel eerste geplaas word. Die tema handel oor die wyse en die dwaas en die gevolge van hulle ingesteldheid. Hierdie tema kom dikwels voor in Spreuke en word gewoonlik uitgedruk deur middel van 'n metafoor vir lewenswandel. Vandaar die woorde 'loop'; 'weë' en 'struikel'. Al die woorde kom voor in klassieke Hebreeus. Daar is geen spoor van laat-Hebreeuse woorde nie. Die struktuur van die spreuk kom ook in die boek Spreuke voor. Vergelyk Spreuke 12:15

דֶּרֶךְ אִוִּיל יִשָּׁר בְּעֵינָיו וְשֹׁמֵעַ לְעֵצָה חָכָם:

Die weg van die dwaas is reg in sy eie oë,
maar die wyse luister na raad.

(ii) Prediker 4:5

הַפֶּסֶל חִבֵּק אֶת־יָדָיו וְאָכַל אֶת־בָּשָׂרוֹ:

Die dwaas vou sy hande en eet sy eie vlees op.

Hierdie spreuk is 'n sintetiese parallel wat uit twee dele bestaan en hierdie vorm word in Spreuke 20:8 aangetref:

מֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל־כִּסֵּא־דָוִן מְזַרְהָ בְּעֵינָיו כָּל־רָע:

'n Koning wat op die regterstoel sit,
wan met sy oë uit alles wat sleg is.

Dat luiheid tot verval lei, is 'n tema wat dikwels in die boek Spreuke aangetref word. Die huidige konteks, waarin daar sprake is van frustrasie van arbeid, is weer 'n kenmerk van die Prediker. Elke woord kom voor in klassieke Hebreeus. Die uitdrukking: 'om hande te vou' (חִבֵּק אֶת־יָדָיו) verskyn slegs in Spreuke 6:10 en 24:33 waar dit 'n beeld van luiheid voorstel. Die uitdrukking 'eet sy eie vlees op' (אָכַל אֶת־בָּשָׂרוֹ) dui waarskynlik daarop dat wie nie werk nie, ook nie voedsel het nie en dan gebrek ly. Hierdie spreuk (Pr 4:5) is volgens Whybray (1981:440) ook 'n voorbeeld van 'n aanhaling van vroeë wysheid.

(iii) Prediker 4:6

טוֹב מֵלֹא כֹף נִחַת מִמֶּלֶא חֲפָנִים עֲמֹל וְרַעוּת רוּחַ:

Een handvol rus is beter
as altwee vuiste vol moeite en 'n gejaag na wind.

Die woorde 'gejaag na wind' (רַעוּת רוּחַ) is 'n geliefde uitdrukking van die Prediker. As die woorde weggelaat word, bevorder dit die metrum en parallisme. Hierdie is 'n 'beter-as' spreuk. Al die moeite om rykdom te verkry, is nie die arbeid werd nie. In Spreuke kom soortgelyke spreuke voor. Vergelyk Spreuke 14:30

חַיִּי בְּשָׁרִים לֵב מִרְפָּא וְרָקֵב עֲצָמוֹת קִנְיָה:

'n Rustige hart is die lewe vir die vlees
maar die hartsog 'n verrotting vir die gebeente.

Spreuke 15:16, 17; 15:8, 9 en 29:6 verkies ook eerder 'n gemiddelde inkomste met regverdigheid bo rykdom en moeilikheid.

Al die woorde kom in klassieke Hebreeus voor. 'Een handvol' (מֶלֶא כֶּף) verskyn ook in 1 Konings 17:12. 'Twee vuiste' (תְּפִנִּיִּם) verskyn eenmaal in Spreuke en wel in Spreuke 30:4 en nog in vyf Ou-Testamentiese gedeeltes en nêrens elders in die boek Prediker nie. 'Twee vuiste vol' (מֶלֶא תְּפִנִּיִּם) verskyn in Eksodus 9:8 en Levitikus 16:12. 'Rustigheid' (נְחִיָּה) verskyn drie maal in Prediker maar ook in Spreuke 29:9.

Whybray (1981:441) voel dat die byvoeging van die finale woorde vir hom 'n aanduiding is dat hier van 'n aanhaling sprake is.

(iv) Prediker 7:5

טוֹב לִשְׁמָע גְּצִירַת חֶכֶם מֵאִישׁ שֶׁמֶץ שִׁיר בְּסִילִים:

Dit is beter om te luister na die bestraffing van 'n wyse,
as dat 'n mens luister na die lied van dwase.

Spreuke 21:9

טוֹב לִשְׁבֹּת עַל־פְּנֵת־גָּג מֵאִשֶּׁת מְרִינִים וּבֵית תְּבָר:

Dit is beter om op die hoek van 'n dak te woon,
as by 'n twisgierige vrou in 'n gemeenskaplike huis.

Al die woorde in hierdie gedeelte kom in klassieke Hebreeus voor. Die woord vir 'berisping' of 'bestraffing' (גְּצִירַת) kom nêrens elders in die boek Prediker voor nie, maar drie keer in Spreuke en 'n paar keer in ander boeke van die Ou Testament.

(v) Prediker 7:6a:

כִּי בְקוֹל הַסִּידִים תַּחַת הַסִּיר בֶּן שָׁחַק הַכְּסִיל:

Want soos die geknetter van doringtakke onder 'n pot,
so is die gelag van 'n dwaas.

Hier moet die eerste woord 'want' (כִּי) weggelaat word. Die vergelyking van twee dinge, uitgedruk as selfstandige naamwoorde, kom baie in Spreuke voor. 'n Woordspel word hier gevind הַסִּידִים = doringtakke; הַסִּיר = pot.

Die nutteloosheid van dwase word in hulle lag geopenbaar en hulle spreke word met dorings vergelyk in Spreuke 26:9:

חֹחַ עֲלֶה בְיַד־שָׂכֹר וּמִשָּׁל בְּפִי כְּסִילִים:

Soos 'n doring wat in die hand van 'n dronkaard geraak het,
so is die spreuk in die mond van die dwase.

Daar word heelwat verwysings in Spreuke gevind oor die leë gebabbel van die dwase. Byvoorbeeld Spreuke 10:14; 14:3, 7; 15:2, 14; 18:6, 7.

Die konteks dui vir Whybray (1981:442) daarop dat hierdie gedeelte 'n aanhaling is, ten spyte daarvan dat die woordjie כִּי aan die begin van die vers staan en dat hierdie vers nie 'n vervolg is op vers 5 nie. Vers 5 verwys na die lied van die dwase en vers 6 na die gelag.

Die laaste twee verse is albei aanhalings en het oorspronklik onafhanklik van mekaar ontstaan. Die laaste gedeelte van vers 6 'dit is dan ook tevergeefs' (וְגַם־יִזְוֶה הֶבֶל) is 'n kenmerklike kommentaar van die Prediker. Omdat die gedeelte nie deel van die metriese reël is nie, lyk dit asof die Prediker 'n ouer spreuk aanhaal en weer net kommentaar lewer aan die einde van die aanhaling.

Die taal het geen besondere ooreenkoms met dié van die boek Prediker nie. הַסִּיר (= pot) kom 'n paar keer in die Ou Testament voor, maar nie een keer in die boek Spreuke nie. הַסִּידִים (= dorings) alhoewel redelik skaars, kom in ouer boeke soos Hosea 2:8 en Amos 4:2 voor. שָׁחַק (= lag) is 'n woord wat baie in die Ou Testament voorkom, word

drie keer in die boek Spreuke gevind, maar slegs hier in die boek Prediker.

(vi) **Prediker 9:17**

דְּבָרֵי חֲכָמִים בְּנִחָת נִשְׁמָעִים מִזְעָקַת מוֹשֵׁל בְּכִסִּיּוֹ:

Woorde van wyse manne, wat rustig aangehoor word,
is beter as die geskreeu van 'n heerser onder die dwase.

As hierdie spreuk reg oorgelewer is, is hierdie spreuk, dieselfde soort as dié van Spreuke 17:10:

תַּחַת גִּצְרָה בְּמִבִּין מְהֻכּוֹת כָּסִיל מָאָה:

'n Berisping gaan by 'n verstandige dieper in
as om 'n dwaas honderd maal te slaan.

Die voortrefflikheid van die wyse met sy kalm toespraak is 'n tema wat gereeld in die boek Spreuke voorkom. Die woordjie נִחָת (= kalm, stil) word in 'n soortgelyke konteks in Spreuke 29:9 gevind.

אִישׁ־חָכָם נִשְׁפָּט אֶת־אִישׁ אָוִיל וְרָגוּ וְשָׁחַק וְאִין נִחָת:

Het 'n wyse man met 'n sot 'n regspraak
dan gaan die sot te kere en lag, sonder bedaring.

Die onmiddellike storie wat voorafgaan, handel oor die arme man waarna die mense nie wou luister nie (Pr 9:14-16). Die verse gee die Prediker se eie beskouing. Die verse verskil van die strekking van hierdie spreuk, daarom beskou Whybray (1981:443) hierdie gedeelte ook as 'n spreuk.

מוֹשֵׁל (= regeerder) verskyn vyf keer in die boek Spreuke en slegs twee keer in die boek Prediker (9:17 en 10:5) waar die woord שָׁלִיט ook vir 'regeerder' gebruik word. Daar is dus geen ooreenkoms met die taal van die boek Prediker nie.

(vii) **Prediker 10:2**

לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו:

Die hart van die wyse is na regs,
maar die hart van 'n dwaas is na links.

Hierdie tipe spreuk kan vergelyk word met 'n hele paar spreuke soos byvoorbeeld Spreuke 10:16

פֶּעֶזֶלֶת צְדִיק לְחַיִּים תְּבוֹאֶת רָשָׁע לְחַטָּאת:

Wat die regverdige verwerf, is vir die lewe,
die inkomste van die goddelose is tot sonde.

Hierdie tema waarin die bestemmings van die wyse en die dwase gekontrasteer word, is kenmerkend van Spreuke. Die optimisme van hierdie ouer spreuk word genegeer deur die pessimistiese kommentaar van die Prediker in vers 15: 'dwaasheid weeg swaarder as wysheid, as eer'.

Die Hebreeus in hierdie teks is klassieke Hebreeus. Daar is weinig ooreenkomste met die taal van die boek Prediker.

(viii) Prediker 10:12

דְּבַרִּי פִי־חָכָם חֵן וְשִׁפְתֹתַי כָּסִיל תִּבְלַעְנִי:

Die woorde uit die mond van die wyse is aangenaam,
maar die lippe van 'n dwaas verslind homself.

Dieselfde soort parallelisme kom in Spreuke 10:7 voor:

זָכַר צְדִיק לְבִרְכָּה וְשֵׁם רָשָׁעִים יִרָקֵב:

Die nagedagtenis van die regverdige is tot 'n seën,
maar die naam van die goddelose vergaan.

Die tema oor die belangrikheid van wyse spreke en die gevolge van wyse en dwase praatjies is kenmerkend van die boek Spreuke.

Soos in die geval van Prediker 7:5, 9:17 en 10:2 word die optimisme van hierdie spreuk in kontras gestel met die Prediker se verwysing in 9:17 na die 'ag slaan' op die wyse man se woorde. In Prediker 10:12 word verwys na die 'aangename woorde van die wyse', terwyl ons in Prediker 9:17 gelees het dat daar glad nie na die wyse man geluister is nie.

Die aanhalings wat Gordis en Whybray identifiseer kan soos volg getabuleer word.

GORDIS WHYBRAY

2:13

2:14 2:14a

4:5

4:6 4:6

4:9

4:12

5:1

5:2

5:9

7:2a

7:3

7:4

7:5

7:6a

7:7

8:2

8:3

8:4

8:12

8:13

9:4

9:16a

9:17

9:18a

10:2

10:12

10:18

11:1

11:3

Slegs in twee gevalle (Pr 2:14 en 4:6) stem Gordis en Whybray dus ooreen. Whybray (1981:450-451) beklemtoon dat die volgende in gedagte gehou moet word:

- 1 Die feit dat die Prediker spreuke aanhaal uit 'n vroeë periode dui daarop dat die Prediker homself as 'n wysheidsskrywer in die Israelitiese tradisie beskou;
- 2 Die Prediker se doel waarom hy aanhalings aanhaal, was nie om te demonstreeer dat hulle vals was nie, maar juis omdat die Prediker met hulle waarheid saamstem;
- 3 Die Prediker se goedkeuring was van 'n onderskeidende aard. Hy het in die kontras gesien hoe wysheid en dwaasheid van mekaar verskil, nie die optimistiese leer dat die mens vry is om wysheid te kies om sukses te behaal nie, maar eerder die pessimistiese een dat die dwaasheid gewoonlik die wysheid oorheers, daarom is die lewe betekenisloos.

Die aanhalings wat die Prediker gemaak het uit vroeë literatuur het te doen met die alledaagse lewe, met ander woorde hulle handel oor temas soos wysheid en dwaasheid, arbeid en luiheid, sukses en mislukking. Hierdie spreuke verteenwoordig die leer van ouer wysheid soos dit aangetref word in Spreuke 10-29.

Spangenberg (1991:34) sluit sy artikel af deur te sê dat wysheidsspreuke een van 'n paar wysheidsgenres is wat in in die Prediker onderskei kan word (vgl ook Loader 1979:18-28). Wat Whybray egter nie in gedagte hou nie is die feit dat daar in die boek Prediker meer aanhalings kan voorkom, waarin die taal wel ooreenkom met dié van die boek Prediker.

Dit is egter noodsaaklik dat die leser aanvaar dat die boek Prediker proteswysheid bevat en dat die wysheid in die boek tot die kritiese fase in die ontwikkeling van die wysheid behoort.

5 Die standpunt van Michael Fox

In 1980 verskyn Fox se artikel waarin hy ook die identifikasie van aanhalings in Ou-Testamentiese literatuur bespreek. Hy benader die probleem van die aard en identifikasie van aanhalings deur na Gordis se kriteria te kyk. Fox (1980:416) sê dit is waar dat aanhalings in die Bybel dikwels 'n inleidingsformule ontbreek, maar dat die herkenning van 'n aanhaling 'n belangrike eksegetiese hulpmiddel is. Die hulpmiddel moet net korrek aangewend word, daarom is dit vir Fox so belangrik dat daar kriteria moet wees, wanneer daar besluit moet word of 'n gedeelte 'n aanhaling bevat of nie. Sonder kriteria kan die hipotese van aanhalings maklik misbruik word.

Gordis (1968:96) het aanhalings gedefinieer as: '...woorde wat nie met die huidige sentimente van die skrywer van die literêre produksie waarin hulle gevind word, ooreenstem nie, maar ingelei word deur die outeur om die standpunt van 'n ander persoon oor te dra'.

Fox (1980:417) voel dat 'n aanhaling nie geïdentifiseer kan word sonder om dit te onderskei van die huidige sentimente van die outeur nie. Hy stel 'n ander definisie voor: 'Aanhalings is woorde wat of (1) geneem is uit 'n ander bron, maar gebruik word as die spreker se woorde of (2) beteken om verstaan te word as woorde wat aan 'n spreker behoort, maar anders as die "primêre spreker".'

In die eerste tipe aanhaling stem die outeur saam met die idee, daarom gaan die identifikasie van hierdie soort aanhaling nie ons verstaan van die gedeelte verander nie.

Gordis (1968:101) verduidelik in sy tweede kategorie (sien bladsy 61 van die verhandeling) dat dit somtyds lyk of die Prediker sy argument ondersteun met 'n spreuk waarvan slegs een gedeelte geskik is, terwyl die res van die spreuk (alhoewel dit irrelevant is) aangehaal word ter wille van volledigheid. Fox (1980:417) sê dat as slegs een gedeelte van 'n aanhaling relevant is vir die skrywer se oogmerk, mag ons dit aanvaar dat die skrywer ten minste nie verskil met die irrelevante gedeelte van die aanhaling nie.

Dit wil lyk of die Prediker in 2:13-14 en 8:12-13 tradisionele leermeesters aanhaal waarmee hy nie saamstem nie en dat hy hulle sienings verwerp.

Prediker 2:13-14

14 הַחֶכֶם צִינִי בְּרָאשׁוֹ וְהַכְסִיל בַּחֹשֶׁךְ הוֹלֵךְ
וְיִדְעָתִי גַם־אֲנִי שֶׁמִּקְרָה אֶחָד יִקְרָה אֶת־כֻּלָּם:

- 13 Wel het ek gesien dat die wysheid die voorkeur het bo die dwaasheid,
soos die lig die voorkeur het bo die duisternis.
14 *Die wyse het oë in sy hoof, maar die dwaas wandel in die duisternis.*
Maar ek het óók ingesien dat een en dieselfde lot hulle almal tref.

Prediker 8:12-13

12 אֲשֶׁר חָטָא עָשָׂה רָע מְאֹד וּמְאֹדִיךְ לוֹ כִּי גַם־יִוָּדֵעַ אֲנִי אֲשֶׁר
יִהְיֶה־טוֹב לִירְאֵי הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יִירָאוּ מִלִּפְנֵי:
13 וְטוֹב לֹא־יִהְיֶה לְרָשָׁע וְלֹא־יֵאָרִיךְ יָמִים כִּצְלַל
אֲשֶׁר אֵינָנו יָרָא מִלִּפְנֵי אֱלֹהִים:

- 12 Aangesien 'n sondaar honderd maal kwaad doen en hy lank lewe —
alhoewel ek weet dat dit goed sal gaan met dié wat God vrees,
13 omdat hulle voor sy aangesig vrees, en dit nie goed sal gaan met die
goddelose, en hy die dae nie sal verleng soos 'n skaduwee nie, omdat hy
nie voor die aangesig van God vrees nie.

Prediker 2:13-14a en Prediker 8:12b-13 mag inderdaad aanhalings wees, maar hulle word nie so gemerk nie. Daar is 'n betekenisvolle verskil tussen gemerkte en ongemerkte aanhalings. Wanneer 'n spreker woorde merk op 'n manier as 'n aanhaling, dan wys hy daarmee dat dit wat volg nie sy eie werk is nie. Daarmee stel hy dan 'n opsetlike afstand tussen hom en die aangehaalde werk, moontlik omdat hy nie met die woorde saamstem nie. Die skrywer kan ook aanhaal met die doel om sy eie redenasie te motiveer of te ondersteun.

Die merk van 'n aanhaling dui nie opsigself hoe die spreker daarmee in verband staan nie, maar deur die merk daarvan maak die spreker ons bedag op 'n moontlike verskil (Fox 1980:418).

Fox (1980:418) stel voor dat Prediker 2:13-14 anders vertaal moet word.

- 13 Ek sien dat wysheid 'n voordeel/voorkeur het bo dwaasheid soos die lig
oor die duisternis, *soos daar gesê word:*

- 14 die wyse het oë in sy hoof, maar die dwaas wandel in die duisternis, *alhoewel ek gedink het dat een en dieselfde lot almal tref.*

Die Prediker se verhouding met die idees kan maklik omgekeer word deur slegs die aanhalingsfrases te verander.

Whybray (1989b:57) sê dat hier 'n bevestiging voorkom wat gebasseer kan word op ondervinding (vers 13) wat dan ondersteun word deur 'n aanhaling van 'n vroeë wysheidspreuk (vers 14a), maar dan word die sin drasties verander deur 'n nuwe ooringing (vers 14b). Volgens Whybray (1989:437-439) kan vers 14a as 'n aanhaling beskou word omdat hierdie tema oor duisternis verskeie kere in die boek Spreuke voorkom.

Fox het probeer om kriteria saam te stel sodat aanhalings onderskei kan word. Sy kriteria is egter net 'n basiese riglyn.

Somtyds word daar in 'n teksgedeelte aangehaal, soos byvoorbeeld: 'n profeet haal God aan. Hier is die aanhaling baie duidelik en verwar die aanhaling nie die leser nie. Daar is egter ook gevalle waar gedeeltes soos aanhalings lyk, maar nie aanhalings is nie, en daar is ook gevalle waar die inhoud van 'n gedeelte nie beslissend genoeg is om te bepaal of 'n aanhaling moontlik is nie. Daarom is dit noodsaaklik dat daar formele aanwysers vir aanhalings vasgestel word (Fox 1980:421).

Eerstens moet daar tussen die twee literêre gebruike onderskei word, wat albei aanhalings genoem word: naamlik aanhalings vanuit 'n ander bron wat nou aangehaal word in die outeur se eie woorde maar op so 'n wyse dat dit lyk asof dit sy eie denke is, en ander aanhalings wat herken moet word as 'hier praat 'n ander persoon nou' soos byvoorbeeld waar 'n profeet God se woorde aanhaal. Hiedie tipe aanhaling sal ter verduideliking *attributiewe aanhalings* genoem word.

Vir laasgenoemde geval moet daar kriteria vasgestel word, want al word daar aanhalings geïdentifiseer, sal dit slegs die verstaan van die teks verbeter en nie die teks fundamenteel verander nie. Byvoorbeeld: 'liewer laat as nooit', hier weet die leser dat daar 'n spreukwoord aangehaal word. In Prediker 4:12 staan:

וְהַחַיִּים הַמְּשֻׁלָּשׁ לֹא בַּמְהָרָה יִנָּתֵק:

en 'n driedubbele lyn word nie gou verbreek nie.

Ons weet dat dit 'n spreekwoordelike aanhalings is, maar omdat die Prediker hierdie woorde nie aan ander opdra nie, beskou ons die spreuk as een wat hy self geformuleer het. Met ander woorde, hoe belangriker die betekenis van die gedeelte vir die leser is om te verstaan dat sekere woorde aangehaal is, hoe duideliker moet die skrywer wys dat dit wel 'n aanhaling is.

Om *attributiewe aanhalings* te onderskei, (met ander woorde om aanhalings te herken wat deur 'n ander spreker gesê word), moet daar volgens Fox (1980:421-423) op die volgende gelet word:

Daar moet 'n duidelike werkwoord wees wat 'n aanhaling inlei. Werkwoorde soos 'praat', 'sê', 'vertel', ensovoorts — sodat lesers sal weet dat 'n ander persoon aan die woord is. Ongelukkig word nie elke aangehaalde sin duidelik gemerk nie, maar ander maniere kom ook voor soos in 'n voorbeeld wat Gordis (1939/1940:167) gebruik het.

Psalm 22:8-9

8 כְּלִדְרָאֵי יִלְעָגוּ לִי יִפְסִידוּ בְשִׁפָּה יִגִּיעוּ רֹאשׁ:

9 גַּל אֶל־יְהוָה יִפְלֹטֶהוּ יִצִּילֵהוּ כִּי חָפֵץ בּוֹ:

- 8 Almal wat my sien, spot met my; hulle steek die lip uit, hulle skud die hoof *en sê*:
9 Laat dit aan die Here oor! Laat Hy hom red, laat Hy hom bevry: Hy het mos behae in hom!

Hier is daar twee gedeeltes wat deur die Psalmis se vyande uitgespreek word en word gemerk 'spot met my' (יִלְעָגוּ לִי) en 'steek die lip uit' (יִפְסִידוּ בְשִׁפָּה).

Die aanhalings word verder gemerk deur die verandering van persoon en getal: die tweede persoon enkelvoud in vers 9a en die derde persoon enkelvoud in vers 9b het hulle voorafgegaan in die eerste persoon enkelvoud in vers 8 sodat die veranderde perspektief duidelik aangedui word (Fox 1980:422).

Daar is ook 'n onderwerp anders as die spreker aan wie hierdie spreke opgedra kan word — 'almal wat my sien' (כְּלִדְרָאֵי).

Om saam te vat: Bo en behalwe die primêre spreker moet daar ook 'n ander spreker wees naby die aanhaling sodat die leser die spreker kan identifiseer wat aangehaal word. Daar moet ook 'n werkwoord of selfstandige naamwoord wees sodat 'n aanhaling geïdentifiseer kan word. Die oorgang na die aanhaling word woonlik aangedui deur taalkundige veranderinge. Daar is selde geen korrelasie tussen die aanhaling en die gedeelte waarin die aanhaling voorkom, wat die persoon, geslag en getal betref nie.

Somtyds word die identifiserende werkwoord weggelaat soos in 1 Samuel 1:20: Ek verwys na Gordis (1939/1940:183-184) se vertaling:

Hannah conceived and gave birth to a son and called him Samuel,
for (she said), I have asked the Lord for him.

In die 1933/53 vertaling is daar ook *het sy gesê* in die teks ingevoeg.

En by die wisseling van die jaar het Hanna, wat swanger was, 'n seun gebaar en hom Samuel genoem; want *het sy gesê*, ek het hom van die HERE gebid.

Hierdie drie maniere is egter nie die enigstes om aanhalings te identifiseer nie, maar wel die belangrikstes. As daar geen aanduiding is dat daar 'n aanhaling is nie, moet daar van die veronderstelling uitgegaan word, dat daar geen aanhaling is nie, of ten minste dat die aanhaling die outeur se eie gesigspunt weerspieël (Fox 1980:427).

As Fox (1980: 426-427) dan sy eie kriteria toepas, ontdek hy dat daar geen aanhalings in die boek Prediker is nie. Afgesien van die outeur is daar geen duidelik identifiseerbare spreker nie.

Fox (1980:427) stel dan voor dat as 'n gedeelte klaarblyklik 'n aanhaling is en daar geen aanduiding dat dit wel een is nie, moet lesers hulleself afvra waarom dit soos 'n aanhaling lyk. Op die manier kan daar ander kriteria ontwikkel word. Wat wou die outeur bereik deur nie die aanhaling aan te dui nie?

Fox (1980:428) sluit af deur te sê dat die identifisering van aanhalings 'n belangrike hulpmiddel in eksegeese is, maar as die hipotese op losse skroewe rus, mag dit 'n middel word om alle problematiese gevalle kunsmatig te elimineer.

6 Samevatting

Uit die voorafgaande hoofstukke blyk dit dus dat daar eintlik twee dominante hipoteses is: (1) redaksionele bywerkings/toevoegings en (2) aanhalings deur die skrywer. In die vroeë dekades van hierdie eeu was die meeste geleerdes van mening dat daar toevoegings tot die boek Prediker gemaak is. Robert Gordis het egter hierdie standpunt bevraagteken en 'n nuwe hipotese voorgedra. Uit hierdie hoofstuk het dit geblyk dat daar twee geleerdes is wat Gordis se siening ondersteun, naamlik Diethelm Michel en Norman Whybray. Michael Fox het egter 'n hele aantal besware teen die aanhalingshipotese ingebring.

In die volgende hoofstuk volg 'n eksegetiese studie van Prediker 9-11. Op grond hiervan wil ek bepaal of daar wel aanhalings in die boek voorkom en of die aanhalingshipotese ons kan help om die boek beter te verstaan.

HOOFSTUK 5

'N STUDIE VAN PREDIKER 9-11 MET DIE OOG OP MOONTLIKE AANHALINGS

1 Prediker 9:1-10

- 1 כִּי אֶת־כָּל־זֶה נָתַתִּי אֶל־לְבִי וְלָבוּר אֶת־כָּל־זֶה
אֲשֶׁר הַצַּדִּיקִים וְהַחֲכָמִים וְעַבְדֵיהֶם בְּיַד הָאֱלֹהִים
גַּם־אֶהְרֶה גַם־שִׁנְאָה אֵין יוֹדֵעַ הָאָדָם
הַכֹּל לִפְנֵיהֶם:
- 2 הַכֹּל כַּאֲשֶׁר לִכֹּל מִקְרָה אֶחָד
לַצַּדִּיק וְלָרָשָׁע לְטוֹב וְלַשְׁהוּר וְלַשָּׁמָא
וְלַזָּבִחַ וְלַאֲשֶׁר אֵינְנוּ זֹבֵחַ
כְּטוֹב כַּחֲסָא הַנִּשְׁבָּע כַּאֲשֶׁר שְׁבוּעָה יֵרָא:
- 3 זֶה רָע בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ כִּי־מִקְרָה אֶחָד לִכֹּל
וְגַם לֵב בְּגִי־הָאָדָם מִלֹּאֲדָע וְהוֹלִלּוֹת בְּלִבָּם בַּחֲיֵיהֶם וְאַחֲרָיו
אֱלֹהֵי־הַמָּתִים:
- 4 כִּי־מִי אֲשֶׁר יִבְחַר אֶל כָּל־הַחַיִּים יֵשׁ בְּטַחֲוֹן
כִּי־לִכְלֹב הִי הוּא טוֹב מִן־הָאֲדִמָּה הַמַּת:
- 5 כִּי הַחַיִּים יוֹדְעִים שְׂמִימָתוֹ וְהַמָּתִים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה
וְאֵין־עוֹד לָהֶם שָׂכָר כִּי נִשְׁכַּח זִכְרָם:
- 6 גַּם אֶהְרֶתָם גַּם־שִׁנְאָתָם גַּם־קִנְאָתָם כְּכֹר אֶבְדָּה
וְחִלַּק אֵין־לָהֶם עוֹד לְעוֹלָם בְּכֹל אֲשֶׁר־נַעֲשֶׂה תַּחַת הַשָּׁמַשׁ:
- 7 לֶךְ אֲכַל בְּשִׂמְחָה לַחֲמֶה וּשְׂתֵה בְּלִב־טוֹב יִינֶה
כִּי כְּכֹר רָצָה הָאֱלֹהִים אֶת־מַעֲשֵׂיהָ:
- 8 בְּכִלְעֵת יִהְיוּ בְּגָדֶיהָ לְבָנִים וְשִׁמֶן צִלְיֹרָאשָׁה אֶל־יִחְסֹר:
- 9 דָּאָה חַיִּים עִם־אִשָּׁה אֲשֶׁר־אֶהְרֶת כְּלִי־מִי חַי הַבִּלְדָּה
אֲשֶׁר נָתַן־לָהּ תַּחַת הַשָּׁמַשׁ כֹּל יְמֵי הַבִּלְדָּה
כִּי הוּא חָלָקָה בַּחַיִּים וּבַצִּמְלָה אֲשֶׁר־אֶתָּה צִמַּל תַּחַת הַשָּׁמַשׁ:
- 10 כֹּל אֲשֶׁר תִּמְצָא יָדָהּ לַעֲשׂוֹת בְּכַחֲדָהּ עֲשֵׂה
כִּי אֵין מַעֲשֵׂה וְחִשְׁבוֹן וְדַעַת וְחִכְמָה בְּשִׂאוֹל
אֲשֶׁר אֶתָּה הִלֵּךְ שָׁמָּה: ס

- 1 Want dit alles het ek ter harte geneem en dit alles het ek probeer deurgrond, dat die regverdiges en die wyse manne en hulle dade in die hand van God is, liefde sowel as haat; die mens weet niks van wat vir hom voorlê nie.
- 2 Alles is gelyk vir almal: een en dieselfde lot is daar vir die regverdige en

- die goddelose, vir die goeie en die reine en die onreine, en vir hom offer en vir hom wat nie offer nie, die goeie ewe goed as die sondaar, vir hom wat sweer en vir hom wat bang is vir 'n eed.
- 3 Dit is 'n verkeerde ding by alles wat plaasvind onder die son, dat een en dieselfde lot almal tref, en ook die hart van die mensekinders vol boosheid is, en dat dwaasheid in hulle hart is gedurende hulle lewe; en daarna gaan dit na die dooies toe.
- 4 Want solank as iemand by al die lewendes hoort, is daar hoop; want 'n lewendige hond is beter as 'n dooie leeu.
- 5 Want die lewendes weet dat hulle moet sterwe, maar die dooies weet glad niks nie, en hulle het geen loon meer nie, want hulle nagedagtenis word vergeet.
- 6 Hulle liefde sowel as hulle haat, ook hulle naywer, het lankal verdwyn, en hulle het vir ewig geen deel meer aan alles wat gebeur onder die son nie.
- 7 Gaan dan heen, eet jou brood met vreugde, en drink jou wyn met met 'n vrolike hart, want God het lankal behae in jou werke.
- 8 Laat jou klere altyd wit wees, en laat olie op jou hoof nie ontbreek nie.
- 9 Geniet die lewe met die vrou wat jy liefhet, al die dae van jou nietige lewe wat Hy jou gegee het onder die son — al jou nietige dae; want dit is jou deel aan die lewe en aan jou arbeid wat jy met moeite verrig onder die son.
- 10 Alles wat jou hand vind om te doen, doen dit met jou mag, want daar is geen werk of oorleg of kennis of wysheid in die doderyk waar jy heengaan nie.

1.1 Afbakening van die perikoop

Daar bestaan 'n meningsverskil onder die kommentatore oor die kwessie of Prediker 9:1-10 'n selfstandige eenheid vorm. Geleerdes soos Spangenberg (1993:134), Loader (1979:101-104), Whybray (1989a:139) huldig die mening dat 9:1-10 wel selfstandig is, maar ander soos Odeberg (1929) en Strobel (1963), is geneig om hierdie gedeelte as 'n onderafdeling van 'n groter perikoop te neem.

Hertzberg (1957) neem weer Prediker 9:1 as die begin van 'n nuwe gedeelte, binne die perikoop wat hy aangee as 8:10-9:10.

In vers 1 verklaar die Prediker dat hy 'n nuwe besinning begin: 'Weer het ek onder die son gesien...' By vers 11 is daar weer 'n waarnemingsformule wat aandui dat 'n nuwe

gedeelte volg: 'Dit alles het ek ter harte geneem en dit alles het ek probeer deurgrond....' Die gedeelte in Prediker 8:16-17 handel oor die onnaspeurlikheid van God se dade. In Prediker 9:11 en verder handel oor die tema 'die waardeloosheid van wysheid.' Prediker 9:1-10 handel oor die afwesigheid van vergelding en as uitvloeisel daarvan volg 'n vreugdesoproep.

Ogden (1987:158) is ook van mening dat hierdie gedeelte by 9:1 begin, maar hy eindig hierdie gedeelte eers by 9:16. Hy onderskei vier eenhede: 9:1-6, 7-10, 11-12, 13-16.

Loader (1979:107) onderskei in hierdie gedeelte drie onderafdelings te wete verse 1-2 waarin die Prediker die mense se lot waarneem. Verse 3-6 bevat die gevolgtrekkings waartoe die Prediker gekom het, en in verse 7-10 raai hy (die Prediker) mense aan om hulle lewens te geniet omdat hulle nie weet wat daar op hulle wag nie.

Gordis (1968:292) beskou 8:10-9:3 as 'n eenheid. My standpunt sluit aan by die eerste groep wat 9:1-10 as 'n eenheid beskou. In die gedeelte kan daar wel onderafdelings onderskei word.

1.2 Aanbaling(s) in Prediker 9:1-10

Die Prediker het daarmee geworstel om agter te kom wat daar vir die mense wag, maar hy het agtergekom dat God só beheer uitoefen dat die mense nie agter kan kom of daar vir hulle beloning of vergelding wag nie. Die Prediker kom tot die slotsom dat 'alles is gelyk vir almal: een en dieselfde lot is daar vir die regverdige en die goddelose' (v 2). Dit is egter onseker of die Prediker van God se liefde of haat praat, of van die mens se eie liefde en haat. Ek is egter oortuig dat hier van God se liefde of haat vir die mens ter sprake is, aangesien die mens nie weet of daar vir hom vergelding of beloning wag nie. Of jy nou goed of kwaad doen, jy sal nooit nou al kan weet wat God vir jou in gedagte het nie.

Die einde van die mense se lewe is die dood. Die feit dat almal na die dooies gaan, beteken dat die mens aansluit by die reeds gestorwenes en in die doderyk is daar geen denke of aktiwiteite nie. Hier tussen die ander dooies maak dit nie saak hoe jy op aarde gelewe het nie, want geen een dra kennis daarvan nie. Jy is dood.

Tydens die mens se lewe op aarde, word daar dan tereg gevra, waarom hulle 'n voorbeeldige lewe moet lei? As daar dan geen beloning wag nie, wat is die nut van 'n goeie lewe? Dit is moontlik dat hierdie gedeelte van vers 3b nie deur die Prediker self geskryf is nie, maar eintlik deur 'n redaktor wat wil verduidelik — omdat al die mense

wesenlik vol boosheid is, daarom laat God almal een en dieselfde lot tref.

Spangenberg (1993:137) meen egter dat die woord van vers 3b wel uit die Prediker se pen kom. In Prediker 8:11 spreek die Prediker 'n soortgelyke gedagte uit:

אֲשֶׁר אֵין־נִצָּשָׁה מִתְּגֹם מַעֲשֵׂה הָרָעָה מִהֵרָה
עַל־כֵּן מָלֵא לֵב בְּנֵי־הָאָדָם בָּהֶם לַעֲשׂוֹת רָע:

Omdat die oordeel oor 'n verkeerde daad nie gou voltrek word nie,
daarom is die hart van die mensekinders in hulle vol om kwaad te doen.

Vers 4 is waarskynlik 'n aanhaling wat die Prediker aanhaal ter ondersteuning van sy siening. Solank as die mens lewe is daar hoop. Die vers het 'n optimistiese ondertoon. Die lewende is beter daaraan toe as die dooies, want die lewendes het nog hoop. Al is daar dan geen vergelding nie, het die mens net een lewe en moet hy daarvan die beste maak. ' 'n Lewende hond is beter as 'n dooie leeu'. Die hond was in die Israelitiese tyd 'n veragtelike dier, terwyl die leeu in daardie tyd al bekend was as die 'koning van die diere.' Al is die lewende net 'n veragtelike slaaf, dan is hy steeds beter as selfs die magtigste, maar dooie koning!

Gordis (1968:305) sê dat die tweede helfte van vers 4 die stempel dra van 'n populêre spreekwoord. Indien dit so aanvaar word, sal vers 5 die Prediker se kommentaar daarop wees. Gordis (1968:305) meen egter dat dit min verskil sal maak of vers 4 'n aanhaling van die Prediker is, of 'n aanvaarde spreekwoord van daardie tyd. Daar is egter geen bewys dat hierdie 'n aanhaling is nie, en daar is ook geen inleidingformule nie. Gordis (1968:137) wys daarop dat aanhalings 'n rol speel in die sogenaamde *Babiloniese Kohelet*. Die skrywer gebruik 'n aanhaling as vertrekpunt. Dit word dan opgevolg met óf 'n weerlegging van die inhoud, óf 'n bespreking daarvan.

2 Prediker 9:11-12

שָׁבֹתִי וְרָאָה תַּחַת־הַשָּׁמַשׁ כִּי 11
לֹא לְקָלִים הַמְרוּץ וְלֹא לְגִבּוֹרִים הַמִּלְחָמָה
וְגַם לֹא לְחֻכְמִים לָחֵם וְגַם לֹא לְנִבְנִים עֹשֶׂה
וְגַם לֹא לִיָּדְעִים חֵן כִּי־עַתָּה וְסָגַע יָקָרָה אֶת־כָּלֶם:
כִּי גַם לֹא־יָדַע הָאָדָם אֶת־עֲתֹ 12
כְּדָגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בְּמִצּוֹדָה רָעָה
וְכַצְּפִירִים הָאֲחֻזּוֹת בְּפֶחַ כְּהֵם יוֹקְשִׁים בְּנֵי הָאָדָם לַעֲתָ רָעָה
כְּשֶׁתִּפּוֹל עָלֵיהֶם מָתָאֵם:

- 11 Weer het ek onder die son gesien dat die wedloop nie is vir die vinniges en die oorlog nie vir die helde nie; en ook die brood is nie vir die wyse of ook rykdom vir die slimmes of ook guns vir die selfstandiges nie; want tyd en lotsgeval tref hulle almal.
- 12 Ja, die mens ken ook sy eie tyd nie, soos die visse wat gevang word in die gevaarlike net, en soos die voëls wat gevang word in die vangnet - soos hulle word die mensekinders verstriek in die tyd van onheil as dit hulle skielik oorval.

2.1 Afbakening van die perikoop

Hierdie klein eenheid word ingelei deur die Prediker waar hy meld dat hy opgemerk het dat alles onvoorspelbaar is en dat die dood skielik op 'n mens afkom sonder dat die mens beheer daarvoor kan hê. Hierdie gedeelte is 'n poëtiese teks. Die Prediker vertel hier van 'n vyftal dinge wat hy gesien het wat bewys dat die mens geen beheer het oor sy suksesse in sy lewe nie. Weer eens is daar 'n hoër mag wat die mens se lot bepaal:

- dit is nie die vinnigste wat die resies wen nie;
- dit is nie die sterkstes wat die oorlog wen nie;
- dit is nie die met wysheid wat kos het om te eet nie;
- dit is nie die verstandiges wat ryk word nie;
- dit is nie die wat kennis het, met wie dit goed gaan nie.

Die Prediker sluit dan af met 'n opmerking dat die mens nie oor sy eie lot beskik nie. Soos visse en voëls wat skielik in 'n net of wip gevang word, so skielik kan die dood oor iemand kom. Die mens is totaal onvoorbereid daarop.

Die Prediker se eerste waarneming het te doen met fisieke vaardighede soos spoed (vinnig) en sterk en die tweede met intellektuele vaardighede soos wysheid, rykdom en verstandigheid.

Volgens die ou Israelitiese wysheid lei wyse optrede tot sukses. Vergelyk Spreuke 10:4.

ראש עשה כְּיָדָמָה וְיָד חַרוּצִים תַּצְלִיחַ:

Hy word arm wat met 'n traë hand werk,
maar die hand van die vlytiges maak ryk.

Hier in Prediker 9:11 wys die Prediker daarop dat sy waarnemings die teendeel bewys. Die Prediker tree hier dus in argument met die ouer wysheidsleermeesters. In vers 12 wys die Prediker daarop dat die mens geen voorkennis van sy dood het nie. Nie net die dood kan 'n mens onverhoeds betrap nie, ander onheile kan 'n mens ook tref. Die wysheidsleermeesters was egter daarvan bewus dat sukses en voorspoed nie altyd outomaties kom nie. In Spreuke 21:31 staan:

סוס מוכן ליום מלחמה וליהוה התשובה:

Die perd word reggemaak vir die dag van die geveg,
maar die oorwinning is deur die Here.

Die bostaande spreuk in Spreuke 21:31 se klem val op sukses want dit is die Here wat die oorwinning gee. Al is die mens hoe goed voor berei vir die geveg/oorlog — sy kennis en liggaamlike fiksheid sal hom niks baat, as dit nie so beskik was nie.

2.2 Aanhaling(s) in Prediker 9:11-12

In hierdie gedeelte is daar klaarblyklik nie 'n aanhaling nie.

3 Prediker 9:13-10:1

גם־זה ראייתי חכמה תחת השמש וגדולה היא אלי:	13
עיד קסנה ואנשים בה מעט ובא־אליה מלך גדול וסבב אתה	14
ובנה עליה מצודים גדלים:	
ומצא בה איש מסכן חכם	15
ומלט־הוא את־העיר בחכמתו וארם לא וכד את־האיש	
המסכן ההוא:	
ואמדתיו אני טובה חכמה מגבורה וחכמת המסכן בוזיה	16
ורבריו אינם נשמעים:	
רב־רי חכמים בגות נשמעים מוצקת מושל בכסילים:	17
טובה חכמה מקלי קרב וחוטא אחד יאבד טובה הרבה:	18
ובובי מות יבא־יש יביע שמן רוקח	1
יקר מחכמה מקבוד סכלות מעט:	

- 13 Ook het ek dit as wysheid gesien onder die son, en dit was groot in my oog:

- 14 daar was 'n klein stadjie en min manne daarin, en 'n groot koning het daarteen gekom en dit omsingel en groot beleëringswerke daarteen gebou.
- 15 En daarin is 'n arm wyse man gevind; dié het die stad deur sy wysheid gered, maar geen mens het aan daardie arm man gedink nie.
- 16 Toe het ek gesê: Wysheid is beter as heldekrag; maar die wysheid van die arme word verag, en na sy woorde word daar nie geluister nie.
- 17 Woorde van wyse manne wat rustig aan gehoor word, is beter as die geskreeu van 'n heerser onder die dwase.
- 18 Wysheid is beter as oorlogswapens, maar een sondaar bederf baie goeie dinge.
- 1 Dooie vlieë laat die self van die apteker stink en bederwe; 'n bietjie dwaasheid weeg swaarder as wysheid, as eer.

3.1 Afbakening van die perikoop

Die meeste kommentaarskrywers aanvaar 9:13 as die begin van 'n nuwe gedeelte maar verskil waar die gedeelte eindig. Volgens Fox (1989:261) eindig hierdie gedeelte by 10:3, maar volgens Ogden (1982:166) eindig hierdie gedeelte by 9:16. Loader (1979:59) verdeel die gedeelte in twee strofes, naamlik: 'n waarneming (9:13-15) en 'n gevolgtrekking (9:16-10:1). Die afleidings wat die Prediker maak in 9:16-10:1 hou direk verband met die verhaaltjie in 9:13-15.

In vers 13 is daar twee woorde waarop die Prediker baie klem lê. Dit is 'wysheid' en 'groot'. In vers 14 gebruik die Prediker die woord 'groot' twee maal en 'wysheid' in die daaropvolgende verse viermaal.

Vers 13: wysheid en groot	Tema
Vers 14: groot (koning) en groot (beleëringswerke)	
Vers 15: wyse (man) en (deur) wysheid (gered)	Illustrasie
Vers 16: Wysheid (beter as heldekrag) en wysheid (verag)	Slotsom

In vers 13 noem die Prediker iets wat hy gesien het. Dit wat hy gesien het, het 'n groot indruk op hom gemaak. In vers 14 vertel die Prediker van 'n magtige koning wat 'n klein stadjie met min mense daarin beset het. Die implikasie is dat die stad maar swak was, en hom nie self kon verdedig het nie. Binne in die stad was daar 'n arm wyse man wat die stad deur sy wysheid gered het, maar niemand het aan hom gedink nie. Hierdie gedeelte lewer verstaansprobleme op. In vers 14 blyk dit asof die koning reeds sy beleëringswerke teen die stad gebou het, hoe het die wyse man dan die stad gered?

Spangenberg (1993:145) stel voor dat daar 'n wysiging in vers 15 aangebring moet word. Die arm man **het nie** die stad deur sy wysheid gered **nie**, maar **kon** die stad deur sy wysheid red. Het die redding van die stad werklik plaasgevind, of sou die redding moontlik kon plaasvind? Vers 16 lees: '...wysheid is beter as heldekrag; maar die wysheid van die arme word verag en na sy woorde word nie geluister nie'.

Daarin wil dit blyk of die man die stad sou kon gered het, maar sy woorde is verag. As die stad dan wel deur 'n arm man gered is, waarom betoog Prediker dan dat wysheid geminag word, sodra die woord van 'n arm man kom?

Fox (1989:262-263) fokus op die vraag of die arm man daarin geslaag het om die stad te red en later vergete geraak het, en of die man die stad kon gered het, maar geïgnoreer was deur die mense wat sy wysheid geminag het omdat hy arm was?

Fox (1989:263) neem die werkwoord as indikatief — die man het die stad gered. Fox meen verder dat die gedagte dat die man die stad sou kon gered het, baie onoortuigend klink. Mens sou dan wonder hoe die Prediker dit weet?

3.2 Aanhaling(s) in Prediker 9:13-10:1

In die gedeelte 9:16-10:1 word daar twee prosasinne (9:16 en 18) en twee spreuke (9:17 en 10:1) aangetref. Volgens Spangenberg (1993:145) begin elkeen van die twee prosasinne met 'n aanhaling wat die ouer leermeesters se standpunt verwoord in verband met voortreflikheid van die wysheid. Die twee aanhalings is op dieselfde manier gestruktureer en is eintlik twee parallelle sinne.

טובה חכמה מגבורה
טובה חכמה מפלי קרב

Wysheid is beter as heldekrag;
wysheid is beter as oorlogswapens.

Die inhoud van hierdie spreuk stem inhoudelik ooreen met Spreuke 21:22.

עיר גברים צלה חכם ויךד עז מבטחה:

'n Wyse man kan selfs 'n stad vol dapper verdedigers oorwin
en die vesting waarop hulle vertrou, laat val.

Volgens Spangenberg (1993:146) is ouer kommentaarskrywers geneig om hierdie gedeelte as 'n latere toevoeging te beskou, omdat die inhoud baie positief is. In vers 16 verklaar die Prediker 'ek het gesien' terwyl daar in vers 17 geen uiterlike teken is van 'n aanhaling nie. In vers 18, wat volgens Whybray (1981:449) die Prediker se eie bewoording bevat, lees ons: 'die wysheid is beter as oorlogswapens, maar net een sondaar kan alles wat goed is bederf'. Die Hebreeuse teks lees 'sondaar' maar die vertalers het 'n tekswysiging aanvaar wat gegrond is op die Siriese vertaling (Pesjitta) dat daar eerder 'misstap' moet staan. Hiermee vloei die vers baie mooi aaneen met 10:1 waarin daar staan: 'dooie vlieë laat die salf van die apteker stink en bederwe; 'n bietjie dwaasheid weeg swaarder as wysheid, as eer'.

Dit wil lyk of die Prediker in 'n tweestryd gewikkel is met die wysheidleermeesters. Die leermeesters sê wie nie sterk is nie, moet slim wees, maar die Prediker sê, die wat slim is, moet net nie arm wees nie, want dan baat sy wysheid hom niks nie.

Gordis (1939/40:139) is van mening dat die spreuk in vers 18 die Prediker se eie komposisie is. Hier spreek die Prediker sy eie mening uit. Die spreuk in vers 16, waarmee die Prediker verskil, kan dalk 'n aanhaling wees, of meer waarskynlik 'n herformulering deur die Prediker van die konvensionele wysheidsleer. Whybray (1981:437) beskou verse 17 en 18 as moontlike aanhalings en Michel (1988:160) sien vers 17 as die enigste aanhaling.

McNeil (1904:23) beskou vers 17 en 18 asook 10:1 as wysheidspreuke wat tot die Prediker se fabel toegevoeg is.

Jastrow (1919:233) glo nie 'n kommentator sou die geleentheid laat verbygaan om spreuke aan te haal wat die voordele van wysheid beklemtoon nie. Spreuke wat maklik in die boek Spreuke kon voorkom word in vers 17 tot vers 10:1 ingevoeg. Die vroom kommentator het die frase 'een sondaar bederf baie dinge ingevoeg' — alhoewel hierdie frase waarskynlik beter by vers 10:2 sou inpas.

My mening is dat die Prediker waarskynlik verse 17 en 18 self geformuleer het, met inagneming van bekende spreuke van daardie tyd.

4 Prediker 10:2-7

לב תכם לימינו ולב כסיל לשמאלו: 2

וגם צדק כשהסכל הלך לבו חסר 3

וְאָמַר לְכָל סָבֵל הוּא:
 4 אֲמִירוֹת הַמוֹשֵׁל תַּעֲלֶה עָלֶיךָ מִקּוֹמָךְ אֲלִיתָנָה
 כִּי מִרְפָּא יִזְיֶה חֲטָאִים גְּדוֹלִים:
 5 יֵשׁ רָצָה רְאִיתִי תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ בְּשִׁגְגָה שִׁיָּצָא מִלִּפְנֵי הַשָּׁלִים:
 6 נָתַן הַסֶּכֶל בְּמִרוּמִים רַבִּים וְעֹשִׂי־רַיִם בְּשִׁפְלֵי יִשְׁבוּ:
 7 רְאִיתִי עֲבָדִים עַל־סוּסִים וְשָׂרִים הֹלְכִים בְּעֲבָדִים עַל־הָאָרֶץ:

- 2 Die hart van die wyse is na regs, maar die hart van 'n dwaas is na links.
- 3 Ja, ook as die dwaas op die weg wandel, ontbreek sy verstand; en hy sê aan elkeen dat hy 'n dwaas is.
- 4 As die toorn van die heerser teen jou opkom, verlaat nie jou pos nie, want bedaartheit voorkom groot foute.
- 5 Daar is verkeerdheid wat ek onder die son gesien het, 'n dwaling wat van die maghebber uitgaan:
- 6 die dwaasheid word op groot hoogtes gestel, en die ryke moet in die vernedering sit.
- 7 Ek het slawe te perd gesien en vorste wat soos slawe op die grond loop.

4.1 Afbakening van die perikoop

Oor die afgrensing van hierdie gedeelte is daar byna geen eenstemmigheid onder die kommentaarskrywers nie. Hierdie afdeling bestaan uit 'n aantal onafhanklike gedagtes wat min of meer dieselfde vorm het as die spreuke in die boek Spreuke. Daar kan nie 'n aaneenlopende struktuur in die gedeelte gevind word nie. Dit is egter ook opmerklik dat die woorde wat so kenmerkend van die Prediker is, glad nie in hierdie gedeelte voorkom nie. Woorde soos 'sinloos' en 'alles kom tot niks', kom glad nie voor nie.

Kommentaarskrywers hanteer hierdie gedeelte (Pr 10:2-7) as 'n eenheid alhoewel die gedeelte uit 'n klomp losstaande spreuke opgebou is. Fox (1989:265-272) onderskei losstaande eenhede, te wete: 10:2-3; 10:4-7; 10:8-11; 10:12-15; 10:16-20. Whybray (1989a:150) stem saam dat die gedeelte uit losstaande onafhanklike gedeeltes bestaan, maar hy sluit sy gedeelte af by 11:6. Spangenberg (1993:147) beskou 10:2-7 as 'n samehangende eenheid waarin hy dan weer drie gedeeltes onderskei. Verse 2-3 handel oor die teenstelling tussen die wyse en die dwase, vers 4 is 'n wysheidverbod wat handel oor die optrede van 'n regeerder, terwyl verse 5-7 vertel van 'n teenstrydigheid wat die Prediker waargeneem het. Die Prediker is inderdaad hier besig om met die ouer wysheidsleermeesters te argumenteer oor hulle siening van wysheid.

4.2 Aanhaling(s) in Prediker 10:2-7

As mens in ag neem dat die Prediker met ouer wysheidsleermeesters argumenteer dan haal die Prediker van hulle spreuke aan en lewer daarop kommentaar. Dit is moontlik dat dit in hierdie hoofstuk ook gedoen word. Dit is ongelukkig moeilik om te bepaal watter spreuke aanhalings is, en watter kommentaar is.

As ons die 'spreuke' in Prediker mooi bekyk, lyk dit asof hulle in die boek Spreuke kon gestaan het, en word die gedagte ook gelyk gestel aan spreuke in die boek Spreuke.

Prediker 10:2

לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו

Die hart van die wyse is na regs,
maar die hart van 'n dwaas is na links.

Vergelyk hiermee dan 'n spreuk uit Spreuke 14:16. (Hierdie spreuk word uit die Nuwe Afrikaanse vertaling aangehaal omdat die vertaling beter na vore kom).

חכם ירא וסר מדע וכסיל מתעבר ובוטח:

Wie wysheid het, is versigtig en vermy die kwaad;
wie wysheid kortkom, is roekeloos en selfversekerd.

In Prediker 10:2 is die woorde links en regs ter sprake. Hier word eintlik bedoel dat die wyse korrek optree, terwyl die dwaas verkeerd is. Wysies kan 'n saak reg insien, daarvolgens optree en op hierdie wyse dan sukses behaal in sy optredes. Die Prediker het reeds in Prediker 2:14 gesê :

הַחֶכֶם צִיָּו בְּרָאשׁוֹ וְהַכְסִיל בְּחֹשֶׁךְ הָאֵלֶּךְ

Die wyse het oë in sy hoof,
maar die dwaas wandel in die duisternis...

In vers 2 is daar in die Hebreeuse teks geen werkwoord nie, maar staan daar net soos in die ou Afrikaanse Vertaling: 'die hart van die wyse is na regs (sy regter hand)... die hart van 'n dwaas is na links (na sy linker hand).' Volgens Whybray (1989a:151) is die gedagte van links en regs in die antieke tyd 'n goeie of 'n slegte geluk aangedui.

Whybray (1981:444) beskou vers 2 as 'n antitetiese parallel wat uit nominale sinsdele bestaan. Heelwat voorbeelde hiervan word in die boek Spreuke aangetref. Vergelyk Spreuke 10:16:

פֶּעֶלֶת צָדִיק לְחַיִּים תְּבוֹאֶת רָשָׁע לְחַטָּאת:

Wat die regverdige verwerf, is vir die lewe;
die inkomste van die goddelose is tot sonde.

As ons na Whybray se kriteria vir aanhalings kyk (vgl hfst 4 van die verhandeling), is die tema van die kontras tussen die lot van die wyse en die dwase kenmerkend van die boek Spreuke. Whybray (1981:444) sê die optimisme van hierdie ouer spreuk word genegeer deur die pessimistiese kommentaar van die Prediker in sy vorige vers: 'dwaasheid weeg swaarder as wysheid, as eer.' Die taalgebruik is normale klassieke Hebreeus en het nie ooreenkomste met die taal van die boek Prediker nie. Whybray beskou hierdie vers dus as 'n aanhaling.

Volgens Spangenberg (1993:149) het die waarheid vir die ouer leermeesters vasgestaan en vers 2 weerspieël hierdie oortuiging, daarom kan dit nie as die Prediker se siening voorgelê word nie. Die Prediker staan immers skepties teenoor die gedagte dat die mens met wysheid sukses kan behaal en dat die wyses weet hoe om op te tree.

Prediker 10:3

וְגַם־בְּדֶרֶךְ קִשְׁתָּכֵל הֵלֶךְ לְבוֹ חֶסֶד
וְאָמַר לְכָל סָכֵל הוּא:

Ja, ook as die dwaas op die weg wandel, ontbreek sy verstand;
en hy sê aan elkeen dat hy 'n dwaas is.

Spreuke 17:28

גַּם אֲוִיל מְחַדֵּשׁ חֻקִּים יִחַשֵׁב אִשָּׁם שִׁפְתָיו גְּבוּרָה:

Selfs 'n sot sal as hy swyg, vir wys gereken word;
as hy sy lippe toehou, vir verstandig.

Whybray (1981:445) beskou vers 3 as 'n eie formulering van die Prediker, waarin hy die spreuk wat hy aangehaal het in vers 2, ondersteun en goedkeur. Spangenberg

(1993:149) sê dat vers 3 as 'n motivering tot vers 2 toegevoeg is. Dit kraak die dwaas af, en maak hom belaglik. Die dwaas demonstreer oral waar hy gaan sy ware identiteit.

Vers 4 lyk ook asof dit in die boek Spreuke tuis hoort. Ibn Ezra het opgemerk dat hierdie vers terugwys na die onderwerp van Prediker 9:17. Na 'n 'soft-spoken wise man' in teenstelling met 'n 'shouting ruler' (Fox 1989:266).

Whybray (1989a:151) sê dat die Prediker hier advies gee in die vermanende vorm, soos 'n leermeester aan sy leerling. Die Prediker kon egter hier ook in sy eie woorde 'n algemene tema van die wysheidsliteratuur aanhaal, om sy punt te illustreer wat hy maak in die tweede helfte van die vers.

'n Leerling wat in die wysheidskole onderrig word, moet weet hoe om op te tree wanneer 'n heerser sy humeur verloor. Omdat wyses ook verstandig is en 'n voorbeeld moet stel aan ander, is dit nodig dat hulle reg moet optree. Volgens Spangenberg (1993:149) is die vermoë om kalmte te behou te midde van provokasie en wanneer ander hulle humeure verloor, hoog deur die ouer leermeesters aangeslaan en as 'n besondere wysheidsdeug beskou. Vergelyk Spreuke 15:1 en 4

מַצְנֵה דָרֶךְ יָשִׁיב חֲמָה וְדִבְרֵי-עֶצָב יַעֲלֶה-אָף: 1

מִדְבָּר לִשׁוֹן עֵץ חַיִּים וְסֵלֶף בָּהּ שָׂבֵר בְּרוּחַ: 4

- 1 'n Sagte antwoord keer die grimmigheid af,
maar 'n krenkende woord laat die toorn opkom.
- 4 Sagtheid van tong is 'n lewensboom,
maar valsheid daarin is verbreking in die gees.

Jastrow (1919:233) beskou verse 2 en 3 as toevoegings waarin hy die voordele van wysheid besing. McNeil (1904:23) stem met hierdie gedagte saam. Gordis (1968:315) sê dat die spreuke in 10:2 tot 11:6 duidelik aan 'n wysheidsleermeester toegeskryf moet word. Hy gee egter geen redes vir hierdie siening nie. Daar moet egter bygevoeg word dat selfs 'n onortodokse wysheidsleermeester soos die Prediker ook sy leerlinge sou waarsku teen dwaasheid. Hierdie tema word deur alle wysheidsleermeesters hanteer.

5 Prediker 10:8-11

חֲסֵד גִּוּמָז בּוֹ יִפּוֹל וּפִרְץ גֹּדֶר יִשְׁכְּבוּ נַחֲשׁ: 8

- 9 מְסִיעַ אֲבָנִים יַעֲצֹב בָּהֶם בּוֹקֵעַ עֲצִים יִסְכֵּן בָּם:
- 10 אִם־קָהָה הַבְּרוֹל וְהוּא לֹא־פָנִים קָלָקֵל
וְתִלְיִים יִגְבֵּר וְיִתְרוֹן הַכְּשִׁיר תִּכְמָה:
- 11 אִם־יִשָּׁף הַנֶּחֱשׁ בְּלוֹא־לֶחֶשׁ וְאֵין יִתְרוֹן לְבַעַל הַלְּשׁוֹן:
- 8 Wie 'n kuil grawe, kan self daarin val; en een wat 'n muur afbreek, 'n slang kan hom pik.
- 9 Wie klippe uitbreek, kan hom daarmee seermaak; wie hout klowe, kan daardeur in gevaar kom.
- 10 As die yster stomp geword het, en die mens sy snykant nie geslyp het nie, moet hy die kragte meer inspan; maar wysheid is voordelig om iets te laat beantwoord.
- 11 As die slang byt voor die beswering, baat die besweerder nie.

5.1 Afbakening van die perikoop

Kommentaarskrywers soos Spangenberg (1993:151) en Ogden (1980:34) aanvaar dat 10:8-11 'n samehangende eenheid is. Verse 8 en 9 bestaan elkeen uit twee parallelle sinne. Elkeen van hierdie sinne begin met 'n werkwoorde: grawe; afbreek; afbreek; kap. Daarna volg die voorwerp waarop die handeling toegespits word: 'n sloot; 'n muur; klippe; hout. Na elke selfstandige naamwoord volg daar weer 'n werkwoord wat die moontlike gevolge aandui en 'n voorsetselkonstruksie.

5.2 Aanhaling(s) in Prediker 10:8-11

Gordis (1939/1940:132) beskou verse 8 en 9 as aanhalings. McNeil (1904:23) sê dat die vier spreuke in Prediker 10:8-11 moontlik toegevoeg is, omdat daar nie 'n verband is tussen die voorafgaande woorde van die Prediker nie. Jastrow (1919:234) stem met hierdie gedagte saam en sê:

Our maxim commentator again steps in and adds a further series of ten wise sayings (verses 8-14, 15 and 18) which have no connection whatsoever with the thought and philosophy of Koheleth.

Barton (1908:171) sê dat hierdie vers geen verbinding met die vorige vers het nie. Hierdie vers word ook in 'n vorm aangetref wat min of meer ooreen met Psalm 7:16:

בּוֹר כְּרָה וַיִּחַפְּרֶהוּ וַיַּפֵּל בְּשַׁחַת יִמְעַל:

Hy het 'n kuil gegrawe en dit uitgehol;
 maar hy het geval in die vangkuil wat hy gemaak het.

Daar moet egter ook gekyk word of daar nie spreuke in die boek Prediker voorkom wat die argumente van die skrywer so onderbreek dat die gedeelte dan geen sin maak nie. McNeil (1904:46) beskou Prediker 10:8-14a as *Hokma*-kommentaar.

6 Prediker 10:12-15

	דְּבָרֵי פִי־חָכָם חֵן וְשִׁפְתוֹת כָּסִיל תִּבְלָעֶנּוּ:	12
	תִּחְלַת דְּבָרֵי־פִיהוּ סִכְלוֹת וְאַחֲרִית פִּיהוּ הוֹלָלוֹת רָעָה:	13
	וְהַסָּכָל יִרְבֶּה דְּבָרִים	14
	לֹא־יָדַע הָאָדָם מַה־שִּׁיְהִיָּה וְאֲשֶׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יָגִיד לוֹ:	
	צֶמֶל הַכְּסִילִים תִּיגָעֶנּוּ אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לָלֶכֶת אֶל־עֵיד:	15
-
12	Die woorde uit die mond van 'n wyse is aangenaam, maar die lippe van 'n dwaas verslind homself.
13	Die begin van die woorde van sy mond is dwaasheid, en die einde van sy mond is skadelike onverstandigheid.
14	En die dwaas gebruik baie woorde; maar die mens weet nie wat daar sal gebeur nie; en wat ná hom sal wees, wie kan hom dit te kenne gee?
15	Die inspanning van die dwaas vermoei hom, omdat hy nie eens weet om na die stad te gaan nie.

6.1 Afbakening van die perikoop

Hierdie verse handel al vier oor die dwaas se doen en late en ons kan dus hierdie gedeelte as 'n samehangende eenheid beskou of dan 'n onderafdeling van 'n groter eenheid. Hierdie gedeelte handel oor spreke van die dwaas. Die dwaas gebruik baie woorde, alles wat die dwaas sê is dwaas en skadelik. Die lippe van die dwaas verslind homself. Die woorde soos 'mond', 'woorde' en 'weet' word keer op keer herhaal. Die gedeelte wys terug na 10:2 en 3 waar die wysheid aangeprys word.

6.2 Aanhaling(s) in Prediker 10:12-15

In vers 12 vind ons 'n antitiese spreuk wat na alle waarskynlikheid 'n aanhaling is. Dié spreuk verkondig die bekende standpunt van die ouer wysheidsleermeesters dat 'n dwaas aanmekaar nonsens praat. Wyse spreek woorde van wysheid en bring geluk en lewe, terwyl die dwaas se woorde ongeluk en dood bring. Vergelyk Spreuke 10:11:

מְקוֹר חַיִּים פִּי צְדִיק וּפִי רָשָׁעִים יִכָּסֶה הָמָס:

Die mond van die regverdige is 'n fontein van lewe,
maar die mond van die goddelose verberg geweld.

Volgens Spangenberg (1993:155) het die Prediker hier 'n spreuk aangehaal. Vers 14a tipeer die dwaas. Wanneer hy sy mond oopmaak, sê hy net 'n klomp sinlose woorde. Hy praat nonsens. Niemand moet ag slaan op wat hy sê nie. Vers 14b is 'n prosasin wat byna woordeliks ooreenstem met Prediker 8:7.

לֹא יֵדַע הָאָדָם מֶה־שִׁיהִיָּה וְאִשֶּׁר יִהְיֶה מֵאַחֲרָיו מִי יֵגִיד לוֹ:

Want hy weet nie wat sal wees nie; want hoe sal dit wees — wie kan hom dit te kenne gee?

Hierdie kan moontlik 'n invoeging wees, maar met geen doel nie.

Prediker 10:15 is 'n nagedagte wat aansluit by verse 12-14a. Vers 15 lyk ook asof dit kan vervolg op 10:3. Die dwaas wandel op die weg sy verstand ontbreek en hy sê aan almal dat hy 'n dwaas is, *omdat hy nie eens weet om na die stad te gaan nie*. Dit is egter nie seker oor wat die Prediker in hierdie gedeelte wil sê nie. Barton (1908:171-173) meen dat verse 12, 13, 14a en 15 latere toevoegings is, omdat dit die tradisionele standpunt van die ouer leermeesters verkondig. Die woorde van die wyses is beter as die woorde van dwase.

Spangenberg (1993:157) meen egter dat die betrokke spreuke nie latere toevoegings is nie, maar aanhalings uit ouer wysheidsmateriaal of ten minste spreuke wat deur die Prediker self geformuleer is en wat die tradisionele standpunt van die wyses verwoord. As hierdie gedeelte oppervlakkig gelees word, klink dit of die Prediker die ouer leermeesters se standpunt onderskryf, maar uit vers 14b, wat 'n aanhaling uit 'n vroeë gedeelte is, is dit duidelik dat hy met die ouer leermeesters argumenteer.

Prediker 8:7

כִּי־אֵינָנוּ יֹדְעִים מֶה־שִׁיהִיָּה כִּי כִּאֲשֶׁר יִהְיֶה מִי יֵגִיד לוֹ:

Want hy weet nie wat sal wees; want hoe sal dit wees — wie kan hom dit te kenne gee?

Die ouer leermeesters se lering was dat as jy na wyse woorde luister, dan sal jy geluk ervaar, luister jy egter na die dwase, wag daar net moeilikheid en dood op jou.

Spreuke 13:3

נָצַר פִּי שֹׁמֵר נַפְשׁוֹ פֶּשַׁק שִׁפְתָּיו מִחֲתָה־לוֹ:

Wie sy mond bewaak, bewaar sy lewe;
wie sy lippe wyd oopmaak, vir hom is daar ondergang.

Spreuke 10:20

כֶּסֶף נִבְחַר לְשׁוֹן צָדִיק לֵב רָשָׁעִים כַּמָּעֵט:

Die tong van die regverdige is uitgesoekte silwer;
die hart van die goddelose is min werd.

Barton (1908:172-173) beskou verse 4 tot 20 as toevoegings deur die *Hokma*-redaktor. Jastrow (1919:84-85) onderskei nege spreekwoorde in Prediker 10:8-15 wat in geheel ooreenkom met die styl van die boek Spreuke. Hierdie spreuke handel oor wysheid terwyl ander beskou kan word as praktiese wysheid. Hierdie spreuke onderbreek die konteks van die gedeelte geheel en al. Jastrow (1919:84-85) stel dit as volg:

The sayings so manifestly interrupt the context that, unless we remove them altogether, we cannot follow the argument of Koheleth, which is concerned with the vanity to be found in governmental affairs.

7 Prediker 10:16-20

אֵי־לֶךְ אֶרֶץ שְׂמֵלֶכָה נָעַר וְשָׂרִיף בְּבִקְרָא יֹאכְלוּ:	16
אֲשָׁרִיף אֶרֶץ שְׂמֵלֶכָה בְּנִי־חֹרִים וְשָׂרִיף בָּעֵת יֹאכְלוּ
בְּגִבּוֹרָה וְלֹא בְשֵׂתִי:	17
בַּעֲצָלָתִים יִמָּךְ הַמְקָרָה וּבִשְׂפִלוֹת יָדִים יִדְלָף הַבַּיִת:	18
לְשִׁחּוֹק עֹשִׂים לֶחֶם וְיֵין יִשְׂמַח חַיִּים
וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת־הַכֹּל:	19
גַּם בְּמַדְעָף מֶלֶךְ אֶל־תִּקְלַל וּבַחֲדָרֵי מִשְׁכָּבָה אֶל־תִּקְלַל עֲשִׂיר
כִּי עוֹף הַשָּׁמַיִם יוֹלִיף אֶת־הַקּוֹל וּבַצֵּל הַכְּנָפִים יִגִּיד דְּבָר:	20

- 16 Wee jou, o land, as jou koning 'n kind is, en as jou vorste in die môre vroeg maaltyd hou.
- 17 Gelukkig is jy, o land, as jou koning 'n edele is, en as jou vorste op die regte tyd maaltyd hou, soos manne en nie soos drinkers nie.
- 18 Deur allerhande luiheid versak die balkwerk, en deur slapheid van die hande lek die huis.
- 19 Vir plesier maak hulle maaltje klaar, en die wyn maak die lewe vrolik, en die geld verskaf alles.
- 20 Vloek die koning selfs in jou gedagte nie, en vloek in jou slaapkamer die ryke nie; want die voëls van die hemel sou die geluid kon wegvoer, en die geveuelde die woord te kenne gee.

7.1 Afbakening van die perikoop

Whybray (1989a:156) neem 10:1 tot 11:6 as 'n perikoop alhoewel hy onafhanklike gedeeltes daarin identifiseer. Heelwat van hierdie gedeeltes bevat spreuke wat lyk asof dit uit die boek Spreuke kon kom. Beek (1984:120) beskou 10:16-20 as 'n samehangende eenheid onder die opskrif 'selfbeheersing'. Hy sê dat die inhoud gedeeltelik aansluit by die voorafgaande verse, maar dat dit egter oor 'n nuwe onderwerp handel. In verse 16, 17 en 20 is daar van 'n koning sprake. Loader (1986:122) neem hierdie perikoop as 10:15b-20. Van Deursen (1988:149) beaam ook dat 10:16-20 'n eenheid is. Ogden (1987:176) meen dat hier vier losstaande spreuke is, naamlik verse 16-17, 18, 19 en 20.

7.2 Aanhaling(s) in Prediker 10:16-20

Kommentaarskrywers soos onder andere (Ogden 1987) stem saam dat hierdie verse verskil van die voorafgaande gedeeltes. Hierdie verse het die voorkoms van spreuke en kon maklik in die boek Spreuke gestaan het.

Spreuke 19:12 handel ook oor 'n koning.

נָהֵם כִּכְפִּיר יֵצֵא מֶלֶךְ וְכִטֹּל עַל-עֵשׂוֹב רְצוֹנוֹ:

Die grimmigheid van 'n koning is soos die gegrom van 'n jong leeu,
maar sy welgevalle is soos dou op die plante.

Vers 16 begin met 'n wee-uitroep en volg met 'n saligspreking in vers 17. Saligspreking word dikwels in die boek Spreuke aangetref vergelyk Spreuke 8:32:

וַעֲתָה בָּנִים שִׁמְעוּ לִי וְאַשְׁרֵי דְרָכֵי יִשְׁמְרוּ:

Luister dan nou na my, seuns; want gelukkig is hulle wat my weë bewaar.

Die wee-uitroep is egter meer kenmerkend van profetiese literatuur.

In Spreuke 31:4-5 tref ons die gedagte aan dat konings nie hulle aan dronkenskap moet skuldig maak nie.

4 אֵל לְמַלְכִּים | לְמוֹאֵל אֵל לְמַלְכִּים שְׁתוּיָן וְלִרְזָנִים אוֹ שֶׁכָּר:

5 פֶּן־יִשְׁתָּה וְיִשְׁכַּח מִחֻקָּק וְיִשָּׁנָה דִּין כָּל־בְּגִיעָנִי:

- 4 Die konings, o Lémuël, die konings moet nie wyn drink nie, en die vorste moet nie sterk drank begeer nie.;
- 5 anders drink hy en vergeet die insettinge en verdraai die reg van al die ellendiges.

Barton (1908:174) wys daarop dat vers 16 eintlik op vers 5 moes vervolg. In vers 5 het die Prediker opmerkings gemaak oor regeerders, maar die redaktor het invoegings gemaak. Opmerkings oor die regeerders word in vers 16 hervat.

Volgens Spangenberg (1993:159) is daar kommentaarskrywers wat vers 15b tussen die twee dele van vers 16 wil inskuif. So 'n invoeging sal 'n parallelisme laat ontstaan.

16 אֵי־לָךְ אֶרֶץ שְׁמֶלֶכָּךְ נָעַר
15 אֲשֶׁר לֹא־יָדַע לִלְכֹּת אֶל־עִיר
16 וְשָׂרִיךְ בְּבִקָּר יֹאכְלוּ
17 אֲשֶׁר־יָךְ אֶרֶץ שְׁמֶלֶכָּךְ בְּרִחְוּרִים וְשָׂרִיךְ בָּעֵת יֹאכְלוּ
בְּגִבּוֹרָה וְלֹא בְּשֹׂמֵי

- 16a Wee jou, o land, as jou koning 'n kind is,
15b omdat hy nie eens weet om na die stad te gaan nie,
16b en as jou vorste in die môre vroeg maaltyd hou.
17 Gelukkig is jy, o land, as jou koning 'n edele is, en as jou vorste op die regte tyd maaltyd hou soos manne en nie soos drinkers nie.

Volgens Spangenberg (1993:159) is hierdie wysiging aantreklik, maar word nie gereg-

verdig deur manuskripte nie. Daar is kommentaarskrywers soos McNeil en Barton wat egter van mening is dat vers 17c 'n latere toevoeging is. As hierdie gedeelte dan weggelaat word, ontstaan daar dan ook 'n suiwer parallelisme tussen 'wee jou'- en 'gelukkig is jy'-uitroepe. Elkeen bestaan dan uit twee dele. (Hier is vers 15b dan nie na 16a ingevoeg nie). Daar bestaan egter ook geen regverdiging vir hierdie weglating in die manuskripte nie.

In vers 18 kom die kwessie oor luiheid ter sprake. Luiheid as tema was ook baie gewild by die ou wysheidsleermeesters as daar na Spreuke gekyk word.

Spreuke 10:4

רָאשׁ עֲשֵׂה כְּחִדְמָה וְיָד תְּרוֹצִים תַּעֲשֶׂיךָ:

Hy word arm wat met 'n trae hand werk,
maar die hand van die vlytiges maak ryk.

Spreuke 19:15

עֲצֵלָה תִפֹּל תִרְדָּמָה וְנֶפֶשׁ דָּמְיָה תִרְעַב:

Luiheid laat in 'n diep slaap val,
en een wat traag is, moet hongerly.

Spreuke 20:4

מִחֶרֶף עֲצֵל לֹא יִתְחַרֵּשׁ יִשְׂאֵל בְּקֶצֶיר וְאֵין:

In die herfs ploeg die luiaard nie;
en verlang hy iets in die ploegtyd, dan is daar niks nie.

Vers 18 is waarskynlik 'n aanhaling en beklemtoon die feit dat luiheid mens niks in die sak bring nie. Jou verkeerde daad bring 'n negatiewe gevolg. Ellende wag op jou!

In vers 19 gaan dit oor die plesier wat geld mens bring. Volgens Whybray (1989a:157) het Lauha (1978) voorgestel dat hierdie moontlik 'n aanhaling uit 'n 'drinklied' mag wees. Indien wel, sou dit die heersende stemming reflekteer waarin geld belangrik is en iets is waarmee jy te koop kan loop.

Dit kan egter volgens Whybray (1989a:157) ook 'n siniese aanmerking wees van die Prediker waarin hy die lesers waarsku teen die gedagte dat rykdom geluk kan bring. Whybray sê voorts dat die voorstel dat hierdie vers kommentaar op vers 16-17 is, onbewese is.

Die raad wat die Prediker in vers 20 gee, kom ooreen met die mag van konings soos die Prediker dit stel in Prediker 8:2-4.

- 2 Ek sê: Neem die beval van die koning in ag, en wel ter wille van die eed by God.
- 3 Haas jou nie om van hom af weg te gaan nie;
laat jou nie in met 'n slegte saak nie, want alles wat hy wil, doen hy.
- 4 Want die woord van die koning is magtig, en wie kan vir hom sê: Wat doen u?

Om sleg van 'n koning te praat, kan skadelik wees, omdat die mure ore het. Mense moet oppas wat hulle dink of sê, want self iets het altyd die vermoë om uit te kom en dan is daar groot moeilikheid. Die gedagte hang weer saam met die idee dat mens liever nie te veel moet praat nie, want onbewustelik en in 'n onbewaakte oomblik kan iets uitkom wat liever geheim moes gebly het.

8 Prediker 11:1-6

- 1 שְׁלַח לַחֲמֶקָה עַל־פְּנֵי הַמַּיִם כִּי־בִרְבִּי הַיָּמִים תִּמְצָאֲנֹו: 1
- 2 תִּזְחַלֵּק לִשְׁבָּעָה וְגַם לִשְׁמוֹנָה כִּי לֹא תִדַּע מַה־יְהִיָּה דָעָה עַל־הָאָרֶץ: 2
- 3 אִם־יִמְלֹאוּ הָעָבִים גֶּשֶׁם עַל־הָאָרֶץ יִדְּקוּ 3
- וְאִם־יִפּוֹל עָץ בְּדָרוֹם וְאִם בְּצָפוֹן 4
- מְקוֹם שִׁיפּוֹל הָעֵץ שָׁם יִהְיֶה: 5
- 4 שֹׁמֵר רוּחַ לֹא יִזְרַע וְרֹאֶה בָּעֵבִים לֹא יִקְצוֹר: 6
- 5 כַּאֲשֶׁר אֵינָהּ יוֹדֵעַ מַה־דֶּדֶךְ הָרוּחַ כַּעֲצָמִים בְּבֶטֶן הַמְּלָאָה 7
- כָּכֹה לֹא תִדַּע אֶת־מַעֲשֵׂה הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה אֶת־הַכֹּל: 8
- 6 בְּבִקְרָה יִזְרַע אֶת־זֶרְעוֹ וְלַעֲרֹב אֶל־תִּנַּח יִדָּךְ 9
- כִּי אֵינָהּ יוֹדֵעַ אִי זֶה יִכָּשֶׁר הַזֶּה אוֹיָהּ 10
- וְאִם־שָׁגִיחִים כְּאֶחָד טוֹבִים: 11

- 1 Werp jou brood uit op die water, want na verloop van baie dae sal jy dit vind.
- 2 Gee 'n deel aan sewe, ja ook aan agt; want jy weet nie watter onheil

- daar op die aarde sal wees nie.
- 3 As die wolke vol reën is, giet hulle dit uit op die aarde; en as 'n boom val na die suide of na die noorde val, op die plek waar die boom val, daar bly hy lê.
 - 4 Wie op die wind ag gee, sal nie saai nie; en wie na die wolke kyk sal nie oes nie.
 - 5 Soos jy nie weet wat die weg van die wind is, of hoe die gebeente in die skoot van 'n swanger vrou is nie, net so weet jy nie die werk van God wat alles doen nie.
 - 6 Saai jou saad in die môre, en laat teen die aand jou hand nie rus nie; want jy weet nooit watter een sal geluk nie, hierdie of daardie, en of altwee saam goed sal wees nie.

8.1 Afbakening van die periokoop

Die meeste kommentaarskrywers soos Fox (1989), Ogden (1987) en Loader (1986) aanvaar dat 11:1-6 'n samehangende eenheid is. Ogden (1987:183) sê dat die tema en onderwerp van die vorige hoofstuk (Pred 10) verskil. In 11:1-6 vind ons verwysings na natuurelemente soos water, wind, wolke, reën, bome en aarde. Kwessies soos sekerheid en onsekerheid speel ook 'n rol. Hierdie periokoop val mooi uiteen in drie dele, naamlik 11:1-2, 3-4 en 5-6.

8.2 Aanhaling(s) in Prediker 11:1-6

Barton (1908:181) sê Prediker 11:1-12:8 bevat die Prediker se finale advies. Hierdie gedeelte is opgebou uit 'n klomp spreuke wat almal handel oor sekerheid en onsekerheid.

Die eerste twee verse is in die imperatief geskrywe. Die twee verse lewer ook grammatikaal 'n paar probleme op en word dikwels verskillend geïnterpreteer. Ogden (1987:184) sê dat vers 1a soos 'n tradisionele spreuk lyk waarvan daar 'n vergelykbare Arabiese voorbeeld is: 'Doen goed, gooi/werp ('cast') jou brood op die water, en eendag sal jy beloning ontvang.' Die moontlikheid dat die Islamitiese spreuk sy oorsprong by die Prediker gehad het (of andersom) en of beide aan 'n gemeenskaplike bron ontleen het, is moeilik om te bepaal.

'Werp jou brood op die water' is 'n bekende Afrikaanse spreukwoord en beteken om goed te doen aan ander sonder om beloning te verwag. Dit blyk dus of hier 'n oproep om barmhartigheid is. Die Afrikaanse spreukwoord het wel sy oorsprong in die boek

Prediker.

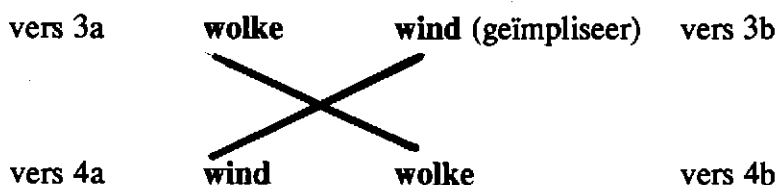
Volgens (Whybray 1989a:158) word hierdie verse metafories verstaan as 'n aanbeveling vir die welgesteldes sodat hulle armes finansieël ondersteun. Hulle moet hulle rykdom met ander deel en wanneer hulle self eendag hulp nodig het, sal hulle beloning ontvang. Volgens Whybray is die laaste reël van vers 2 die sleutel tot die verstaan van die vers — 'want jy weet nie watter onheil daar op aarde sal wees nie'.

Hierdie twee verse vorm 'n antiloog (twee weersprekende gedagtes). Vers 1 raai jou aan om jou brood op die water te werp en 'n kans te waag terwyl vers 2 jou aanraai om nie risiko's te loop nie en deeglik voorsorg te tref teen moontlike rampe. Mens ken nie die toekoms nie, en weet nie wat vorentoe op jou wag nie.

Verse 1 en 2 moet egter in samehang met verse 3 en 4 gelees word, en hierin sê die Prediker dat die mens nie die regte omstandighede kan bepaal nie. Soos Spangenberg (1993:164) dit stel: 'As 'n mens moes wag vir die regte omstandighede voordat hy handel, sal hy dalk nooit tot aksie oorgaan nie.' Sekere dinge in die lewe is wel voorspelbaar. Wolke wat oorloop van die water, sal uitreën. En as 'n boom omval, sal hy bly lê waar dit te lande gekom het. Daar is ook onvoorspelbare dinge soos die wind se rigting kan mens nie altyd voorspel nie. Wie dan bly wag op beter en meer idealer toestande mag dalk bly wag totdat dit te laat is. Dan is daar groot spyt.

Von Loewenclau (1986:331) beskou vers 4 as 'n aanhaling van 'n landboukundige reël. Dit is dus nie 'n ouer wysheidsspreuk nie.

Gordis (1939/40:130-132) het verse 1 en 4 as aanhalings beskou, maar hy het later daarop gewys dat die Prediker vers 1 met goedkeuring aanhaal. Daar is 'n noue verband tussen verse 3 en 4 omdat daar 'n chiasme aangetref word. Dit is egter moontlik dat die Prediker self hierdie verse geformuleer het.

Volgens Spangenberg (1993:164) beklemtoon hierdie chiasme nie net die teenstelling wat vervat is in hierdie twee verse nie, maar ook die teenstelling tussen die ouer wysheidsleermeesters en die Prediker. Die ouer wysheidsleermeesters se onderrig word gekenmerk deur sekerheid terwyl die Prediker se lering gekenmerk word deur onseker-

heid. Volgens die ouer wysheidsleermeesters volg beloning op 'n goeie daad, en op 'n slegte daad, slegte gevolge. Prediker sê daar is min dinge waarvan die mens seker kan wees. Die mens is aan God se beskikking uitgelewer. Die gedagtes hier kom min of meer ooreen wat hy reeds in Prediker 9:11-12 gesê het. Die visse en die voëls ken nie hulle tyd nie en mensekinders word ook in die net van onheil verstrikt.

Whybray (1981:438) het ook eers gedink dat verse 1 en 4 aanhalings is. Wanneer hy egter sy kriteria vir aanhalings daarop toe pas, voldoen hulle egter nie daaraan nie. Hy was derhalwe nie bereid om hulle as sulks te klassifiseer nie.

Hierdie gedeelte kan in drie dele verdeel word: verse 1-2; 3-4 en 5-6. Verse 1 en 2 vorm 'n antiloog. Vers 1 raai die leser aan om 'n risiko te neem, wat moontlik vir jou positiewe gevolge kan inhou. Vers 2 raai die leser aan om liever nie kanse te waag nie.

In Spreuke 26:4-5 word ook 'n antiloog aangetref.

אַל־תַּעֲזֹב כְּסִיל בְּאוֹלָתוֹ פִּנְיָתְשׁוּהָ לֹא גַם־אֶתָּה: 4

עֲנֵה כְּסִיל בְּאוֹלָתוֹ פִּנְיָתָהּ חָכָם בְּעֵינָיו: 5

4 Antwoord 'n dwaas nie na sy sotheid nie,
sodat jy nie net soos hy word nie.

5 Antwoord 'n dwaas na sy sotheid,
sodat hy nie wys is in sy eie oë nie.

9 Gevolgtrekking

Prediker 9-11 as 'n steekproef gebruik omdat hoofstuk 10 verskeie kort spreuke bevat wat ooreenstem met spreuke uit die boek Spreuke. Verse 7-10 van hoofstuk 11 is nie in berekening gebring nie omdat dit baie duidelik deel vorm van die volgende perikoop (Pr 11:7-12:8).

Die studie het ten doel gehad om nie maar net vae ooreenstemmings uit te wys nie, maar om woordelikse aanhalings te probeer identifiseer. Uit die ondersoek het dit geblyk dat daar wel aanhalings in Prediker 9-11 voorkom. Die volgende verse is as aanhalings geïdentifiseer: 9:4, 16a, 17, 18a; 10:2, 4, 8, 9, 12, 16, 17, 18; 11:1. Die kriteria wat Whybray geformuleer het, was uiters geskik om ouer spreuke te

identifiseer. Hierdie kriteria is egter nie so streng toegepas nie, daarom is daar wel 'n aantal aanhalings uitgewys wat hy nie self as aanhalings geïdentifiseer het nie.

Die resultate van die ondersoek is slegs voorlopig. Om 'n finale oordeel te kan vel oor aanhalings, sal die hele boek ondersoek moet word. So 'n studie behoort die gepubliseerde proefskrif van Klein (1994) in aanmerking te neem. In sy vormkritiese studie het hy verskeie spreuke en aanhalings geïdentifiseer. Oor 9:4b sê hy byvoorbeeld: "Dass in 9,4b ein Sprichwortzitat vorliegt, ist nahezu unbezweifelt, und das mit Recht" (Klein 1994:83) en oor 10:4: "Koh 10:4 ist ein Mahnwort, wie es auch in den Proverbien stehen könnte" (Klein 1994:88). Nog 'n voorbeeld is die dubbele spreuk in 10:8-9. Hiervan sê hy: "Ein Blick in andere biblischer Bücher Spruchsammlung des Anch-Scheschonki erweist, dass zumindest in 8a und 9a allgemein bekannte Sprichwörter des Alten Orients vorliegen" (Klein 1994:92).

Hierdie studie het hoofsaaklik die boek Spreuke gebruik as vergelykingsmateriaal. In 'n meer omvattende studie sal ook na verskeie buite-Bybelse wysheidsgeskrifte gekyk moet word, want Prediker staan in die wysheidstradisie en hierdie tradisie was nie net tot Israel beperk nie.

HOOFSTUK 6

RESULTATE VAN DIE ONDERSOEK EN 'N VERGELYKING VAN VERSKILLENDE BYBELVERTALINGS

In die voorafgaande hoofstuk is uitgewys dat daar wel aanhalings in Prediker 9:1-11:8 voorkom. Ons kan onself nou afvra of 'n tipografiese uitwys van die aanhalings nie dalk lesers kan help om die boek beter te verstaan nie. Die nuwe Afrikaanse vertaling van die Bybel (1983) het meer as 'n dekade gelede verskyn. Stander (1995:147) is van mening dat daar heelwat gebreke in dié vertaling is en wel om die volgende redes: Die ontwikkeling op die terrein van Bybelvertaling het verskuif vanaf die metodiek van vertaling na die wyse waarop die teks aangebied word. Nuwe konsepte het in die wêreld van die boekdrukkuns, kommunikasiekunde en boekuitgewery ontwikkel wat groot implikasies vir Bybelvertaling inhou. Die boodskap van die geskrewe teks word nie net deur die woorde oorgedra nie, maar die uitleg daarvan kan ook die boodskap wat oorgedra word, bepaal. Gewoonlik word hierna as die *nuwe-linguistiese* tekens verwys (Botha 1990:91).

Stander (1995:148) vergelyk hierdie tekens met 'n persoon wat aansoek doen om 'n betrekking. Die persoon wat aansoek doen, sal dit netjies tik, goeie skoon gehalte papier gebruik en sorg dra dat daar geen grammatikale of spelfoute in die aansoek voorkom nie. Die voorkoms van hierdie aansoek gaan meer verrai as net die blote inhoud daarvan. Net so sal 'n verliefde meisie eerder 'n brief in haar eie handskrif skryf as deur middel van 'n tikmasjien. Sy kan selfs van geparfumeerde papier gebruik maak. Daarenteen sal 'n persoon wat aansoek doen om 'n betrekking beslis nie van geparfumeerde papier gebruik maak nie.

Boodskappe word dus nie-verbaal oorgedra deur uiterlike tekens. Nie-verbale tekens is verder ook handige hulpmiddels wat die lees van 'n teks kan vergemaklik. Dit is daarom belangrik dat die teks self visueel aantreklik aangebied moet word. Die voorkoms van die teks word met ander woorde só aangebied dat dit die inhoud daarvan ondersteun. Met ander woorde as inligting suksesvol oorgedra wil word, hang dit nie net af van die aard van die inhoud nie, maar ook van die wyse waarop dit aangebied word.

Bybelvertalings word gewoonlik op 'n baie netjiese wyse aangebied. Elke bladsy eindig byvoorbeeld op presies dieselfde basislyn. Dit vertoon byvoorbeeld baie netjies, maar talle kere begin 'n nuwe perikoop aan die onderkant van die bladsy en word dan voortgesit op die volgende bladsy. Dit is egter in stryd met die basiese beginsels van effek-

tiewe kommunikasie.

In verskeie Bybelvertalings word van Genesis 1:1 tot Openbaring 22:21 net van één lettertipe en één lettergrootte gebruik gemaak. Die Afrikaanse vertaling van 1933 het egter soms van kursiewe druk gebruik gemaak. Gewone lesers weet egter nie altyd waarom hierdie woorde kursief gedruk is nie. Gewone boeke maak van kursiewe druk gebruik wanneer 'n saak belemtoon word, óf wanneer aanhalings uitgelig word, óf om woorde wat van 'n vreemde taal afkomstig is, uit te wys. Die ou Afrikaanse vertaling gebruik egter kursivering wanneer hulle in die vertaling woorde invoer wat nie in die oorspronklike teks staan nie. Hierdie gebruik word egter nêrens verduidelik nie, en slegs iemand wat die oorspronklike tale ken, sal weet waaroor dit gaan. Vergelyk byvoorbeeld Kolossense 1:19

Want dit het *die Vader* behaag dat in Hom die ganse volheid sal woon.

Omdat die newe-linguistiese tekens so 'n geweldige belangrike rol speel by die oordrag van betekenis is dit noodsaaklik dat vertalers van die Bybel leesbaarheid en verstaanbaarheid in gedagte moet hou. Daarby kan die teks ook meer interessant aangebied word.

Ter wille van die argument kyk ons hoe 'n aantal Bybelvertalings Prediker 4:4-6 aanbied.

1933/53 Afrikaanse Bybelvertaling:

- 4 Verder het ek gesien dat al die moeitevolle arbeid en al die bekwaamheid by die werk naywer is van die een teenoor die ander. Ook dit is tevergeefs en 'n gejaag na wind.
- 5 Die dwaas vou sy hande en eet sy eie vlees op.
- 6 Een handvol rus is beter as altwee vuiste vol moeite en 'n gejaag na wind.

Catholic Bible

- 4 Then I saw that all toil and skillful work is the rivalry of one man for another. This also is vanity and a chase after wind.
- 5 'The fool folds his arms and consumes his own flesh'.
- 6 Better is one handful with tranquility

than two with toil and a chase after wind!

New International Version of the Holy Bible

- 4 And I saw that all labor and all achievement spring from man's envy of his neighbor. This too is meaningless, a chasing after wind.
- 5 The fool folds his hands and ruins himself.
- 6 Better one handful with tranquility than two handfuls with toil and chasing after wind.

Revised Version

- 4 Then I saw all labour and every skilful work, that for this a man is envied of his neighbour. This is
- 5 also vanity and a striving after wind. The fool foldeth his hands together, and eateth his own
- 6 flesh. Better is an (sic) handful with quietness, than two handfuls with labour and striving after wind.

Authorised version

- 4 Again I considered all travail, and every right work, that for this a man is envied of his neighbour. This *is* also vanity and vexation of spirit.
- 5 * The fool foldeth his hands together, and eateth his own flesh.
- 6 * Better *is* an (sic) handful *with* quietness, than both the hands full *with* travail and vexation of spirit.

* Prov. 6:10, 24:33 * Prov 15:16, 16:8

Jerusalem Bible

- 4 I see that all effort and all achievement spring from men's mutual jealousy. This, too, is vanity and chasing after the wind.
- 5 The fool folds his arms and eats his own flesh away.

- 6 Better one handful of repose
than two hands full of effort.

Die Bibel

- 4 Ich sah an Arbeit und Geschichtlichkeit in allen sachen: da neidet
einer den andern. Das ist auch eitel und Haschen nach Wind.
5 Ein Narr schlägt die Finger ineinander und verzehrt sich selbst.
6 Es ist besser eine Hand voll mit Ruhe denn beide Fäuste voll mit
Mühe und Haschen nach Wind.

Groot Nieuws Bijbel

- 4 Ik zag ook dat de mens alleen maar zwoegt en tobt en sukses wil
behalen, omdat hij jaloers is op een
5 ander. Ook dat is zinloos, het najagen van wind. Het is waar: een
dwaas zit met z'n handen over
6 elkaar en ruïneert zo zichzelf. Maar toch: beter een beetje rust,
dan veel gezwoeg en jachtig gejaag.

Uit bogenoemde voorbeelde lees die **Catholic Bible**, die **Authorised Version** en die **Jerusalem Bible** die gemaklikste. Indien aanhalings uitgewys word en verwysings word gegee waar soortgelyke spreuke voorkom, maak dit die gedeelte net meer verstaanbaar. As daar byvoorbeeld na die **Jerusalem Bible** gekyk word, lees die teks baie makliker en 'n mens kan gou snap of daar 'n aanhaling voorkom of nie. Indien ons die tipografie van dié Bybel op die ou Afrikaanse vertaling van Prediker 10:1-20 van toepassing sou maak, sou dit soos volg lyk:

- 1 Dooie vlieë laat die self van die apteker stink en bederwe, 'n
bietjie dwaasheid weeg swaarder as wysheid, as eer.
- 2 Die hart van die wyse is na regs,
maar die hart van 'n dwaas is na links.
- 3 Ja, ook as die dwaas op die weg wandel, ontbreek sy verstand; en
hy sê aan elkeen dat hy 'n dwaas is.
- 4 As die toorn van die heerser teen jou opkom, verlaat nie jou pos
nie, want bedardheid voorkom groot foute.

- 5 Daar is 'n verkeerdheid wat ek onder die son gesien het, 'n dwaling wat van die maghebber uitgaan:
 6 die dwaasheid word op groot hoogtes gestel, en die rykes moet in die vernedering sit.
 7 Ek het slawe te perd gesien en vorste wat soos slawe op die grond loop.
- 8 Wie 'n kuil grawe val, kan daarin val;
 en een wat 'n muur afbreek, 'n slang kan hom byt.
 9 Wie klippe uitbreek, kan hom daarmee seermaak;
 wie hout klowe, kan daardeur in gevaar kom.
- 10 As die yster stomp geword het, en 'n mens die snykant nie geslyp het nie, moet hy sy kragte meer inspan; maar wysheid is voordelig om iets te laat beantwoord.
 11 As die slang byt voor die beswering, baat die besweerder nie.
- 12 Die woorde uit die mond van 'n wyse is aangenaam,
 maar die lippe van 'n dwaas verslind homself.
- 13 Die begin van die woorde van sy mond is dwaasheid, en die einde van 'n dwaas verslind homself.
 14 En die dwaas gebruik baie woorde; maar die mens weet nie wat daar sal gebeur nie; en wat ná hom sal wees, wie kan hom dit te kenne gee?
- 15 Die inspanning van die dwaas vermoei hom,
 omdat hy nie eens weet om na die stad te gaan nie.
- 16 Wee jou, o land, as jou koning 'n kind is, en as jou vorste in die môre vroeg maaltyd hou.
 17 Gelukkig is jy, o land, as jou koning 'n edele is, en as jou vorste op die regte tyd maaltyd hou soos manne en nie soos drinkers nie.
- 18 Deur allerhande luiheid versak die balkwerk,
 en deur slapheid van die hande lek die huis.
- 19 Vir plesier maak hulle maaltye klaar, en die wyn maak die lewe

vrolik, en geld verskaf alles.

- 20 Vloek die koning selfs in jou gedagte nie,
 en vloek in jou slaapkamer die ryke nie;
 want die voëls van die hemel sou die geluid kon wegvoer,
 en die gevleueldes die woord te kenne gee.

'n Mens sou wel kon argumenteer of die vertalers van die **Jerusalem Bible** die regte aanhalings geïdentifiseer het. Wat egter uitstaan, is dat die leser bewus gemaak word van die feit dat die skrywer van die boek Prediker ouer spreuke in sy werk aanhaal en daarop reageer.

Fox (1980:416) het sy artikel begin met die woorde dat aanhalings dikwels in literatuur voorkom. In ou letterkundige werke ontbreek daar aanhalingstekens of merkers wat die woorde wat volg as 'n aanhaling identifiseer. Die identifisering van aanhalings dwing die leser wel om die betrokke gedeelte op 'n bepaalde manier te interpreteer. Sommige mense mag wel beswaar hierteen aanteken, maar dan moet ons tog wel in ag neem dat geen vertaling neutraal is nie. 'n Vertaling hoe neutraal ookal is reeds 'n stuk interpretasie.

Selfs ander gedeeltes in die Bybel behoort interessanter te lees indien van ander lettertipes gebruik gemaak word. Vergelyk byvoorbeeld Genesis 1:1-4

- 1 In die begin het God die hemel en die aarde geskape.
 2 En die aarde was woest en leeg, en die duisternis was op die
 wêreldvloed, en die Gees van God het gesweef op die waters.
 3 En God het gesê: *Laat daar lig wees!* En daar was lig.
 4 Toe sien God dat die lig goed was. En God het skeiding gemaak
 tussen lig en die duisternis.

In bostaande gedeelte is God se bevel uitgelig en is die leser bewus gemaak van die feit dat Genesis 1 die ontstaan van die wêreld voorhou as die resultaat van 'n aantal bevels van God.

Die nuwe Afrikaanse vertaling het wel 'n mate van strukturering in die poëtiese gedeeltes van die Bybel toegepas. Volgens Stander (1995:154) wil dit egter voorkom of dit gedoen is sonder 'n besondere sensitiwiteit vir die inhoud of vir retoriese merkers wat binne die teks geleë is. Dit lyk dikwels of die tradisionele versindings van die Bybel 'n groter gewig gedra het in die bepaling van die struktuur van die teks as ander

merkers.

Vertalers moet oorreed word om weg te beweeg van 'n letterlike vertaling, omdat semantiese analises nie aan die leser oorgelaat kan word nie (Stander 1995:158). Om 'n teks te struktureer, vra goeie kennis van die taal waarin die gedeelte geskryf is asook van die retoriek wat die skrywer benut het. As aanhalings ook uitgelig word, kan dit bydra om die argument van 'n skrywer te snap. Strukturering en 'n tipografies-goedversorgde teks kan as hulpmiddels dien om die boodskap van die teks effektief oor te dra.

Navorsing sal egter nog gedoen moet word om te bepaal watter betekenis verskillende lesersgroepe toeken aan newe-linguistiese tekens ten einde te verseker dat die regte boodskap op die mees effektiewe wyse moontlik oorgedra word. Daar wag dus nuwe uitdaging op Bybelvertalers — spesifiek ook wat die boek Prediker en die aanhalings daarin betref.

BRONNELYS

- Annandale, J 1971a. Wat is 'Formgeschichte'? *ThEv (SA)* 4, 1-24.
- Annandale, J 1971b. Wat is 'Formgeschichte'? Slot. *ThEv (SA)* 4, 83-100.
- Barton, G A 1908. *The book of Ecclesiastes*. Edinburgh: T & T Clark. (ICC).
- Barton, J 1984. *Reading the Old Testament: method in biblical study*. London: Darton, Longman & Todd.
- Beek, M A 1984. *Prediker, Hooglied*. Nijkerk: Callenbach. (POT).
- Beentjes, P C 1980. Recente visies op Qoheleth. *Bijdr.* 41, 436-444.
- Beuken, W A M 1986. De Redaktiekritische methode, in Van der Woude, 1986: 173-187.
- Botha, J 1990. *Semeion: Inleiding tot aspekte van die interpretasie van die Griekse Nuwe Testament*. Pretoria: NG Kerkboekhandel.
- Breton, S 1973. Qoheleth studies. *BTB* 3, 22-50.
- Catholic Bible. Personal study edition*. 1995. New York: Oxford University Press.
- Crenshaw, J 1983. Qoheleth in current research. *HAR* 7, 41-56.
- Crenshaw, J 1985. Education in ancient Israel. *JBL* 104, 601-615.
- Crenshaw, J 1988. *Ecclesiastes*. London: SCM (OTL).
- Deist, F E (red) 1982. *Die Bybel leef*. Pretoria: Van Schaik.
- Delitzsch, F 1875. *Hoheslied und Koheleth*. Leipzig: sn. (BC 4/4).
- Die Bibel nach der deutschen Übersetzung D. Martin Luthers* 1964. Witten: Von Cansteinsche Bibelanstalt.
- Die Bybel* 1953. Kaapstad: Die Bybelgenootskap.
- Die Bybel: Nuwe vertaling* 1983. Kaapstad: Bybelgenootskap van Suid-Afrika.
- Eaton, M A 1982. *Ecclesiastes*. Downers Grove: Inter-Varsity (TOTC).
- Ellermeier, F 1967. *Qoheleth — Untersuchungen zum Buche Qohelet*. Herzberg: Erwin Jungfer.
- Fox, M V 1980. Identification of quotations in biblical literature. *ZAW* 92, 416-428.
- Fox, M V 1985. *The Song of Songs and the ancient Egyptian love songs*. Madison: Wisconsin.
- Fox, M V 1989. *Qohelet and his contradictions*. Sheffield: Almond press. (JSOT supplement series 71; Bible and literature series 18).
- Galling, K 1932. Kohelet-Studien. *ZAW* 50, 276-299. (HAT 18).
- Galling, K 1969. *Der Prediger*. 2 Aufl. Tübingen: Mohr. (HAT 18).
- Gordis, R 1939/1940. Quotations in wisdom literature. *JQR*, 30, 123-147.
- Gordis, R 1943/1944. The Social background of wisdom literature. *HUCA* 18, 77-118.
- Gordis, R 1968. *Koheleth — the man and his world*. New York: Schocken books.
- Gorssen, L 1970. *Breuk tussen God en mens: Onderzoek naar de samenhang en de originaliteit van de hoofdthema uit het boek Prediker*. [Utrecht]: Desclée de Brouwer.

- Groot nieuws: Bijbelvertaling in omgangstaal* 1983. Haarlem: Nederladns Bijbelgenootschap.
- Hayes, J H & Holladay, C R 1982. *Biblical exegesis: A beginner's handbook*. London: SCM.
- Hertzberg, H W 1957. *Der Prediger*. Güterloh: Gütersloher Verlagshaus. (KAT 17/4-5).
- Hitzig, F 1847. *Der Prediger Salomo's*. Leipzig: Weidmannsche Buchhandlung.
- Holm-Nielson, S 1974. On the interpretation of Qoheleth in early Christianity. VT 24, 168-177.
- Interlinear Bible: The Authorized Version (King James Version) and the Revised Version* 1889. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jastrow, M 1919. *A Gentle cynic: Being a translation of the book of Koheleth commonly known as Ecclesiastes stripped of later additions also its origin, growth and interpretation*. Philadelphia: J B Lippincott.
- Jerusalem Bible*. London: Darton, Longman & Todd.
- Johnson, R F 1973. A Form critical analysis of the sayings in the book of Ecclesiastes. PhD Thesis, Emory University.
- Kaiser, O & Kümmel, W G 1981. *Exegetical method: a student's handbook*. New York: Seabury press.
- Klein, C 1993. *Kohelet und die Weisheit Israels: Eine formgeschichtliche Studie*. Stuttgart: Kohlhammer. (BWANT 132.)
- Labuschagne, C J 1986. De Literairkritische methode, in Van der Woude, 1986: 102-127.
- Lauha, A 1978. *Kohelet*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag. (BK 19).
- Layman's parallel Bible: King James Version, New International Version, Living Bible, New Revised Standard Bible*. 1991. Grand Rapids: Zondervan.
- Loader, J A 1979. *Polar structures in the Book of Qohelet*. Berlin: De Gruyter. (BZAW 152).
- Loader, J 1984. *Prediker: Een praktische bijbelverklaring*. Kampen: Kok. (Tekst en Toelichting).
- Loader, J A 1986. Tekste met wysheidsperspektief, in Deist, F E & Vorster, W S (red), *Woorde wat ver kom*, 103-122. Kaapstad: Tafelberg.
- Loader, J A 1989. Inleiding tot die spreuke van Salomo. In Van Zyl, A H (red), *Verklarende Bybel* 684-692. Kaapstad: Lux Verbi.
- Lohfink, N 1980. *Kohelet*. Würzburg : Echter Verlag. (NEB).
- Loretz, O 1963. *Gotteswort und menschliche Erfahrung: Eine Auslegung der Bücher Jona, Rut, Hoheslied, und Qohelet*. Freiburg: Herder.
- Loretz, O 1964. *Qohelet und die alte Orient — Untersuchungen zu Stil und theologischer Thematik des Buches Qohelet*. Freiburg: Herder.

- McNeil, A H 1904. *An introduction to Ecclesiastes*. Cambridge: University press.
- Michel, D 1979. *Qoheleth*. Darmstadt: WBG. (EdF 258).
- Murphy, R E 1981. *Wisdom literature: Job, Proverbs, Ruth, Canticles, Ecclesiastes, and Esther*. Grand Rapids: Eerdmans. (FOTL 13).
- Murphy, R E 1982. Qohelet interpreted: the bearing of the past on the present. *VT* 32, 331-337.
- Murphy, R E 1992. *Ecclesiastes*. Dallas: Word Books. (WBC 23A.)
- Murphy, R E 1993. Recent research on Proverbs and Qoheleth, in Hauser, A J & Sel-
lew, P (eds), *Currents in research: Biblical studies*. England: JSOT.
- New International Version of the Holy Bible* 1978. Roggebaai: Bible Society of South Africa.
- Odeberg, H 1929. *Qohaelaeth: A commentary on the book of Ecclesiastes*. Uppsala: Almqvist & Wiksells.
- Odendal, F F et al 1965. *HAT Verklarende Handwoordeboek van die Afrikaanse Taal*. Johannesburg: Perskor.
- Ogden, G S 1977. The "Better"-Proverb (*Tob-Spruch*), rhetorical criticism and Qoheleth. *JBL* 96, 489-505.
- Ogden, G S 1980. Qoheleth 9:17-10:20. Variation on the theme of wisdom's strength and vulnerability. *VT* 30, 27-37.
- Ogden, G S 1982. Qoheleth 9:1-6. *VT* 32, 158-169.
- Ogden, G S 1987. *Qoheleth*. Sheffield: JSOT. (Readings — A new Biblical commentary).
- Olivier, J P J 1975. Schools and wisdom literature. *JNSL* 4, 49-60.
- Perry, T A 1993. *Dialogues with Kohelet. The book of Ecclesiastes: translation and commentary*. University Park: Pennsylvania State University press.
- Plumptre, E H 1887. *Ecclesiastes*. Cambridge: University press.
- Podechard, E 1912. *L'Ecclesiaste*. Paris: Librairie Victor Lecoffre.
- Rankin, O S 1978. The Book of Ecclesiastes, in Buttrick, G A. *The Interpreter's Bible: The Holy Scriptures in twelve volumes*, Volume V. Nashville: Abingdon.
- Salter, R B 1995. Book review: Perry, T A 1993. *Dialogues with Kohelet. The book Ecclesiastes: Translation and Commentary*. *BI* 3,2, 232-233
- Schoors, A 1986. De vormkritische methode, in Van der Woude 1986:143-158.
- Schoors, A 1993. Bitterder dan de dood is de vrouw (Koh 7:26). *Bijdr.* 54, 121-140.
- Siegfried, D C 1898. *Prediger und Hoheslied*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. (HAT).
- Spangenberg, I J J 1991. Quotations in Ecclesiastes: an appraisal. *OTE* 4, 19-35.
- Spangenberg, I J J 1993. *Die Boek Prediker*. Kaapstad: NG Kerk-uitgewers. (SBG).
- Stander, H F 1995. 'n Splinternuwe uitdaging wag op Bybelvertalers. *HTS* 51, 147-166.

- Stavleu, C C 1989. Prediker en de omringende wereld, in Knevel, A G, Paul, M J, Broekhuis, J (reds) *Verkenningen in Spreuken en Prediker*. Kampen: Kok. (Bijbel en exegese).
- Strobel, A 1963. *Das Buch Prediger (Kohélet)*. Düsseldorf: Patmos.
- Van der Ploeg, J 1953. *Prediker*. Roermond: Romen & Zonen. (BOT 8/2).
- Van der Woude, A S 1986. *Inleiding tot de studie van het Oude Testament*. Kampen: Kok.
- Van Deursen, F 1988. *Prediker: leven met vergankelijkheid*. Amsterdam: Buijlen & Schipperheijn. (Telos 234).
- Van Dyk, P J 1987. *How to analyse the Bible: discovering the context of Scripture by using the historical-critical method*. Pretoria: J L van Schaik.
- Van Loewenclau, I 1986. Kohélet und Sokrates — Versuch eines Vergleiches. *ZAW* 98, 327-338.
- Van Niekerk, M J H 1989. *'n Ondersoek na die Carpe Diem element in die boek Qohéleth*. DTh Tesis, Universiteit van Suid-Afrika, Pretoria.
- Volz, P 1911. *Weisheit*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Von Rad, G 1970. *Weisheit in Israel*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Vriezen, Th C 1946/47. Prediker en de achtergrond van zijn wijsheid. *NedThT* 2, 3-14, 65-84.
- Whybray, R N 1981. Identification and use of quotations in Ecclesiastes. *VT.S* 32, 435-451.
- Whybray, R N 1989a. *Ecclesiastes*. London: Marshall, Morgan & Stott. (NCBC).
- Whybray, R N 1989b. The social world of wisdom writers, in Clements, R E (ed), *The world of ancient Israel: sociological, anthropological and political perspectives*, 227- 250. Cambridge: University Press.
- Wildeboer, D G 1898. *Die fünf Megillot*. Tübingen: J C B Mohr.
- Weeks, V 1994. *Early Israelite Wisdom*. Oxford: Clarendon press.
- Weiser, A 1961. *The Old Testament*. New York: Association.
- Zapletal, V 1905. *Das buch Kohélet: Kritisch und metrisch untersucht, übersetzt und erklärt*. Freiburg: Herder.
- Zimmerli, W 1962. *Das Buch des Predigers Salomo*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht. (ADT 16/1).